ญาณประทีป





ญาณประทีป

คุณบุญเชิด คุณหวล สุทัสนานนท์

พิมพ์ถวาย

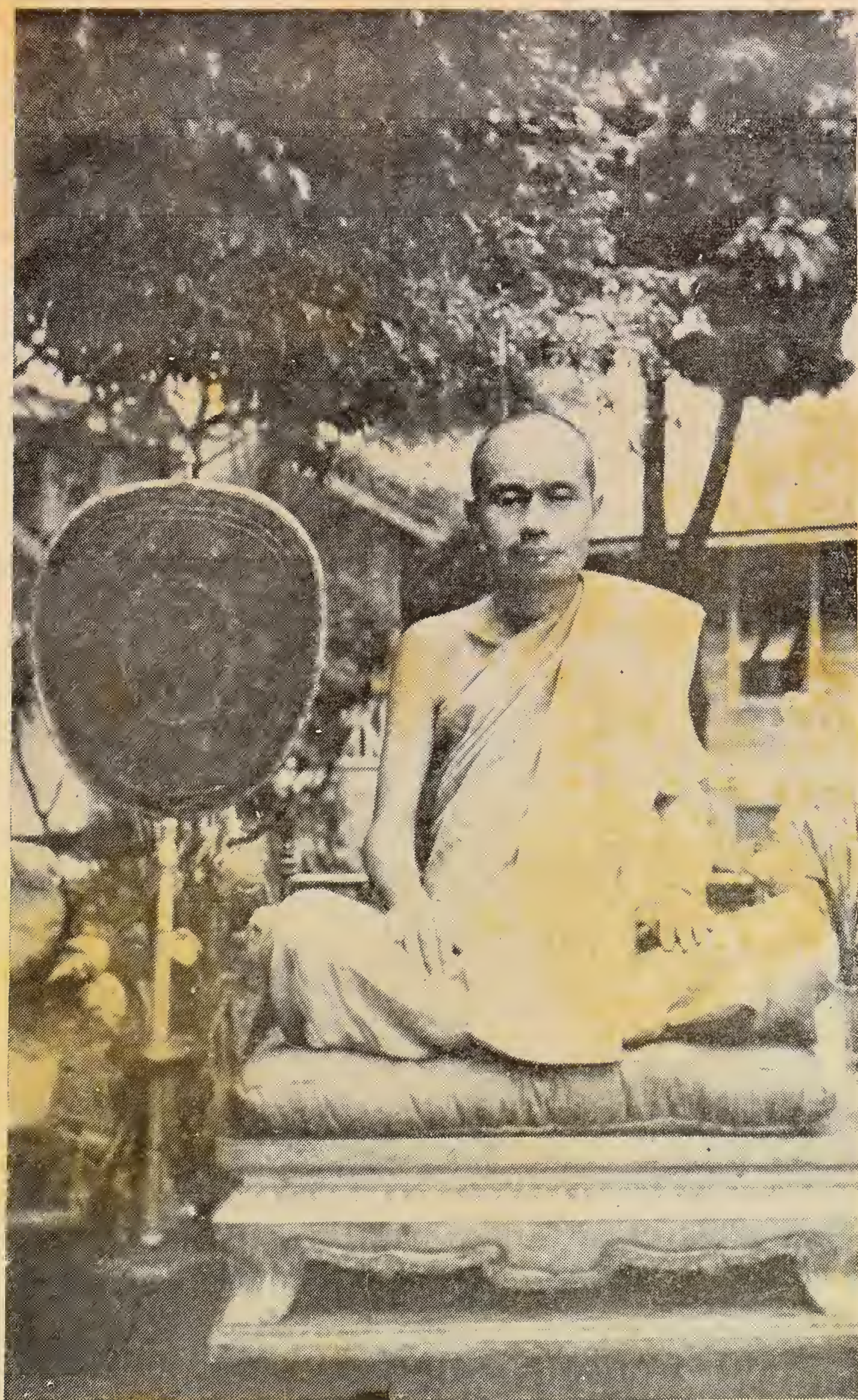
ในงานฌาปนกิจศพ

พระครูวินัยธร ญาณปฺปทีโป

ณ เมรุวัดสัมพันธวงศ์

๗ กรกฎาคม ๒๕๐๐

สารบัญ



พระครูวินัยธร ญาณปฺปทีโป

(ถ่ายเมื่อเป็นพระครูสังฆวินิต)

ชาตะ วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๔๓๕ มรณะวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๐

คำนำ

ในงานฌาปนกิจศพท่านพระครูวินัยธร ญาณปฺปทีโป (หลวงพ่อเฟื่อง) ซึ่งเป็นพระเถระผู้มีพรรษายุกาลอยู่วัดสัมพันธวงศ์มานาน มีศิษยานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือมาก คณะพระภิกษุสามเณรวัดสัมพันธวงศ์กับคณะศิษยานุศิษย์และญาติมิตร ตลอดถึงผู้ที่มีความเคารพนับถือในพระคุณท่าน (หลวงพ่อ) ร่วมกันเป็นเจ้าภาพ ได้เลือกกันเองขึ้นเป็นกรรมการจัดการศพคณะหนึ่ง ประกอบด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต มีพระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณพระรัชชมงคลมุนี เจ้าอาวาสวัดสัมพันธวงศ์เป็นประธาน กรรมการคณะนี้ได้รับภาระหน้าที่ในการศพตั้งแต่วันมรณภาพตลอดมาจนวันฌาปนกิจ ได้มีความเห็นพร้อมกันว่า ควรพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนา หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งแล้วแต่คณะกรรมการจะพิจารณาเห็นสมควร แจกเป็นที่ระลึกในงาน เพื่อเป็นธรรมบรรณาการมีกุศลเพิ่มขึ้นอีกส่วนหนึ่ง จึงได้มอบเรื่องนี้ให้กรรมการฝ่ายบรรพชิต มีท่านประธานเป็นหัวหน้ารับไปพิจารณาดำเนินการ

ประธานและกรรมการฝ่ายบรรพชิตได้ตกลงกันเลือกเอาเรื่องศาสนพิธี และข้อเขียนต่างเรื่อง จากท่านที่เคารพนับถือ และคณะศิษยานุศิษย์บางท่าน เท่าที่จะรวบรวมได้ ให้ชื่อว่า "ญาณประทีป" ให้พิมพ์ขึ้น เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ด้วยเห็นว่าเป็นหนังสือที่รวมข้อปฏิบัติและวิธีปฏิบัติของพุทธมามกะที่ต้องใช้อยู่เสมอ ไม่ใช่หนังสือที่อ่านจบเดียวรู้เรื่องแล้วก็หมดความต้องการ แต่เป็นหนังสือ

คู่มือของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ซึ่งจำเป็นต้องมีไว้ประจำบ้าน

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์หนังสือชำร่วยในงานคราวนี้ จะสิ้นเปลืองทุนไปสักเท่าใดก็ตาม คุณบุญเชิด คุณหวล สุทัศนานนท์ รับเป็นเจ้าภาพจัดการตลอดทั้งหมด และคุณ ร.ต. อุฬาร ศรีสัจจัง พร้อมทั้งคุณนายเบญจะ ศรีสัจจัง รับเป็นเจ้าภาพจัดการเรื่องเมรุชั่วคราวอีกส่วนหนึ่งด้วย จึงขออนุโมทนาสาธุการในกุศลเจตนาสัมมาปฏิบัติของ คุณบุญเชิด คุณหวล สุทัศนานนท์ และ คุณ ร.ต. อุฬาร คุณนายเบญจะ ศรีสัจจัง ในการที่ได้เสียสละทั้งกำลังกาย กำลังความคิด กำลังทรัพย์ ช่วยบำเพ็ญกรณียกิจ ให้การบำเพ็ญกุศลฌาปนกิจศพ พระครูวินัยธร ฌาณปฺปทีโป (หลวงพ่อเฟื่อง) สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ในที่สุดนี้ ด้วยอำนาจบุญกุศลที่คณะศิษยานุศิษย์ กับทั้งท่านที่มีความเคารพนับถือในพระคุณท่าน หลวงพ่อพระครูวินัยธร ฌาณปฺปทีโป ได้บำเพ็ญนับแต่วันที่ท่านมรณภาพมา จนกระทั่งในงานฌาปนกิจศพท่านครั้งนี้ ขอจงสำเร็จเป็นปัตติทานมัยกุศล มีผลานิสงส์ (มีพลานุภาพ) ดลบันดาลให้ดวงวิญญาณของหลวงพ่อ พระครูวินัยธร ฌาณปฺปทีโป ผู้ซึ่งถึงแก่มรณภาพล่วงลับไปแล้วนั้น ได้ประสพแต่อิฐวิบูลย์มนูญผลในคติภพที่ท่านอุบัตินั้น สมดังอุทิสสนเจตนาของคณะเจ้าภาพทุกประการ เทอญ ฯ

คณะศิษยานุศิษย์

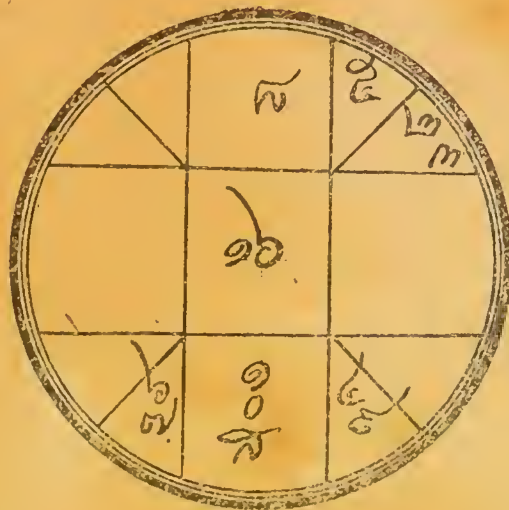
๗ กรกฎาคม ๒๕๐๐



ถ่ายเมื่อทำบุญอายุครบ ๖๔ ปีบริบูรณ์
(๑ พ.ย. ๒๔๙๘)

ประวัติย่อ

พระครูวินัยธร นามเดิม เฟื่อง นามสกุล นิติการ นามมคธ ญาณปฺปทีโป ชาตะ วันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๓๕ ตรงกับวัน ๓ ๑๒ ค่ำ ปีมะโรง จุลศักราช ๑๒๕๔ บุตรนายคร้าม นางแดง นิติการ ที่บ้านตำบล บางแก้ว อำเภอบางคล้า จังหวัดฉะเชิงเทรา



อุปสมบทที่วัดเทพนิมิตร อำเภอเมือง จังหวัดฉะเชิงเทรา เมื่อวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยท่านพระครูศีรีบัญญานุนิเทวนิโภ อ่อน เป็นพระอุปัชฌาย์ และ พระวินัยธรรมอิ่ม เป็นพระกรรมวาจาจารย์

วิชาหนังสือไทยท่านเรียนเพียงอ่านออกเขียนได้ เมื่ออุปสมบทแล้วเรียนธรรมวินัยบ้าง ทำอุปัชฌายวัตรบ้างที่วัดเทพนิมิตรได้ ๑ พรรษามีความตั้งใจจะมาศึกษาธรรมวินัยที่ในกรุงเทพ ฯ ต่อมาก็ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาธรรมวินัยในสำนักวัดสัมพันธวงศ์ อ. สัมพันธวงศ์

จ. พระนคร ในสมัยของท่านเจ้าคุณพระพินิจวินัย (แจ้ง ปิยสีโล) เป็นเจ้าอาวาส เมื่อเริ่มศึกษาวิชาธรรมวินัยมาได้ไม่กี่มากน้อย ถูกพยาธิเข้าเบียดเบียน สุขภาพร่างกายไม่สมบูรณ์มีอาการไข้ และไออยู่เนือง ๆ จึงทำให้การศึกษาในด้านปริยัติธรรมต้องหยุดชะงักลงบ่อยครั้ง นานเข้าพิจารณาเห็นว่าตนไม่สามารถจะต่อต้านกับพยาธิที่มาเบียดเบียนร่างกายต่อไปได้ จึงพักการศึกษาในด้านปริยัติธรรมแต่นั้นมา หันมาศึกษาในด้านการปฏิบัติอบรมจิตใจ ศึกษาวิชารักษาโรควิชาอาคมที่เขานิยมว่าสามารถแก้โรคภัยต่าง ๆ บ้างเป็นอดิเรก พอประคองตนให้มีชีวิตยืนยาวมาได้ตลอดกาลนานถึง ๖๕ ปี ระหว่างที่ศึกษาวิชาอาคมเหล่านี้ ก็รู้สึกว่าได้ผลเป็นที่พึงใจแก่ผู้ที่มารับการรักษาพยาบาลไปมากราย จนในชั้นหลังปรากฏว่าท่านเป็นพระที่ขลังด้วยการทรงไว้ซึ่งวิทยาอาคม เพราะจะเห็นได้จากการที่ท่านผู้ใหญ่บางท่านได้มาอาราธนาไปนั่งปรกบริกรรมใช้กำลังจิตอธิษฐาน อาราธนาคุณพระรัตนตรัยให้บรรจุอยู่ในพระพุทธรูป เครื่องราง เหล่านั้นก็หลายต่อ หลายครั้ง แม้ท่านจะไม่ได้มีโอกาสที่จะศึกษาวิชานักธรรมหรือบาลีที่ตั้งใจมาศึกษาแต่เดิมก็ดี ถ้าพูดโดยทั่วไปก็นับว่าท่านได้ทำประโยชน์ให้แก่วัดและพุทธบริษัท ประชาชนทั่วไปตามสมควรส่วนหนึ่ง ด้วยการสงเคราะห์คนให้หายไข้ได้ทุกข์ไปได้ก็มากราย จนกลายเป็นคนกว้าง มีผู้คนเคารพนับถือมากขึ้น ทั้งผู้น้อยผู้ใหญ่ อาศัยการบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่บุคคลทุกชั้นทุกเพศ ทุกวัย ตามกำลังสติปัญญาของท่านเท่าที่จะทำได้นี่เอง เป็นเหตุให้ท่านเหล่านั้นได้ร่วมแรงร่วมใจสละทุนทรัพย์กันคนละเล็กละน้อยตามกำลังศรัทธา สร้างกุฏิ

ขึ้น ๑ หลัง ถวายแก่ท่านให้เป็นที่พักอาศัยเพื่อเป็นการสนองอุปการคุณที่ท่านได้ทำไว้แก่ตน ต่อมาเมื่อราว พ.ศ. ๒๔๙๘ คุณบุญเชิด คุณหวล สุทัสนานนท์ ผู้เคยเป็นอันเตวาสิกของท่านได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์จำนวนหมื่นบาทเศษ เพื่อใช้ในการซ่อมแซมส่วนที่ชำรุด และทาสีให้ใหม่ทั้งหลัง และท่านก็ได้พำนักอาศัยสังขารร่างกายของท่านอยู่ ณ กุฏินี้ ตราบจนถึงวันมรณภาพ

ตามปกติท่านเป็นคนที่มีสุขภาพไม่สมบูรณ์ดังกล่าวแล้ว แต่อาศัยที่มีจิตใจเข้มแข็ง ไม่ย่อท้อหรือยอมแพ้ง่าย ๆ แม้ประโยชน์ในด้านการศึกษาของท่านจะเสียไป แต่ก็พยายามทำประโยชน์ในด้านอื่นทั้งส่วนตัวและส่วนรวมอยู่เสมอ ๆ เป็นต้นว่าเป็นผู้นำชักชวนให้ญาติมิตร ศิษย์ และผู้ที่คุ้นเคยร่วมกันบริจาคทาน มีการทอดกฐินสามัคคี ผ้าป่าสามัคคี และสาธารณกุศลอื่น ๆ อีกมากต่อมาก ขึ้นชื่อว่างานที่ทำลงไปนั้น แต่ละครั้ง ๆ ผู้เป็นหัวหน้าและพวกพ้องต้องเหน็ดเหนื่อยทั้งกำลังกายกำลังใจ แต่ท่านก็ไม่ได้ท้อถอย คงหาโอกาสที่จะทำอยู่เสมอ แม้สุขภาพในคราวหลังนี้จะอยู่ในขั้นทุพพลภาพเดินไม่ได้แล้ว ก็ยังดำริที่จะทำบุญกุศลต่อไปอีก ดังเช่น

พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้จัดการทอดกฐินสามัคคี เพื่อรวบรวมจตุปัจจัยไทยธรรมไปสมทบ ในการสร้างศาลาการเปรียญของวัดเทพนิมิตร จ. ฉะเชิงเทรา ซึ่งเดิมเป็นวัดที่ท่านอุปัชฌาย์ของท่านเป็นผู้สร้าง ทั้งเป็นวัดที่ให้กำเนิดสมณเพศแก่ท่านด้วย ได้จตุปัจจัยไทยธรรมทั้งสิ้นก็หลายหมื่นบาท

พ.ศ. ๒๔๙๙ ได้จัดการทอดผ้าป่าสามัคคี หาทุนไปบูรณะปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ วัดสมานรัตนาราม จ. ฉะเชิงเทรา ได้จตุปัจจัยประมาณหมื่นเศษ

สละกัปปิยภัณฑ์ส่วนตัวส่งให้ไวยาวัจกร ไปสมทบช่วยท่านเจ้าคุณ พระพรหมมุนี สุวโจ วัดบวรนิเวศวิหาร สร้างศาลาการเปรียญวัดมัชฌันติการาม (วัดน้อย บางเขน) อีกหนึ่งหมื่นเศษ

สร้างรูปปั้น ท่านพระครูศรีปัญญามุนี เทวนิโภ อ่อน ผู้เป็นพระอุปัชฌาย์เท่าองค์จริง อีก ๑ รูป เพื่อจะนำไปไว้เป็นที่สักการะและเป็นอนุสรณ์ที่ท่านอุปัชฌาย์ของท่านเป็นผู้สร้างวัดเทพนิมิตร นี้ด้วย

ท่านเป็นผู้พอใจแนะนำให้กุลบุตรเข้ามาบรรพชาอุปสมบทในวัดสัมพันธวงศ์นี้อยู่เนือง ๆ ในตอนหลังเมื่อคิดเฉลี่ยแล้ว ท่านมีพระที่-อุปสมบทใหม่อยู่ในความปกครองปีละ ๒ — ๓ องค์ทุกปี เมื่อบวชแล้วก็ช่วยเลี้ยงดู แนะนำให้ศึกษาเล่าเรียนตามควรแก่เวลา

ว่าถึงหน้าที่การงานภายในวัด เมื่ออายุพรรษาสมควรก็ได้รับหน้าที่เป็นเจ้ากุฏิ เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะ รับฝึกซ้อมนาคที่เขานำมาฝากเป็นพระกรรมวาจาจารย์ และพระอนุสาวนาจารย์ตลอดจนช่วยแนะนำควบคุม พระบวชใหม่ที่ใกล้ชิดตลอดมา

ว่าถึงพื้นอัธยาศัย ท่านเป็นคนใจแข็งทำอะไรเด็ดขาด เมื่อหนุ่มค่อนข้างดุจัด พวกโหราศาสตร์คำนวณชันษากำเนิดว่า อยู่ในเพชรฤกษ์ สามารถทำการอธิษฐานได้ผลดี นอกจากนี้ก็เป็นคนละเอียด ชอบสะอาด ระเบียบเรียบร้อย คนหยาบ ๆ ไม่สะอาด เกียจ

คร้าน จึงมักถูกท่านบ่นว่าอยู่เนือง ๆ ได้สร้างพระพุทธรูปบูชา โต๊ะหมู่ เครื่องบูชาแก้วเจียระไน เครื่องชุดน้ำร้อน เครื่องมุก เป็นต้น บางอย่างของวัดขาดแคลน เมื่อมีงานมีการเกิดขึ้นก็ได้อาศัยหยิบยืมมาใช้นับว่าได้เป็นประโยชน์แก่วัดส่วนหนึ่ง ทางวัดจึงหาทางยกย่องให้เป็นพระครูฐานานุกรม ต่อมาตั้งใจให้ได้เป็นพระครูสัญญาบัตร แต่เพราะเหตุผลของกุศลยังไม่อำนวย ท่านจึงสิ้นอายุเสียก่อนที่ทันจะได้รับส่วนสมณศักดิ์ที่ท่านได้รับยกย่องนั้น ดังนี้

วันที่ ๒๘พฤศจิกายน ๒๔๗๘ อายุ ๔๔ พรรษา ๒๔ ได้รับความกรุณาแต่งตั้งให้เป็นพระครูสังฆวินิต ฐานานุกรมประจำตำแหน่งของท่านพระเดชพระคุณเจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี วัดบวรนิเวศวิหาร ครั้งยังดำรงสมณศักดิ์เป็นที่ พระเทพเมธี

วันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ อายุ ๕๖ พรรษา ๓๖ ได้รับความกรุณาจากท่านพระเดชพระคุณ เจ้าคุณพระรัตนธัชมุนี เลื่อนจากตำแหน่ง พระครูสังฆวินิต เป็นพระครูวินัยธร และคงดำรงตำแหน่งนี้ต่อมาจนถึงวันมรณภาพ

ตอนอายุมากราว ๖๐ ปีล่วงแล้ว อาการอาพาธแต่เดิมที่เคยเป็นมาเริ่มปรากฏอีก และกำเริบทวีขึ้น จำทำกิจวัตรบางอย่างไม่ไหว การรักษาพยาบาลก็ได้รับความอนุเคราะห์จากบรรดาศิษย์ และผู้ที่เคารพนับถือมากรายมี นายแพทย์วิโรจน์ กรรณสูต เป็นต้น ได้พยายามรักษาอย่างดีเพียงไร โรคก็ไม่คลายมีแต่ทวีมากขึ้น เดินไม่ไหวเพราะมือเท้าบวม ทั้งแพทย์ไทย—จีน ทั้งแผนปัจจุบันและ

โบราณ จะได้พยายามช่วยกันพยาบาลรักษาจนเต็มความสามารถอย่างไร อาการก็ไม่ปรากฏว่าดีขึ้นเลย มีแต่ทรงและทรุด กำลังก็น้อยลงตามลำดับ และที่สุดเมื่อวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๐ เวลา ๑๒.๐๕ น. ก็ถึงแก่กาลมรณลงด้วยอาการอันสงบ ณ กุฏิพูลวินิตดัสัมพันธวงศ์ รวมสิริชนมายุได้ ๖๕ ปี พรรษา ๔๕

ปฏิปทาของท่านพระครูวินัยธร ญาณปฺปทีโป (เฟื่อง) ควรจะเป็นทิฏฐานุคติของศิษยานุศิษย์อยู่บ้าง ตามธรรมดาของคนทุกคนย่อมมีความอยากได้อยากดีทั่วกัน จึงต้องแสวงหาคุณความดีใส่ตัวเพื่อช่วยตัวให้เป็นคนดี คุณความดีมีมากแขนง ทั้งทางโลกและทางธรรม เมื่อความตั้งใจจริงลงไปทางไหน ก็มักจะสำเร็จในทางนั้นถ้าไม่ผิดกับกาลเทศะ ถ้าผิดก็มักได้ผลตรงข้าม พระครูวินัยธรเมื่อแรกเข้ามาอยู่ในวัดนี้ ก็ด้วยตั้งใจจะศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมฝ่ายคันถธุระ เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาเหมือนคนอื่น ๆ เมื่อศึกษาไป ๆ เห็นว่าขัดต่อสุขภาพจึงได้เลิกวิธีนั้น มาปฏิบัติทางวิปัสสนาธุระ ทำจิตให้มั่นอยู่ในกรรมฐานบ้าง ศึกษาในทางไสยศาสตร์ที่ไม่ขัดต่อธรรมวินัยบ้าง ทำกิจของหมู่โดยทำกิจวัตรตามระเบียบของหมู่บ้างพอสมควร เมื่อได้บำเพ็ญในทางทำจิตและไสยศาสตร์ไปก็รู้สึกว่ามีสัจจาธิษฐานมั่นคง จึงได้ช่วยคนอื่นที่ต้องการจะให้ช่วยบ้าง ช่วยเฉพาะคนข้างเคียงและในหมู่ญาติมิตรศิษยานุศิษย์ก็ปรากฏว่าได้ผลพอสมควร ทั้งมีอัธยาศัยตรงไปตรงมา เจรจาชวนให้ผู้ฟังได้รับความอุ่นใจ จึงมีผู้คนเคารพบูชา นับถือ โดยฐานเป็นศิษย์บ้าง เป็นมิตรที่ดีบ้าง จนตลอดอวสาน ถ้าหากว่าพระครูวินัยธร

คิดจะศึกษาธรรมอย่างเดียว เมื่อไม่สำเร็จตามประสงค์ ถ้ามีจิตไม่มั่นคงก็อาจเลิกกิจศาสนาไปแสวงวิชานอกศีลธรรมไปเสียก็ได้ แต่เพราะอาศัยความมั่นคงในคุณความดี รู้จักเปลี่ยนวิธีให้พอสมกับอัธยาศัยกำลังของตน จึงได้ชื่อว่ารู้จักทำผลให้เกิดแก่ตนและเป็นกำลังของหมู่คณะเท่าที่สามารถจะทำได้ ไม่ตกตาย ผู้ทำกิจเช่นนี้สมควรจะเป็นอนุสสรณีย์ของผู้แสวงหาความดีทั่วไป

คณะศิษยานุศิษย์ และผู้ที่เคารพนับถือทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิตได้ร่วมกันจัดการบำเพ็ญกุศล อุทิศถวาย ทักษิณานุปทาน ทุก ๆ เสาร์ตลอดจนถึง ๑๐๐ วัน จึงได้กำหนดการฌาปนกิจศพท่าน โดยมีความเห็นร่วมกันให้จัดทำขึ้นที่ วัดสัมพันธวงศ์ เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่ท่านผู้ใช้ชีวิตอยู่ในอารามนี้ ประพฤติพรตพรหมจรรย์แต่แรกอุปสมบท จนตราบถึงกาลอวสาน.



ตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่กุฎิพูลวินิต
วัดสัมพันธวงศ์ พระนคร

ธัมมิกวัตร ภาค ๒

ไหว้พระ

(ถ้ามากคนควรมีหัวหน้าว่านำไหว้พระบูชาพระ และว่าตามพร้อมกัน แล้ว หนฺท มยํ เชิญทำความนอบน้อมต่อไปนี้.)

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา,	พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ไกลกิเลสตรัสรู้ชอบเอง,
พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิวาเทมิ.	ข้าพเจ้าถวายอภิวาทพระผู้มี-พระภาคพุทธเจ้า

(กราบลงหน ๑)

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม.	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว,
ธมฺมํ นมสฺสามิ.	ข้าพเจ้านมัสการพระธรรม

(กราบลงหน ๑)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี-พระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว,

สงฺฆํ นมามิ.	ข้าพเจ้าขอนอบน้อมพระสงฆ์

(กราบลงหน ๑)

บูชาพระ

ยมหํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ ภควนฺตํ สรณํ คโต,[๑] / คตา,[๒]	ข้าพเจ้าถึงแล้ว ซึ่ง พระ ผู้มี-พระภาคเจ้า ผู้ตรัสรู้ชอบเองพระองค์ใด ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง,
อิเมหิ สกฺกาเรหิ ตํ ภควนฺตํ อภิปูชยา มิ. / ม.	ข้าพเจ้าบูชาซึ่งพระผู้มีพระภาค-เจ้าพระองค์นั้น ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้
ยมหํ สฺวากฺขาตํ ภควตา ธมฺมํ สรณํ คโต, / คตา,	ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วเหล่าใด ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง
อิเมหิ สกฺกาเรหิ ตํ ธมฺมํ อภิปูชยา มิ. / ม.	ข้าพเจ้า บูชา พระ ธรรม นั้น ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้

๑. คโต สำหรับผู้ชายคนเดียว ๒. คตา สำหรับมากคนหรืออิตถีลิงค์.

ยมหํ สุปฏิปนฺนํ สงฺฆํ สรณํ คโต, / คตา,	ข้าพเจ้าถึงแล้ว ซึ่งพระสงฆ์ผู้ปฏิบัติดีแล้วหมู่ใด ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง
อิเมหิ สกฺกาเรหิ ตํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ. / ม.	ข้าพเจ้าบูชาพระสงฆ์หมู่นั้น ด้วยเครื่องสักการะทั้งหลายเหล่านี้

ทำวัตรเช้า

อีกอย่างหนึ่ง หัวหน้าจุดธูปเทียนและว่าบูชาพระคนเดียว แทนผู้ที่มาประชุมนั้นและ หนฺท มยํ เชิญทำความนอบน้อมติดไปด้วยทีเดียว ดังต่อไปนี้ (ถ้าคนเดียวไม่ต้อง หนฺท มยํ เชิญทุกบท)

ยมมฺหโข มยํ ภควนฺตํ สรณํ คตา,	ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ถึงแล้ว ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใดแล ว่าเป็นที่พึ่งกำจัดภัยจริง
(อุทฺทิสฺส ปพฺพชิตา,)	(สำหรับบรรพชิต) ได้บวชเจาะจง (ถึงพระองค์) แล้ว
โย โน ภควา สตฺถา,	พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด เป็นศาสดาของข้าพเจ้าทั้งหลาย
ยสฺส จ มยํ ภควโต ธมฺมํ โรเจม,	และข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมชอบใจ ธรรม ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด
อิมินา สกฺกาเรน[1] ตํ ภควนฺตํ (สสทฺธมฺมํ สสาวกสงฺฆํ) อภิปูชยาม.	ข้าพเจ้าทั้งหลาย บูชาโดยยิ่งซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น, (พร้อมด้วยพระธรรม กับพระสงฆ์สาวก) ด้วยเครื่องสักการะนี้[2]

๑. ถ้าสักการะมากอยู่ใกล้ว่า อิเมหิ สกฺกาเรหิ. ถ้าสักการะมากอยู่ไกลว่า เอเตหิ สกฺกาเรหิ ๒. สักการะทั้งหลายเหล่านี้ หรือเหล่านั้น.

หนฺททานิ มยํ ตํ ภควนฺตํ วาจาย อภิถุตุํ ปุพฺพภาค นมการํ กโรม เส ฯ	เชิญเถิดบัดนี้เราทั้งหลายจงทำ ความนอบน้อม อันเบ็นส่วนเบื้อง ต้น, เพื่อจะกล่าวชมเชยซึ่งพระ ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นด้วย วาจา ฯ

(รับพร้อมกัน)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ว่า ๓ หน)	ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระ-ภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้น

(หัวหน้านำ)

หนฺท มยํ พุทฺธาภิถุตึ กโรม เส	เชิญเถิด เราทั้งหลายจงทำ ความชมเชย ซึ่งพระคุณอันยิ่ง ของพระพุทธเจ้า

(รับพร้อมกัน)

โย โส ตถาคโต	พระตถาคตเจ้านั้นพระองค์ใด
อรหํ	เบ็นผู้ไกลกิเลส เบ็นผู้ควรไหว้ ควรบูชา
สมฺมาสมฺพุทฺโธ,	เบ็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง

วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน	เป็นผู้บริบูรณ์แล้วด้วยวิชชาและจรณะ เครื่องดำเนินถึงวิชชา
สุคโต	เป็นผู้ไปดีแล้ว
โลกวิทู,	เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งโลก
อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ	เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
สตฺถา เทวมนุสฺสานํ	เป็นผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
พุทฺโธ	เป็นผู้เบิกบานแล้วในคุณธรรมเต็มที่
ภควา,	เป็นผู้จำแนกแจกธรรม สั่งสอนประชุมชน
โย	พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด
อิมํ โลกํ สเทวกํ สมารกํ สพฺรหฺมกํ, สสฺสมณพฺราหฺมณึ ปชํ สเทวมนุสฺสํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทสิ,	ทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว สอนโลกนี้กับทั้งเทวดามารพรหมคือหมู่สัตว์, พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ และเทวดามนุษย์ให้รู้ตาม
โย	พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ใด

ธมฺมํ เทเสสิ	ทรงแสดงแล้วซึ่งธรรม
อาทิกลฺยาณํ	ไพเราะในเบื้องต้น
มชฺเฌกลฺยาณํ	ไพเราะในท่ามกลาง
ปริโยสานกลฺยาณํ,	ไพเราะในที่สุด
สาตฺถํ สพฺยญฺชนํ	ประกาศพรหมจรรย์
เกวลปริปุณฺณํ ปริสุทฺธํ	พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ
พฺรหฺมจริยํ ปกาเสสิ,	บริบูรณ์บริสุทธิ์สิ้นเชิง
ตมหํ ภควนฺตํ อภิปูชยามิ	ข้าพเจ้าบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
ตมหํ ภควนฺตํ สิรสา นมามิ ฯ	ข้าพเจ้านอบน้อม ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า ฯ

(กราบลงหน ๑ แล้วหัวหน้านำต่อไปว่า)

หนฺท มยํ ธมฺมาภิถุตึ กริม เส	เชิญเถิด เราทั้งหลายจงทำความชมเชย ซึ่งพระคุณอันยิ่งแห่งพระธรรม

(รับพร้อมกัน)

โย โส สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม,	พระธรรมนั้นส่วนใด อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
สนฺทิฏฺฐิโก	เป็นคุณอันบุคคลพึงเห็นเอง

อกาลิโก	เป็นคุณให้ผลไม่มีกาล
เอหิปสฺสิโก,	เป็นคุณอาจเรียกได้ว่า ท่านจงมาดูเถิด,
โอปนยิโก	เป็นคุณอันบุคคลควรน้อมเข้ามาใส่ใจ
ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ,	เป็นคุณอันวิญญูชนทั้งหลาย พึงรู้แจ้งเฉพาะตัว
ตมหํ ธมฺมํ อภิปูชยามิ	ข้าพเจ้าบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระธรรมนั้น,
ตมหํ ธมฺมํ สิรสา นมามิ, ฯ	ข้าพเจ้านอบน้อมพระธรรมนั้นด้วยเศียรเกล้า ฯ

(กราบลงหน ๑ แล้วหัวหน้านำต่อไปว่า)

หนฺท มยํ สงฺฆาภิถุตึ กโรม เส,	เชิญเถิด เราทั้งหลายจงทำความชมเชย ซึ่ง คุณ อันยิ่งของพระสงฆ์,

(รับพร้อมกัน)

โย โส สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวก ของ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น หมู่ใดเป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว,

อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า (หมู่ใด) เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว,
ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า (หมู่ใด) เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม,
สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า (หมู่ใด) เป็นผู้ปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว,
ยทิทํ	อย่างไรนี้ (คือ)
จตฺตาริ ปุริสยุคานิ,	คู่แห่งบุรุษทั้งหลายสี่,
อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา,	บุรุษบุคคลทั้งหลายแปด,
เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ,	นี่เป็นพระสงฆ์สาวกของพระผู้มี-พระภาคเจ้า,
อาหุเนยฺโย	ท่านเป็นผู้ควรรับเครื่องสักการะที่เขานำมาบูชา,
ปาหุเนยฺโย	ท่านเป็นผู้ควรของต้อนรับ,
ทกฺขิเณยฺโย	ท่านเป็นผู้ควรแก่ทักขิณาทาน,

อญฺชลิกรณีโย,	ท่านเป็นผู้อันบุคคลควรทำอัญชลี,
อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺส,	ท่านเป็นเขตบุญของโลกไม่มีที่อื่นยิ่งกว่า,
ตมหํ สงฺฆํ อภิปูชยามิ,	ข้าพเจ้าบูชาโดยยิ่ง ซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้น,
ตมหํ สงฺฆํ สิรสา นมามิ ฯ	ข้าพเจ้านอบน้อมซึ่งพระสงฆ์หมู่นั้นด้วยเศียรเกล้า ฯ

(กราบลงหน ๑ แล้วหัวหน้านำว่าต่อไป)

หนฺท มยํ รตนตฺตยปณามคาถาโย เจวสํเวควตฺถุปริทีปกปาฐญฺจ ภณาม เส	เชิญเถิดพวกเรา จงสวดคาถานอบน้อมพระรัตนตรัย และบาลีแสดงเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชด้วย

(รับพร้อมกัน)

พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว,	พระพุทธเจ้าเป็นผู้บริสุทธิ์ดีแล้ว มีพระกรุณาดุจห้วงมหรรณพ,
โยจฺจนฺตสุทฺธพฺพรญาณโลจโน,	พระองค์ใดมีจักษุ คือพระญาณเครื่องรู้อันประเสริฐบริสุทธิ์อย่างยอดยิ่ง,

โลกสฺส ปาปูปกิเลสฆาตโก,	เป็นผู้ฆ่าบาปและอุปกิเลสแห่ง-โลก,
วนฺทามิ พุทฺธํ อหมาทเรน ตํ,	ข้าพเจ้าไหว้พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นโดยเอื้อเฟื้อ,
ธมฺโม ปทีโป วิย ตสฺส สตฺถุโน,	พระธรรมของพระศาสดาจารย์เจ้าพระองค์นั้นสว่างราวกะประทีป,
โย มคฺคปากามตเภทภินฺนโก,	พระธรรมใดต่างโดยประเภท คือมรรคผลและนิพพาน,
โลกุตฺตโร โย จ ตทตฺถทีปโน,	เป็นธรรมข้ามโลก อนึ่งธรรมใดส่องเนื้อความแห่งโลกุตรธรรมนั้น,
วนฺทามิ ธมฺมํ อหมาทเรน ตํ,	ข้าพเจ้าไหว้พระธรรมนั้นโดยเอื้อเฟื้อ,
สงฺโฆ สุเขตฺตาภฺยติเขตฺต-สญฺญิโต, โย ทิฏฺฐสนฺโต สุคตานุโพธโก,	พระสงฆ์หมู่ใด ปรากฏเป็นเขตอันดี และเป็นเขตอันยิ่งใหญ่ มีความระงับอันประจักษ์แล้ว ตรัสรู้ตามเสด็จพระสุคตเจ้า,

โลลปฺปหีโน อริโย สุเมธโส	มีกิเลสโลเลอันละได้แล้ว ไปจากข้าศึก มีปัญญาดี,
วนฺทามิ สงฺฆํ อหมาทเรน ตํ,	ข้าพเจ้าไหว้พระสงฆ์หมู่นั้นโดยเอื้อเฟื้อ,
อิจฺเจวเมกนฺตภิปูชเนยฺยกํ, วตฺถุตฺตยํ, วนฺทยตาภิสงฺขตํ ปุญฺญํ มยายํ มม สพฺพุปทฺทวา, มา โหนฺตุ เว ตสฺส ปภาวสิทฺธิยา,	บุญส่วนใดอันข้าพเจ้าไหว้หมวดสามแห่งวัตถุ ซึ่งเป็นของควรบูชาโดยส่วนเดียว, สั่งสมแล้วอย่างนี้ ๆ ด้วยความสำเร็จผลที่เกิดจากบุญนั้น, ขอสรรพอุปัทวะทั้งหลาย จงอย่าได้มีเลย,

(สังเวคปริกิตตนปาฐ)

อิธ ตถาคโต โลเก อุปฺปนฺโน อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ,	พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้อุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้
ธมฺโม จ เทสิโต	และธรรมอันพระตถาคตเจ้าทรงแสดงแล้ว
นิยฺยานิโก	เป็นไปเพื่อนำสัตว์ออก
อุปสมิโก	เป็นไปเพื่อความสงบระงับ
ปรินิพฺพานิโก	เป็นไปเพื่อความดับสนิท



สมฺโพธคามี	ให้ผู้ปฏิบัติถึงความตรัสรู้ชอบ
สุคตปฺปเวทิโต,	อันพระสุคตเจ้าประกาศแล้ว,
มยนฺตํ ธมฺมํ สุตฺวา เอวํ ชานาม,	ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ฟังธรรมนั้น- แล้ว จึงรู้อย่างนี้ว่า
ชาติปี ทุกฺขา	แม้ความเกิดเป็นทุกข์
ชราปี ทุกฺขา	แม้ความแก่เป็นทุกข์
มรณมฺปี ทุกฺขํ	แม้ความตายเป็นทุกข์
โสกปริเทวทุกฺข- โทมนสฺสุปายาสาปี ทุกฺขา,	แม้ความแห้งใจ ความร่ำไรเพ้อ ความไม่สบายกาย ความเสียใจ ความคับแค้นใจ เป็นทุกข์
อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข,	ความประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก เป็นทุกข์,
ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข,	ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็น ที่รักเป็นทุกข์,
ยมฺปิจฺฉํ นลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ,	ปรารถนาอยู่ย่อมไม่ได้แม้อันใด แม้อันนั้นก็เป็นทุกข์,
สงฺขิตฺเตน	โดยย่อ
ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา,	อุปาทานขันธ์ห้า เป็นทุกข์,
เสยฺยถีทํ,	นี้อย่างไร,
รูปูปาทานกฺขนฺโธ,	อุปาทานขันธ์ คือรูป,

เวทนูปาทานกฺขนฺโธ,	อุปาทานขันธ์ คือเวทนา,
สญฺญูปาทานกฺขนฺโธ,	อุปาทานขันธ์ คือสัญญา,
สงฺขารูปาทานกฺขนฺโธ,	อุปาทานขันธ์ คือสังขาร,
วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโธ,	อุปาทานขันธ์ คือวิญญาณ,
เยสํ ปริญฺญาย,	เพื่อกำหนดรู้ อุปาทานขันธ์ห้าอย่างไร,
ธรมาโน โส ภควา,	เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ยังดำรงพระชนม์อยู่,
เอวํ พหุลํ สาวเก วิเนติ,	ย่อมทรงแนะนำพระสาวกทั้งหลายอย่างนี้มาก
เอวํ ภาคา จ ปนสฺส ภควโต สาวเกสุ	ก็แลอนุสาสนีของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
อนุสาสนี พหุลา ปวตฺตติ,	มีส่วนอย่างนี้ ย่อมเป็นไปมากในพระสาวกทั้งหลายว่า
รูปํ อนิจฺจํ,	รูปไม่เที่ยง
เวทนา อนิจฺจา,	เวทนาไม่เที่ยง
สญฺญา อนิจฺจา,	สัญญาไม่เที่ยง
สงฺขารา อนิจฺจา,	สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง
วิญฺญาณํ อนิจฺจํ	วิญญาณไม่เที่ยง

รูปํ อนตฺตา,	รูปไม่ใช่ตน
เวทนา อนตฺตา,	เวทนาไม่ใช่ตน
สญฺญา อนตฺตา.	สัญญาไม่ใช่ตน
สงฺขารา อนตฺตา,	สังขารทั้งหลายไม่ใช่ตน
วิญฺญาณํ อนตฺตา,	วิญญาณไม่ใช่ตน
สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา	สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง
สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ,	ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา ดังนี้
เต / ตา } มยํ	ข้าพเจ้าทั้งหลายนั้น
โอติณฺณามฺห ชาติยา ชรามรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุกฺเขหิ โทมนสฺเสหิ อุปายาเสหิ,	เป็นผู้อัน ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส ครอบงำแล้ว,
ทุกฺโขติณฺณา	ชื่อว่าเป็นผู้มีทุกข์ครอบงำแล้ว,
ทุกฺขปเรตา,	มีทุกข์เป็นไปในเบื้องหน้าแล้ว,
อปฺเปวนามิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยา ปญฺญาเยถาติ,	แม้ไฉน ความทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ จะพึงปรากฏดังนี้,

(อุบาสกอุบาสิกาสวดต่อไปดังนี้)

จิรปรินิพฺพุตมฺปิ ตํ ภควนฺตํ สรณํ คตา, ธมฺมญฺจ ภิกฺขุสงฺฆญฺจ,	เราทั้งหลาย ถึงแล้วซึ่งพระผู้มีพระภาค แม้เสด็จปรินิพพานนานแล้ว พระองค์นั้น ทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็น (ที่พึ่งที่ระลึก)
ตสฺส ภควโต สาสนํ, ยถาสติ ยถาพลํ มนสิกโรม, อนุปฏิปชฺชาม,	กระทำในใจอยู่ ปฏิบัติตามอยู่ ซึ่งคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นตามสติกำลัง
สา สา โน ปฏิปตฺติ,	ข้อความปฏิบัตินั้นๆ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยาย สงฺวตฺตตุ ฯ	จงเป็นไปเพื่ออันกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ ทั้งสิ้นนี้เถิด ฯ

(ถ้าภิกษุสวดถึง ปญฺญาเยถาติ แล้วเปลี่ยนสวดดังนี้)

จิรปรินิพฺพุตมฺปิ ตํ ภควนฺตํ อุทิสฺส อรหนฺตํ สมฺมาสมฺพุทฺธํ.	ข้าพเจ้าทั้งหลายอุทิศต่อพระผู้มีพระภาคอรหันต สัมมาสัมพุทธเจ้า, แม้เสด็จปรินิพพานนานแล้ว พระองค์นั้น.

สทฺธา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชิตา,	มีศรัทธา ออกจากเรือนบวช หาเรือนมิได้
ตสฺมึ ภควติ พฺรหฺมจริยํ จราม,	ประพฤติพรหมจรรย์ใน พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น,
ภิกฺขูนํ สิกฺขาสาชีวสมาปนฺนา,	ถึงพร้อมแล้วด้วยสิกขา และอาชีพเสมอกับภิกษุทั้งหลาย,
ตํ โน พฺรหฺมจริยํ,	ขอพรหมจรรย์ของข้าพเจ้าทั้งหลายนั้น
อิมสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส อนฺตกิริยาย สํวตฺตตุ ฯ	จงเป็นไปเพื่ออันกระทำที่สุดแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ฯ

ทำวัตรค่ำ

ไหว้พระบูชาพระแปล หรือมีหัวหน้าจุดธูปเทียน และบูชาพระแทนเหมือนอย่างทำวัตรเช้า แล้วว่า หนฺท มยํ เชิญทำความนอบน้อมและนัยแห่งพุทธานุสสติต่อไปดังนี้

หนฺททานิ มยํ ตํ ภควนฺตํ วาจาย อภิคายิตุ ปุพฺพภาค-	เชิญเถิด บัดนี้เราทั้งหลายจงกระทำซึ่งความนอบน้อม อัน

นมการญฺเจว พุทฺธานุสฺสตินยญฺจ กโรม เส	เป็นส่วนเบื้องต้น และซึ่งนัยแห่งพุทธานุสสติ เพื่อ สวด สรร เสริญพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นด้วยวาจา
นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส (ว่า ๓ หน)	ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ตํ โข ปน ภควนฺตํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต,	ก็กิตติศัพท์อันงามของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแลฟุ้งเฟื่องไปแล้วอย่างนี้ว่า
อิติปิ	แม้เพราะเหตุนี้ ๆ
โส ภควา	พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
อรหํ	เป็นผู้ไกลกิเลส เป็นผู้ควรไหว้ควรบูชา
สมฺมาสมฺพุทฺโธ.	เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง
วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน	เป็นผู้บริบูรณ์แล้วด้วยวิชชาและจรณะเครื่องดำเนินถึงวิชชา
สุคโต	เป็นผู้ไปดีแล้ว
โลกวิทู,	เป็นผู้รู้แจ้งซึ่งโลก
อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ	เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า

สตฺถา เทวมนุสฺสานํ	เป็นผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
พุทฺโธ	เป็นผู้เบิกบานแล้วในคุณธรรมเต็มที่
ภควาติ ฯ	เป็นผู้จำแนกธรรม สั่งสอนประชุมชนดังนี้

(หยุดระลึกพระพุทธคุณพอควรแล้ว หัวหน้านำต่อไปว่า)

หนฺท มยํ พุทฺธาภิคีตึ กโรม เส	เชิญเถิด เราทั้งหลายกระทำการสวดสรรเสริญคุณแห่งพระพุทธเจ้า

(รับพร้อมกัน)

พุทฺธวารหนฺตวรตาทิคุณาภิยุตฺโต,	พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประกอบแล้วด้วยพระคุณ คือเป็นอรหันต์ผู้ประเสริฐเป็นต้น
สุทฺธาภิญาณกรุณาหิ สมาคตตฺโต,	มีตนสมบูรณ์แล้ว ด้วยพระญาณและพระกรุณาทั้งหลายอันหมดจด
โพเธสิ โย สุชนตํ กมลํว สูโร,	พระองค์ใด ยังประชุมชนดีใจให้เบิกบานแล้ว ดังดวงพระอาทิตย์ยังดอกบัวให้บานฉะนั้น

วนฺทามหํ ตมรณํ สิรสา ชิเนนฺทํ,	ข้าพเจ้าขอไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องรบกวน ผู้เป็นจอมแห่งผู้ชนะ ด้วยเศียรเกล้า
พุทฺโธ โย สพฺพปาณีนํ สรณํ เขมมุตฺตมํ,	พระพุทธเจ้าพระองค์ใดเป็นสรณะอันเกษมสุดของ สรรพสัตว์ทั้งหลาย
ปฐมานุสฺสติฏฺฐานํ วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ	ข้าพเจ้าไหว้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้เป็นที่ตั้งแห่งอนุสสติที่หนึ่ง ด้วยเศียรเกล้า
พุทฺธสฺสาหสฺมิ ทาโสว / ทาสีว	ข้าพเจ้าขอเป็น ทาส / ทาสี ของพระพุทธเจ้าเทียว
พุทฺโธ เม สามิกิสฺสโร,	พระพุทธเจ้าเป็นเจ้าใหญ่ของข้าพเจ้า
พุทฺโธ ทุกฺขสฺส ฆาตา จ	พระพุทธเจ้า เป็นผู้กำจัดทุกข์ด้วย
วิธาตา จ หิตสฺส เม,	เป็นผู้เพิ่มให้ซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วย
พุทฺธสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ,	ข้าพเจ้า ขอมอบกายและถวายชีวิตนี้ แด่พระพุทธเจ้า

วนฺทนฺโหตํ / วนฺทนฺตีหํ } จริสฺสามิ	ข้าพเจ้าไหว้อยู่จักประพฤติ
พุทฺธสฺเสว สุโพธิตํ,	ซึ่งความเป็น คือความตรัสรู้ดี ของพระพุทธเจ้าทีเดียว
นตฺถิ เม สรณํ วรํ,	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
พุทฺโธ เม สรณํ วรํ,	พระพุทธเจ้าเป็นสรณะอัน ประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน	ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนา ของพระศาสดา
พุทฺธํเม วนฺทมาเนน / วนฺทมานาย } ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ,	บุญส่วนใด อันข้าพเจ้าผู้ไหว้ พระพุทธเจ้า สะสมแล้วในที่นี้
สพฺเพปิ อนฺตรายา เม มาเหสุํ ตสฺส เตชสา ฯ	ด้วยเดชแห่งบุญนั้น แม้สรรพ-อันตรายทั้งหลาย อย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าเลย ฯ

(กรายและลงหมอบว่า)

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา, พุทฺเธ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ,	กรรมน่าเกลียดอันใดที่ข้าพเจ้า ได้กระทำแล้ว ในพระพุทธเจ้า ด้วยกายหรือวาจาใจ

พุทฺโธ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ,	ขอพระพุทธเจ้าจงทรงงดโทษล่วงเกินนั้น
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว พุทฺเธ ฯ	เพื่อสำรวมมั่นในพระพุทธเจ้าในกาลต่อไป ฯ

(หัวหน้านำ)

หนฺท มยํ ธมฺมานุสฺสตินยํ กโรม เส	เชิญเถิดเราทั้งหลายจงกระทำซึ่งนัยแห่งธัมมานุสสติ

(รับพร้อมกัน)

สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม	พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
สนฺทิฏฺฐิโก	เป็นคุณอันบุคคลพึงเห็นเอง
อกาลิโก	เป็นคุณให้ผลไม่มีกาล
เอหิปสฺสิโก	เป็นคุณอาจเรียกได้ว่า ท่านจงมาดูเถิด
โอปนยิโก	เป็นคุณอันบุคคลควรน้อมเข้ามาใส่ใจ
ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหีติ ฯ	เป็นคุณอันวิญญูชนทั้งหลายพึงรู้แจ้งเฉพาะตัวดังนี้ ฯ

(หยุดระลึกพระธรรมคุณพอควรแล้ว หัวหน้านำต่อไปว่า)

หนฺท มยํ ธมฺมาภิคีตึ กโรม เส	เชิญเถิดเราทั้งหลายจงกระทำซึ่งการสวดสรรเสริญคุณแห่งพระธรรม

(รับพร้อมกัน)

สฺวากฺขาตตาทิคุณโยคฺวเสน เสยฺโย,	พระธรรมเป็นคุณอันประเสริฐด้วยอำนาจ ประกอบด้วยคุณมีความเป็นธรรมอันพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าตรัสดีแล้วเป็นต้น
โย มคฺคปากปริยตฺติ-วิโมกฺขเภโท,	อันใดต่างด้วยมรรคผล ปริยัติและวิโมกข์
ธมฺโม กุโลกปตนา ตทธาริธารี,	พระธรรมกันผู้ทรงธรรมนั้น จากความตกไปในโลกที่ชั่ว
วนฺทามหํ ตมหรํ วรธมฺมเมตํ,	ข้าพเจ้าไหว้พระธรรมอันประเสริฐขจัดมืดนั้น
ธมฺโม โย สพฺพปาณีนํ สรณํ เขมมุตฺตมํ,	พระธรรมใดเป็น สรณะ อันเกษม-สุด ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย,
ทุติยานุสฺสติฏฺฐานํ วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ,	ข้าพเจ้าไหว้พระธรรมนั้น ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งอนุสสติที่สองด้วยเศียรเกล้า

ธมฺมสฺสาหสฺมิ { ทาโสว / ทาสีว }	ข้าพเจ้าขอเป็น { ทาส / ทาสี }
ธมฺโม เม สามิกิสฺสโร,	พระธรรมเป็นเจ้าใหญ่ของข้าพเจ้า
ธมฺโม ทุกฺขสฺส ฆาตา จ	พระธรรมเป็นคุณกำจัดทุกข์ด้วย
วิธาตา จ หิตสฺส เม,	เป็นคุณเพิ่มให้ซึ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วย
ธมฺมสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ,	ข้าพเจ้าขอมอบถวายกายและชีวิตนี้แด่พระธรรม
{ วนฺทนฺโตหํ / วนฺทนฺตีหํ } จริสฺสามิ	ข้าพเจ้าไหว้อยู่จักประพฤติ
ธมฺมสฺเสว สุธมฺมตํ,	ซึ่งความเป็นธรรมอันดี แห่งพระธรรมที่เดียว
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
ธมฺโม เม สรณํ วรํ	พระธรรมเป็นสรณะอันประเสริฐของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุ สาสเน,	ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนาของพระศาสดา
ธมฺมํเม { วนฺทมาเนน / วนฺทมานาย } ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ,	บุญส่วนใด อันข้าพเจ้าไหว้พระธรรม สะสมแล้วในที่นี้

สพฺเพปี อนฺตรายา เม มาเหสุํ ตสฺส เตชสา ฯ	ด้วยเดชแห่งบุญนั้น แม้สรรพอันตรายทั้งหลาย อย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าเลย ฯ

(กราบลงหมอบว่า)

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา, ธมฺเม กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ,	กรรมน่าเกลียดอันใด ที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วในพระธรรม ด้วยกายหรือวาจาใจ
ธมฺโม ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ,	ขอพระธรรมจงงดโทษล่วงเกินนั้น
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว ธมฺเม ฯ	เพื่อสำรวมมั่นในพระธรรมในกาลต่อไป ฯ

(หัวหน้านำ)

หนฺท มยํ สงฺฆานุสฺสตินยํ กโรม เส	เชิญเถิด เราทั้งหลายจงกระทำซึ่งนัย แห่งสังฆานุสสติ

(รับพร้อมกัน)

สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
อุชุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติตรงแล้ว

ญายปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติเป็นธรรม
สามีจิปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติชอบยิ่งแล้ว
ยทิทํ	อย่างไรนี้
จตฺตาริ ปุริสยุคานิ	คู่แห่งบุรุษทั้งหลายสี่
อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา,	บุรุษบุคคลทั้งหลายแปด,
เอส ภควโต สาวกสงฺโฆ,	นี่เป็นพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า
อาหุเนยฺโย	ท่านเป็นผู้ควรรับเครื่องสักการะที่เขานำมาบูชา
ปาหุเนยฺโย	ท่านเป็นผู้ควรของต้อนรับ
ทกฺขิเณยฺโย	ท่านเป็นผู้ควรแก่การทักขิณา-ทาน
อญฺชลิกรณีโย,	ท่านเป็นผู้อันบุคคลควรทำอัญชลี
อนุตฺตรํ ปุญฺญกฺเขตฺตํ โลกสฺสาติ ฯ	ท่านเป็นเขตบุญของโลกไม่มีที่อื่นยิ่งกว่า ดังนี้ ฯ

(หยุดระลึกพระสังฆคุณพอควรแล้ว หัวหน้านำต่อไปว่า)

หนฺท มยํ สงฺฆาภิคีตึ กโรม เส	เชิญเถิด เราทั้งหลายจงสวดสรรเสริญคุณแห่งพระสงฆ์

(รับพร้อมกัน)

สทฺธมฺมโช สุปฏิปตฺติ-คุณาทิยุตฺโต,	พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระ-ภาคเจ้า เป็นผู้เกิดจากสัทธรรม ประกอบแล้วด้วยคุณ คือความปฏิบัติดีเป็นต้น
โยฏฺฐพฺพิโธ อริยปุคฺคล-สงฺฆเสฏฺโฐ,	พวกใด เป็นหมู่แห่งอริยบุคคลอันประเสริฐแปดจำพวก
สีลาทิธมฺมปวรา-สยกายจิตฺโต,	มีกายและจิตอาศัยธรรมอันประเสริฐมีศีลเป็นต้น
วนฺทามหํ ตมริยานคณํ สุสุทฺธํ,	ข้าพเจ้าไหว้หมู่พระอริยทั้งหลายนั้น ซึ่งบริสุทธิ์สะอาด
สงฺโฆ โย สพฺพปาณีนํ สรณํ เขมมุตฺตมํ,	พระสงฆ์หมู่ใด เป็นสรณะอันเกษมสุด ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย
ตติยานุสฺสติฏฺฐานํ วนฺทามิ ตํ สิเรนหํ,	ข้าพเจ้าไหว้พระสงฆ์หมู่นั้น ผู้เป็นที่ตั้งแห่งอนุสสติที่สาม ด้วยเศียรเกล้า
สงฺฆสฺสาหสฺมิ ทาโสว / ทาสีว	ข้าพเจ้าขอเป็น ทาส / ทาสี ของพระสงฆ์เทียว

สงฺโฆ เม สามิกิสฺสโร,	พระสงฆ์เป็นเจ้าใหญ่ของข้าพเจ้า
สงฺโฆ ทุกฺขสฺส ฆาตา จ	พระสงฆ์เป็นผู้กำจัดทุกข์ด้วย
วิธาตา จ หิตสฺส เม,	เป็นผู้เพิ่มให้ซึ่งประโยชน์ เกื้อกูลแก่ข้าพเจ้าด้วย
สงฺฆสฺสาหํ นิยฺยาเทมิ สรีรญฺชีวิตญฺจิทํ,	ข้าพเจ้าขอมอบถวายกายและชีวิตนี้แด่พระสงฆ์
วนฺทนฺโตหํ / วนฺทนฺตีหํ } จริสฺสามิ	ข้าพเจ้าไหว้อยู่จักประพฤติ
สงฺฆสฺโสปฏิปนฺนตํ,	ซึ่งความปฏิบัติดีแห่งพระสงฆ์
นตฺถิ เม สรณํ อญฺญํ	ที่พึ่งอย่างอื่นของข้าพเจ้าไม่มี
สงฺโฆ เม สรณํ วรํ,	พระสงฆ์เป็นสรณะอันประเสริฐ ของข้าพเจ้า
เอเตน สจฺจวชฺเชน	ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้
วฑฺเฒยฺยํ สตฺถุสาสเน,	ขอข้าพเจ้าพึงเจริญในพระศาสนา ของพระศาสดา
สงฺฆํ เม } วนฺทมาเนน / วนฺทมานาย ยํ ปุญฺญํ ปสุตํ อิธ,	บุญส่วนใด อันข้าพเจ้าไหว้พระสงฆ์ สะสมแล้วในที่นี้
สพฺเพปิ อนฺตรายาเม มาเหสุํ ตสฺส เตชสา ฯ	ด้วยเดชแห่งบุญนั้น แม้สรรพอันตรายทั้งหลาย อย่าได้มีแก่ข้าพเจ้าเลย ฯ

(กราบลงหมอบว่า)

กาเยน วาจาย ว เจตสา วา, สงฺเฆ กุกมฺมํ ปกตํ มยา ยํ.	กรรมน่าเกลียดอันใดที่ข้าพเจ้า ได้กระทำแล้วในพระสงฆ์ ด้วย กายหรือวาจาใจ
สงฺโฆ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยนฺตํ,	ขอพระสงฆ์จงงดโทษล่วงเกินนั้น
กาลนฺตเร สํวริตุํ ว สงฺเฆ ฯ	เพื่อสำรวมมั่นในพระสงฆ์ ใน กาลต่อไป ฯ

(จบภาค ๒)

การกุศลพิเศษ

อันสาธุชนพุทธบริษัทผู้ปรีชา ที่เป็นฝ่ายคฤหัสถ์แม้ปฏิบัติชอบประจำวันอยู่ดังกล่าวในภาคต้นแล้ว ยังนิยมบำเพ็ญกุศลพิเศษ โดยควร แก่สมัย และ เหตุการณ์ เช่น ปรารภวันสิ้นปี แล้ว ทำบุญ เรียกว่า "ตรุษ" คือสมัยเป็นที่ยินดี เพราะชีวิตไม่เป็นอันตรายเสียในระวางไม่เหมือนผู้อื่นเป็นอันมากที่ต้องอันตราย ตายเสียในระหว่างยังไม่ทันสิ้นปี จึงยินดีชักชวนกันบำเพ็ญกุศลมีประการต่าง ๆ ตั้งแต่ตกแต่งประดับประดาร่างกายและวัตถุทานให้ประณีตงดงาม เพื่อจะทำสมาคมให้พิเศษประเสริฐน่าเลื่อมใส จูงใจบุตรธิดาหลานเหลนของตนให้นิยมยินดีในการกุศล มีบริจาคทานเป็นการสั่งสมบุญที่พึงสมบัติและบันเทาความตระหนี่ รักษาศีล ประพฤติกายวาจาเรียบร้อยสุภาพน่าเอ็นดู สดับธรรมเทศนาและเจริญภาวนา ให้ได้ปัญญารู้เห็นเหตุผล ทั้งที่หยาบที่ละเอียด ทั้งที่ใกล้ทั้งที่ไกล อันเป็นเหตุสิ้นสงสัยและประพฤติพอเหมาะพอดีไม่มีผิด ไม่ต้องลำบากทุกข์ร้อน ล้วนเป็นกุศลพิเศษที่ผู้รู้ทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้นควรจะโมทนา เมื่ออุทิศให้ด้วยหวังจะสนองคุณท่าน หรือด้วยแผ่ไมตรีมิตรอนุเคราะห์ย่อมเป็นเหตุให้เกิดความยินดีเพิ่มขึ้น ในเมื่อรู้สึกตัวว่าได้ใช้ชีวิตของตน ให้บำเพ็ญกุศลในกาลที่ควรทำ ไม่ต้องเดือดร้อนว่าเวลาล่วงไปเปล่า.

เมื่อถึงวันขึ้นปีใหม่ที่เรียกว่า "สงกรานต์" คือสมัยเป็นที่มุ่งหมายเพราะความรักใคร่ในชีวิต รักใคร่ในหมู่บุตรธิดาภรรยาสามีมิตรสหายและทรัพย์สมบัติ เพื่อไม่ต้องการให้พลัดพรากจากสิ่งเหล่านั้นไป มุ่งหมายจะให้อยู่ผาสุก ห่างจากโรคภัย และได้ความเจริญยืดยาวไปตลอดปี ทั้งมุ่งหมายจะทำการนั้น ๆ อันตนเห็นว่าเป็นประโยชน์เป็นหน้าที่ ให้สำเร็จ จึงได้มีจิตปรารถนามงคล กระทำพิธีบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ เช่นขนทรายเข้าวัดก่อพระเจดีย์ทราย ปฏิบัติสมณะชีพราหมณ์ผู้มีศีลมีธรรม บำรุงมารดาบิดา ปู่ย่า ตายายและผู้เฒ่าผู้ใหญ่ที่ควรเคารพ มีให้ข้าวน้ำ ผ้านุ่งห่ม และเครื่องสักการะบูชา ให้ท่านเป็นอยู่ผาสุกและรับพรของท่าน เพื่อบันดาลให้ประสพความสวัสดิ์ มีอิฏฐวิบุลยผลนิราศภัยดังนี้บ้าง และบำเพ็ญกุศลในกาลพิเศษอย่างอื่น เช่นปรารภวันเกิด วันตาย วันอุโบสถ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันวิสาขบูชา วันมาฆะบูชา เหล่านี้เป็นต้นบ้าง จึงสมควรจะรู้วิธีวัตรอันควรบำเพ็ญเนื่องในการกุศลนั้น ๆ ดังต่อไปนี้



อาราธนาศีล ๕—๘

อหํ / มยํ } ภนฺเต	ข้าพเจ้า / ข้าพเจ้าทั้งหลาย } ขอ
ติสรเณน สห ปญฺจ / อฏฺฐ }	ศีล ๕ / ๘ } กับสรณะ ๓
สีลานิ ยาจา มิ / ม }	

คำประกาศอุโบสถ

อชฺช โภนฺโต ปกฺขสฺส จาตุทฺทสี / ปณฺณรสี / อฏฺฐมี } ทิวโส

เอวรูโป โข โภนฺโต ทิวโส, พุทฺเธน ภควตา ปญฺญตฺตสฺส ธมฺมสฺสวนสฺส เจว ตทตฺถาย, อุปาสกอุปาสิกานํ อุโปสถสฺส จ กาโล โหติ, หนฺท มยํ โภนฺโต สพฺเพ อิธ สมาคตา ตสฺส ภควโต ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา ปูชนตฺถาย, อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ อุโปสถํ อุปวสิสฺสามาติ กาลปริจฺเฉทํ กตฺวา ตํตํ เวรมณึ อารมฺมณํ กริตฺวา, อวิกฺขิตฺตจิตฺตา หุตฺวา สกฺกจฺจํ อุโปสถงฺคานิ สมาทิเยยฺยาม, อีทิสํ หิ อุโปสถกาลํ สมฺปตฺตานํ อมฺหากํ ชีวิตํ มา นิรตฺถกํ โหตุ.

คำแปลประกาศอุโบสถ

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ วันนี้เป็นวัน { อัฏฐมีที่ ๘ ค่ำ / จาตุททสีที่ ๑๔ ค่ำ / ปัณณรสีที่ ๑๕ ค่ำ }

แห่ง { กาฬปักข์ / สุกกปักข์ } ก็วันเช่นนี้แล เป็นวันที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติไว้ว่า เป็นวันพวกพุทธบริษัท คือ คฤหัสถ์ อุบาสก อุบาสิกาจะรักษาอุโบสถ เพื่อจะต้องการฟังพระสัทธรรมนั้นด้วย ก็ข้อนี้เราท่านทั้งหลายมาประชุมพร้อมกันในที่นี้ พึงมีจิตยินดีคิดว่าจะรักษาอุโบสถ ตามกาลกำหนดวันหนึ่งคืนหนึ่งให้บริสุทธิบริบูรณ์ด้วยดี แล้วพึงมีวิรัติเจตนาว่า เราจะทำความเว้นจากโทษนั้น ๆ ให้เป็นอารมณ์อย่าให้มีจิตคิดฟุ้งสร้านส่งไปสู่ ณ ที่อื่น พึงสมาทานถือเอาอุโบสถทั้ง ๘ ประการโดยเคารพเถิด เพื่อจะบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ด้วยธรรมานุธรรมปฏิบัติเป็นอย่างยิ่ง ตามกำลังของเราทั้งหลายซึ่งเป็นคฤหัสถ์ เพราะชีวิตของเราทั้งหลายได้เป็นมาจนถึงวันอุโบสถเช่นนี้อย่าให้ล่วงไปเสียเปล่าจากประโยชน์เลย.

อาราธนาอุโบสถศีล

(มากคนธรรมเนียมอาราธนาพร้อมกัน)

{ อหํ / มยํ } ภนฺเต	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ติสรเณน สห อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ	{ ข้าพเจ้า / ข้าพเจ้าทั้งหลาย } ขอ
อุโปสถํ	อุโบสถศีล อันมาตามพร้อมแล้วด้วยองค์ ๘ ประการกับสรณะ
ยาจา { มิ / ม }	สาม

(ว่า ๓ เที่ยว คือเติมคำว่า ทุติยมฺปิ แม้วาระที่ ๒ ตติยมฺปิ แม้วาระที่ ๓ เข้าข้างหน้า ความนอกนั้นเหมือนข้างต้น)

คำสมาทานศีล ๕–๘ และศีลอุโบสถ

พระนำให้สมาทาน

(พระเตือน) จงตั้งใจนมัสการสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้พระบรมศาสดา แล้วว่าตามบทนโมไป (แล้วนำให้ผู้ขอสรณคมน์และศีลว่าตาม).

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

(๓ จบ ผู้สมาทานพึงนึกตามบทนโมแปล และว่านโมตามไป ควรเปล่งเสียงดัง ๆ ทั้งคำถึงสรณคมน์ และคำสมาทานศีลพอให้พระผู้นำได้ยิน.)

(พระเตือน) จงตั้งใจถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ คือที่พึ่งที่นับถือ แล้วอธิษฐานใจว่าตามบท พุทฺธํ ธมฺมํ สงฺฆํ ไปโดยลำดับ แล้วให้สรณคมน์.

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ ที่พึ่งที่นับถือ
ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้า ถึง พระธรรม เป็น สรณะ ที่พึ่งที่นับถือ
สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ	ข้าพเจ้า ถึง พระ สงฆ์ เป็น สรณะ ที่พึ่งที่นับถือ

ว่าอย่างละ ๓ เที่ยว คือ ทุติยมฺปิ แม้วาระที่ ๒ ตติยมฺปิ แม้วาระที่ ๓ คำบาลีและแปลนอกนั้นเหมือนกับข้างบน.

(พระว่า) สรณคมนํ นิฏฺฐิตํ (สรณคมน์จบแล้ว) หรือ ติสรณคมนํ (สรณคมน์สาม) รับว่า "อาม ภนฺเต" (ขอรับเจ้าข้า แล้วสมาทานศีลต่อไป.)

(พระเตือนว่า) คราวนี้รับศีล เบื้องต้นจงตั้งใจปลูกเมตตา คือปรารถนาความสุขให้แก่กันและกัน จะไม่ทำใจเหี้ยมโหดร้าย ล้างผลาญชีวิตหรือทำร้ายร่างกายของกันและกัน แล้วจงรับศีลที่ต้น (แล้วพระนำให้ผู้สมาทานว่าตามต่อไป.)

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือเว้นจากฆ่าสัตว์ (ด้วยตนเอง และเว้นเสียไม่ใช้ผู้อื่นฆ่า)

(ผู้สมาทานพึงว่าตามบทบาลี และคำแปลที่พระว่านำให้ตามลำดับทุกบท.)

ลำดับนี้ จงตั้งใจนับถือกรรมสิทธิ์ คืออำนาจอันชอบธรรมของผู้อื่น ในทรัพย์สินที่เขาหาได้ด้วยน้ำพักน้ำแรง จะไม่ลักแย่งหรือฉ้อปล้นเอามาเป็นของตนด้วยโจรกรรม แล้วจงรับศีลที่ ๒ (แล้วพระนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

อทินฺนาทานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือเว้นจากลักฉ้อทรัพย์เข้าของๆเขา (ด้วยตนเอง และเว้นเสียไม่ใช้ผู้อื่นให้ลักและฉ้อ.)

(เตือน) คราวนี้ จงตั้งใจรักษาความประพฤติของตนไม่ให้ผิดในทางกาม คือกิเลสอันเกี่ยวกับความรักใคร่ ฝ่ายชายจะไม่ทำ

ชู้ด้วยหญิงอื่น ฝ่ายหญิงจะไม่นอกใจผัวไปคบชายอื่นเป็นชู้ ฝ่ายชนผู้รักษาอุโบสถจงตั้งใจเว้นจากอสัทธรรม กรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ คือกรรมของคนคู่กัน แล้วจงรับศีลที่ ๓ (แล้วพระนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

อพฺรหฺมจริยา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากเมถุนธรรม อันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์

(ผู้สมาทานอุโบสถพึงว่าตาม แต่ผู้สมาทานศีลห้าพึงเปลี่ยนว่า กาเมสุ มิจฺฉาจารา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือเว้นจากความประพฤติผิดในทางกาม.)

(เตือน) ลำดับนี้ จงตั้งใจรักษาถ้อยคำของตนให้ได้สัตย์ได้จริง จะไม่กล่าวปดหลอกลวงผู้อื่น เช่นเบิกพยานโกงในศาล เพราะเห็นแก่สินบน หรือพูดปรักปรำใส่ความคนที่ตนไม่ชอบเป็นต้น แล้วจงรับศีลที่ ๔ (พระนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

มุสาวาทา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจาก กล่าว คำเท็จ คำ ไม่จริง และคำล่อลวงอำพรางท่านผู้อื่น

(เตือน) ลำดับนั้น จงตั้งใจรักษาสติอารมณ์ของตนไม่ให้ประมาทเลินเล่อ เพราะดื่มน้ำเมาคือเหล้าและน้ำดองอันเป็นของมึนเมา แล้วจงรับศีลที่ ๕ (แล้วนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้น จาก ดื่ม กิน ซึ่งน้ำ สุรา และ เมรัย อันเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความประมาท

นี้ศีล ๕ ประการ อันสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงบัญญัติแก่คฤหัสถ์ชายหญิงทุกชั้น ทั้งเด็ก ทั้งหนุ่มสาว ทั้งผู้ใหญ่ ควรรักษาเป็นนิตย์.

(เตือน) ลำดับนี้ ผู้สมาทานอุโบสถจงตั้งใจเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือตั้งแต่พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไปจนถึงอรุณขึ้นมาใหม่ เพื่อจะหัดตนให้เป็นคนรู้จักอดทน และรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร แล้วจงรับศีลที่ ๖ (พระนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

วิกาลโภชนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้น จาก บริโภค อาหาร ใน เวลาวิกาล ตั้งแต่พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไปจนถึงอรุณตั้งขึ้นมาใหม่

(เตือน) ลำดับนี้ ผู้สมาทานอุโบสถจงตั้งใจเว้นจากดูและเล่นการเล่น และแต่งตัวอันเป็นเครื่องยั่วยวนกิเลส แล้วจงรับศีลที่ ๗ (พระนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

นจฺจคีต วาทิต วิสูกทสฺสน-มาลาคนฺธ วิเลปน ธารณ มณฺฑน วิภูสนฏฺฐานา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมต่างๆ และดูการเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล และทัดทรงตบแต่ง

ประดับประดาซึ่งร่างกาย ด้วยระเบียบดอกไม้ของหอม เครื่องทาเครื่องย้อมผัดผิวให้งามต่างๆ

(เตือน) ลำดับนี้ ผู้สมาทานอุโบสถจงตั้งใจเว้นจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ มีเท้าสูงเกินกว่าประมาณคือ ๘ นิ้วพระสุคต และที่นอนใหญ่เกินกว่าคนเดียวจะนอน ภายในยัดด้วยนุ่นและสำลี มีเครื่องลาดวิจิตรงดงามต่าง ๆ เพื่อหัดตนให้เป็นคนปอนสมแก่ความเป็นผู้จำศีล แล้วจงรับศีลที่ ๘ (พระนำให้ผู้สมาทานว่าตาม.)

อุจฺจาสยนมหาสยนา เวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากนั่งนอนเหนือเตียงและตั่ง อันมีเท้าสูงเกินกว่าประมาณ และที่นั่งที่นอนใหญ่ มีเบาะฟูก ภายในยัดด้วยนุ่นและสำลี มีเครื่องปูลาดอันวิจิตร งดงามไปด้วยเงินและทองต่าง ๆ

คำสมาทานศีลอุโบสถนี้ ถ้าว่าคำแปลข้างท้ายสิกขาบทให้ผู้สมาทานแปลไปด้วยแล้ว ไม่ว่าคำนำข้างต้นสิกขาบทก็ได้ ถ้าว่าคำนำข้างต้นแล้วไม่ต้องแปลก็ได้ จะเลือกใช้ในอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ คำเตือนข้างต้นสิกขาบทสำหรับพระว่าฝ่ายเดียว ผู้สมาทานไม่ต้องว่าตาม ส่วนคำแปลตอนท้ายสิกขาบทนั้น พระนำให้ผู้สมาทานว่าตามไป

อิมํ อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ, พุทฺธปญฺญตฺตํ อุโปสถํ, อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ, สมฺมเทว อภิรกฺขิตุํ สมาทิยามิ	ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้, ประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนี้, เพื่อจะรักษาไว้ให้ดี ไม่ให้ขาดไม่ให้ทำลาย สิ้นวันหนึ่งคืนหนึ่ง ณ เวลาวันนี้

(ต่อนี้ เป็นคำเตือนและบอกอานิสงส์แห่งการรักษาศีล)

(พระว่า) อิมานิ อฏฺฐ สิกฺขาปทานิ (อชฺชเอกํ รตฺตินฺทิวํ อุโปสถวเสน สาธุกํ อขณฺฑํ กตฺวา อปฺปมาเทน รกฺขิตพฺพานิ ฯ)	สิกขาบท ๘ เหล่านี้ พึงรักษาไว้ด้วยอำนาจ อุโบสถ สิ้นวันหนึ่งคืนหนึ่ง กระทำให้ดีอย่าให้ขาดด้วยความไม่ประมาท

(ผู้สมาทานพึงรับว่า "อาม ภนฺเต" ขอรับเจ้าข้า)

สีเลน สุคตึ ยนฺติ สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพุตึ ยนฺติ ตสฺมา สีลํ วิโสธเย.	คนย่อมไปสู่สุคติด้วยศีล มีโภคถึงพร้อมแล้วด้วยศีล ย่อมไปนิพพานได้ด้วยศีล เพราะฉะนั้น พึงชำระศีลให้หมดจด.

ถ้ารักษาศีล ๘ ตามปรกติไม่ใช่อุโบสถ เว้นคำในวงเล็บเสียไม่ต้องว่า

ประกาศตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา

ในเวลาเทศน์จบ

อหํ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ	ข้าพเจ้าถึงแล้วซึ่งพระพุทธเจ้า ด้วย ซึ่งพระธรรมด้วย
สงฺฆญฺจ สรณํ { คโต / คตา }	ซึ่งพระสงฆ์ด้วยว่าเป็นสรณะที่พึ่ง
อุปาสกตฺตํ / อุปาสิกตฺตํ } เทเสสึ	ขอแสดงความที่ข้าพเจ้าเป็น { อุบาสก / อุบาสิกา }
ภิกฺขุสงฺฆสฺส สมฺมุขา	ต่อหน้าพระภิกษุสงฆ์
เอตํ เม สรณํ เขมํ	นั่นเป็นสรณะอันเกษมของข้าพเจ้า
เอตํ สรณมุตฺตมํ	นั่นเป็นสรณะอันอุดมของข้าพเจ้า
เอตํ สรณมาคมฺม	ข้าพเจ้าอาศัยสรณะนั่นแล้ว
สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจเย	พึงพ้นจากทุกข์ทั้งปวง
ยถาพลํ จเรยฺยาหํ สมฺมาสมฺพุทฺธสาสนํ	ข้าพเจ้าขอประพฤติคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตามสติกำลัง
ทุกฺขนิสฺสรณสฺเสว ภาคี อสฺสํ / ภาคิ นิสฺสํ } อนาคเต	พึงมีส่วนแห่งความออกไปจากทุกข์ทีเดียวในอนาคตกาล เทอญ

คำปัจจเวกขณะองค์อุโบสถ

๑. ยาวชีวํ อรหนฺโต ปาณาติปาตํ ปหาย	พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านละปาณาติบาต (คือเจตนาธรรมเครื่องทำชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไป) จนตลอดชีวิต
ปาณาติปาตา ปฏิวิรตา	เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต
นิหิตทณฺฑา	มีท่อนไม้อันปลงเสียแล้ว
นิหิตสตฺถา	มีศัสตราอันปลงเสียแล้ว
ลชฺชี	มีความอาย
ทยาปนฺนา	ถึงความกรุณาสัตว์
สพฺพปาณภูตหิตานุกมฺปี วิหรนฺติ	เป็นผู้อนุเคราะห์เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์อยู่
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ ปาณาติปาตํ ปหาย	ก็ได้ละปาณาติบาตตลอดคืนและวันหนึ่งด้วย
ปาณาติปาตา ปฏิวิร {โต / ตา}	เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต
นิหิตทณฺโฑ	มีท่อนไม้อันปลงเสียแล้ว
นิหิตสตฺ {โถ / ถา}	มีศัสตราอันปลงเสียแล้ว

ลชฺ ชี / ชินี	มีความอาย
ทยาปนฺ โน / นา	ถึงความกรุณาสัตว์
สพฺพปาณภูตหิตา- นุกมฺ ปี / ปินี วิหรามิ	เป็นผู้อนุเคราะห์เพื่อประโยชน์แก่ สรรพสัตว์อยู่
อิมินาปิ องฺเคน อรหตํ อนุกโรมิ	แม้ด้วยองค์อันนี้ ชื่อว่าเราทำ ตามพระอรหันต์ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม อุปวุตฺโถ ภวิสฺสติ	อุโบสถ จักเป็นองค์ อันเราได้เข้า ไปอยู่ด้วยแล้ว
๒. ยาวชีวํ อรหนฺโต อทินฺนาทานํ ปหาย	พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านละ อทินนาทาน (คือการถือเอา พัสดุที่เจ้าของไม่ให้) จนตลอด ชีวิต
อทินฺนาทานา ปฏิวิรตา	เป็นผู้เว้นขาดจากอทินนาทาน
ทินฺนาทายี	ถือเอาแต่พัสดุที่เขาให้แล้ว
ทินฺนปาฏิกงฺขี	มีความหวังแต่ในสิ่งที่เขาให้
อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรนฺติ	มีตนหมดจด จากความเป็นขโมย อยู่
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ อทินฺนาทานํ ปหาย	ก็ได้ละอทินนาทาน ตลอดคืนและ วันหนึ่งนี้

อทินฺนาทานา	เป็นผู้เว้นไกลจากอทินนาทาน
ปฏิวิร โต } ตา	
ทินฺนาทา ยี } ยินี	ถือเอาแต่พัสดุที่เขาให้แล้ว
ทินฺนปาฏิกงฺ ขี } ขินี	มีความหวังแต่ในสิ่งที่เขาให้
อเถเนน สุจิภูเตน อตฺตนา วิหรามิ	มีตนหมดจด จากความเป็นขโมย อยู่
อิมินาปิ องฺเคน	แม้ด้วยองค์อันนี้
อรหตํ อนุกโรมิ	ชื่อว่าเรากระทำตาม พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม อุปวุตฺโถ ภวิสฺสติ	อุโบสถ จักเป็นองค์ อันเราได้ เข้าไปอยู่ด้วยแล้ว
๓. ยาวชีวํ อรหนฺโต อพฺรหฺมจริยํ ปหาย	พระอรหันต์ทั้งหลายท่านละกรรมมิใช่พรหมจรรย์จน ตลอดชีวิต
พฺรหฺมจารี	เป็นผู้ประพฤติอย่างพรหม
อาราจารี	เป็นผู้ประพฤติห่างไกล
วิรตา	เป็นผู้เว้นแล้ว
เมถุนา คามธมฺมา	จากเมถุน อันเป็นธรรมของชาวบ้าน
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้

อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ อพฺรหฺมจริยํ ปหาย	ก็ได้ละกรรม มิใช่พรหมจรรย์ ตลอดคืนและวันหนึ่งนี้
พฺรหฺมจารี / รินี	เป็นผู้ประพฤติอย่างพรหม
อาราจารี / รินี	เป็นผู้ประพฤติห่างไกล
วิรโต / ตา	เป็นผู้เว้นแล้ว
เมถุนา คามธมฺมา	จากเมถุนอันเป็นธรรม ของชาว- บ้าน
อิมินาปิ องฺเคน	แม้ด้วยองค์นี้
อรหตํ อนุกโรมิ	ชื่อว่าเรากระทำตาม พระอรหันต์ ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม อุปวุตฺโต ภวิสฺสติ.	อุโบสถก็จักเป็นของอันเราได้เข้า ไปอยู่แล้วด้วย
๔. ยาวชีวํ อรหนฺโต มุสาวาทํ ปหาย	พระอรหันต์ทั้งหลายท่าน ละมุ สาวาท (คือการกล่าวปด) จน ตลอดชีวิต
มุสาวาทา ปฏิวิรตา	เป็นผู้เว้นจากมุสาวาท
สจฺจวาที	กล่าวแต่คำจริง
สจฺจสนฺธา	มุ่งหมายแต่คำจริง
เฐตา	มีถ้อยคำมั่นคง

ปจฺจยิกา	กล่าวคำประกอบด้วยเหตุ ไม่
อวิสํวาทกา โลกสฺส	กล่าวถ้อยคำให้คลาดจากความจริงของโลก
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ มุสาวาทํ ปหาย	ก็ได้ละมุสาวาทตลอดคืน และ-วันหนึ่งนี้
มุสาวาทา ปฏิวิร โต / ตา	เป็นผู้เว้นจากมุสาวาท
สจฺจวา ที / ทินี	กล่าวแต่คำจริง
สจฺจสนฺ โธ / ธา	มุ่งหมายแต่ความจริง
เฐ โต / ตา	มีถ้อยคำมั่นคง
ปจฺจยิ โก / กา	กล่าวคำประกอบด้วยเหตุ
อวิสํวา ทโก / ทิกา โลกสฺส	ไม่กล่าวถ้อยคำให้คลาด จากความจริงของโลก
อิมินาปิ องฺเคน	แม้ด้วยองค์อันนี้
อรหตํ อนุกโรมิ	ชื่อว่ากระทำตาม พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม อุปวุตฺโถ ภวิสฺสติ.	อุโบสถก็จักเป็นของอันเราได้เข้าอยู่แล้วด้วย

๕. ยาวชีวํ อรหนฺโต สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานํ ปหาย	พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านละการดื่มซึ่งน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุที่ตั้งแห่ง ความประมาทจนตลอดชีวิต
สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิรตา	เป็นผู้เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่ง ความประมาท
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานํ ปหาย	ก็ได้ละการดื่มน้ำเมาคือ สุรา และเมรัย อันเป็นเหตุที่ตั้งแห่ง ความประมาท
สุราเมรยมชฺชปมาทฏฺฐานา ปฏิวิ โต/ตา	เป็นผู้เว้นจากการดื่มกิน น้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท
อิมินาปิ องฺเคน	แม้ด้วยองค์อันนี้
อรหตํ อนุกโรมิ	ชื่อว่าเรากระทำตามพระอรหันต์ ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม อุปวุตฺโถ ภวิสฺสติ.	อุโบสถก็จักเป็นของอันเราได้เข้า ไปอยู่แล้วด้วย
๖. ยาวชีวํ อรหนฺโต เอกภตฺติกา	พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านเป็นผู้ มีภัตตาหารในกาลอันเดียว จน ตลอดชีวิต

รตฺตูปรตา	เว้นจากบริโภคในราตรี
วิรตา วิกาลโภชนา	เว้นจากการบริโภคในเวลาวิกาล
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ เอกภตฺติ โก/กา	ก็ได้เป็นผู้มีภัตตาหาร ในกาลอันเดียว ตลอดคืนและวันหนึ่งนี้
รตฺตูปร โต/ตา	เว้นจากการบริโภคในราตรี
วิร โต/ตา วิกาลโภชนา	เว้นจากการบริโภคในเวลาวิกาล
อิมินาปิ องฺเคน	แม้ด้วยองค์อันนี้
อรหตํ อนุกโรมิ	ชื่อว่าเรา กระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม อุปวุตฺโถ ภวิสฺสติ.	อุโบสถก็จัก เป็นของอันเราได้เข้าไปอยู่แล้วด้วย
๗. ยาวชีวํ อรหนฺโต นจฺจคีตวาทิต วิสูกทสฺสนา มาลาคนฺธวิเลปน ธารณมณฺฑน วิภูสนฏฺฐานา ปฏิวิรตา	พระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านเว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมเครื่องดนตรีต่าง ๆ และดูการเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล และทัดทรงตกแต่งประดับประดาซึ่งร่างกาย ด้วยระเบียบดอกไม้และของหอมเครื่องทาเครื่องย้อม

	เครื่องผัดผิวให้งามต่าง ๆ จน-
	ตลอดชีวิต
อหมฺปชฺช	แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ	ก็ได้เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง
	ประโคมเครื่องดนตรีต่าง ๆ
นจฺจคีต วาทิต วิสูก ทสฺสนา	และดูการเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
มาลาคนฺธ วิเลปน ธารณมณฺฑน	และทัดทรงประดับประดาร่างกาย
วิภูสนฏฺฐานา	ด้วยระเบียบดอกไม้ของหอม-
ปฏิวิรโต / ตา	เครื่องทาเครื่องย้อมผัดผิวให้งาม
	ต่าง ๆ ตลอดคืนและวันหนึ่งนี้
อิมินาปิ องฺเคน	แม้ด้วยองค์อันนี้
อรหนฺตํ อนุกโรมิ	ชื่อว่าเรากระทำตามพระอรหันต์
	ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม	อุโบสถก็จักเป็นของอันเราได้เข้า
อุโปสโถ ภวิสฺสติ.	ไปอยู่แล้วด้วย
๘. ยาวชีวํ อรหนฺโต	พระอรหันต์ทั้งหลายท่านละ
อุจฺจาสยนมหาสยนํ ปหาย	แล้วซึ่งที่นอนอันสูงและที่นอน
	อันใหญ่จนตลอดชีวิต
นีจเสยฺยํ กปฺเปนฺติ	ย่อมสำเร็จการนอนบนที่นอนอัน
	ต่ำ
มญฺจเก วา	คือเตียงหรือเครื่องลาดที่ทำด้วย-
ติณสนฺถรเก วา	หญ้า

อหมฺปชฺช | แม้เราในวันนี้
อิมญฺจ รตฺตึ อิมญฺจ ทิวสํ | ก็ได้ละที่นอนอันสูงและที่นอน
อุจฺจาสยนมหาสยนา ปหาย | อันใหญ่ตลอดคืน และวันหนึ่งนี้
อุจฺจาสยนมหาสยนา | เป็นผู้เว้นแล้วจากที่นอนอันสูง
ปฏิวิร โต / ตา | และที่นอนอันใหญ่
นีจเสยฺยํ กปฺเปมิ | ย่อมสำเร็จการนอนบนที่นอนอันต่ำ
มญฺจเก วา | คือเตียง หรือเครื่องลาดที่ทำ
ติณสนฺถรเก วา | ด้วยหญ้า
อิมินาปิ องฺเคน | แม้ด้วยองค์อันนี้
อรหตํ อนุกโรมิ | ชื่อว่าเรากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายอยู่
อุโปสโถ จ เม | อุโบสถก็จักเป็นของอันเราได้เข้า
อุปวุตฺโถ ภวิสฺสติ | ไปอยู่แล้วด้วย

อาราธนาธรรมเวลาเย็น

แห่งวันธรรมสวนะ

จาตุทฺทสี ปญฺจทสี | วันที่ ๑๔ วันที่ ๑๕ และวันที่
ยาจ ปกฺขสฺส อฏฺฐมี | ๘ แห่งปักษ์
กาลาพุทฺเธน ปญฺญตฺตา | เหล่านี้อันพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติ
สทฺธมฺมสฺสวนสฺสิเม | แล้ว เพื่ออันฟังธรรมโดยกาล

อฏฐมีโข / จาตุทฺทสึ / ปณฺณรสึ } อยนฺทานิ	ปักษ์วันที่ { ๘ / ๑๔ มาถึง / ๑๕
สมฺปตฺตา อภิลกฺขิตา	แล้วตามกำหนด
เตนายํ ปริสา ธมฺมํ โสตุํ อิธ สมาคตา	เพราะเหตุนั้น บริษัทนี้ได้มาประชุมเพื่อจะฟังธรรมในที่นี้
สาธุ อยฺโย ภิกฺขุสงฺโฆ กโรตุ ธมฺมเทสนํ	ถ้ากระไรขอพระภิกษุสงฆ์เจ้าจงกระทำการแสดงธรรม อนึ่ง
อยญฺจ ปริสา สพฺพา อธิกตฺวา สุณาตุ ตนฺติ	ขอบริษัททั้งปวงนี้ จงฟังธรรมนั้นทำให้สำเร็จประโยชน์เถิด

อาราธนาเทศน์วันปกติ

พฺรหฺมา จ โลกาธิปตี สหมฺปติ	ท้าวสหัมบดีพรหมผู้เป็นอธิบดีในโลก
กตญฺชลี อนธิวรํ อยาจถ สนฺตีธ สตฺตาปฺปรชกฺขชาติกา	มีอัญชลีอันกระทำแล้วได้ทูลขอพระพรอันประเสริฐว่าสัตว์ทั้งหลายผู้มีชาติแห่งสัตว์ ผู้มีธุลีน้อยในจักษุ คือสัตว์ที่มีกิเลสน้อยมีอยู่ในโลกนี้
เทเสตุ ธมฺมํ อนุกมฺปิมํ ปชํ	ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงมีความเอ็นดู ทรงแสดงธรรมโปรดหมู่สัตว์นี้

อาราธนาพระปริตต์

วิปตฺติปฏิพาหาย สพฺพสมฺปตฺติสิทฺธิยา สพฺพ { ทุกฺข / ภย / โรค } วินาสาย ปริตฺตํ พฺรูถ มงฺคลํ	ขอท่านทั้งหลายจงสวดพระปริตต์อันเป็นมงคล เพื่อป้องกันวิบัติ เพื่ออันสำเร็จแห่งสมบัติทั้งปวง เพื่อวินาศแห่ง { ทุกข์ / ภัย / โรค } ทั้งปวง.

(ว่า ๓ หน คือ ทุกข์ ภัย โรค อย่างละจบ)

คำปวารณาด้วยปัจจัย

คำปวารณาด้วยปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาตเสนาสนะคิลานเภสัช (ตัวอย่างมีกำหนดราคาว่า) "ข้าพเจ้าขอปวารณาด้วยจตุปัจจัยสมควรราคา.........บาท ....สตางค์ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าจะต้องประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ควรแก่สมณะบริโภค ขอจงโปรดเรียกร้องจาก { ข้าพเจ้า / กัปปิยการก } ตามราคาที่กำหนดนั้นเถิด. ถ้าไม่ได้มอบปัจจัยให้ใครจัดถวาย พึงให้เรียกที่ตนซึ่งใช้ในที่นี้ว่า "ข้าพเจ้า" ถ้ามอบปัจจัยให้ไว้แก่กัปปิยการกของพระแล้ว พึงว่าจงเรียกจาก

กัปปิยการก ถ้าปวารณาแก่พระที่ตนเลื่อมใส ไม่กำหนดราคา และกาลเวลา ด้วยเข้าใจว่าท่านจักรู้ ประมาณในการขอเพื่อจะให้ท่านได้บำเพ็ญกิจธุระในพระศาสนาโดยผาสุก และจะเป็นบุญกุศลอันยิ่งของตน พึงปวารณาด้วยคำว่า "ข้าพเจ้าขอปวารณาด้วยปัจจัย ๔ ไม่จำกัดราคา จนกว่าจะสิ้นชีวิต ถ้าพระผู้เป็นเจ้าจะต้องประสงค์สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ควรแก่สมณะบริโภคแล้ว ขอได้โปรดบอกให้ข้าพเจ้าทราบ ข้าพเจ้าจะจัดถวายตามสามารถที่จะทำได้" ถ้าจะถวายได้แต่เฉพาะของบางอย่างหรือในกำหนดเวลาเท่าใด พึงบอกกำหนดชื่อของและเวลาไว้ตามนิยม.

คำถวายผ้ากฐิน

ถ้าจะถวายปัจจัยต่าง ๆ ตามสมัย เช่นถวายผ้ากฐิน กำหนดกาลตั้งแต่กลางเดือน ๑๑ ถึงกลางเดือน ๑๒ มีคำถวายต่าง ๆ กัน

อิมํ ภนฺเต สปฺปริวารํ กฐินทุสฺสํ สงฺฆสฺส โอโณชยาม	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอถวายผ้ากฐินพร้อมด้วยของที่เป็นบริวารนี้ แด่พระ-สงฆ์
สาธุ โน ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ สปฺปริวารํ กฐินทุสฺสํ ปฏิคฺคณฺหาตุ	ขอพระสงฆ์จงรับผ้ากฐินพร้อมด้วยของที่เป็นบริวารนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย

ปฏิคฺคเหตฺวา จ อิมินา ทุสฺเสน กฐินํ อตฺถรตุ	ก็และครั้นรับแล้วจงกราลด้วยผ้า นี้
อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย	เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

คำถวายผ้าวัสสิกสาฎก คือผ้าอาบน้ำฝน

มีกำหนดตั้งแต่แรม ๑ ค่ำ เดือน ๗ ถึงวันเข้าพรรษา

(ใกล้) อิมานิ (คนเดียว) อหํ (ไกล) เอตานิ (หลายคน) มยํ ภนฺเต วสฺสิกสาฏิกจีวรานิ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอโณชยา มิ/ม	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า (หรือข้าพเจ้าทั้งหลาย) ขอถวาย ผ้าวัสสิกสาฎกจีวร เหล่า นี้/นั้น แก่พระภิกษุสงฆ์
สาธุ โน ภนฺเต ภิกฺขุสงฺโฆ อิมานิ/เอตานิ วสฺสิกสาฏิกจีวรานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ	ขอพระสงฆ์จงรับผ้าวัสสิกสาฎก เหล่า นี้/นั้น ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย	เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนาน เทอญ.

ถ้าจะถวายผ้ารีบผ้าด่วน ก่อนออกพรรษา ก็พึงเปลี่ยนคำว่า “วัสสิกสาฎก” เป็น “อัจเจก” ตามชื่อผ้า ถ้าจะถวายผ้าจำนำพรรษา ก็พึงเปลี่ยนเป็น “วัสสาวาสิก” ถ้าถวายผ้าไม่กำหนดชื่อ ก็พึงตัดชื่อนั้น ๆ ออก คงไว้แต่ จีวรํ } (ผืนเดียว) / จีวรานิ } (หลายผืน)

ความนอกนั้นเหมือนกันกับข้างต้น.

คำถวายสังฆทาน

(ใกล้) อิมานิ
(ไกล) เอตานิ
อหํ / มยํ
ภนฺเต ภตฺตานิ
สปฺปริวารานิ ธมฺมิกานิ ธมฺมลทฺธานิ รตนตฺตยสฺส อภิปูชนตฺถาย
ภิกฺขุ สงฺฆสฺส โอโณชยามิ / โอโณชยาม

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
{ ข้าพเจ้า / ข้าพเจ้าทั้งหลาย }
ขอถวายภัตตาหารพร้อมด้วยของที่เป็นบริวาร
เหล่า { นี้ / นั้น } อันเป็นของที่ชอบธรรมที่
{ ข้าพเจ้า / ข้าพเจ้าทั้งหลาย } ได้
มาแล้วโดยธรรม แด่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์ จะบูชาพระรัตนตรัย

สาธุโน ภนฺเต
ภิกฺขุสงฺโฆ
อิมานิ / เอตานิ } ภตฺตานิ
สปฺปริวารานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ อมฺหากญฺเจว มาตาปิตุอาทีนญฺจ ญาตกานญฺจ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย

ขอพระภิกษุสงฆ์ จงรับภัตตาหาร
พร้อมด้วยของที่เป็นบริวาร
เหล่า นี้ / นั้น }
ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ญาติสายโลหิตมิตรสหายทั้งหลาย มีมารดา บิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนาน เทอญ.

ถ้าถวายไม่อุทิศพึงเปลี่ยน "อมฺหากญฺเจว ฯลฯ ญาตกานญฺจ" ซึ่งแปลว่า "แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย ฯลฯ มีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย" เป็น "อมฺหากํ" แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย สิ้นกาลนานเทอญ. บทอื่นๆ ก็พึงเปลี่ยนเหมือนกันโดยนัยนี้.

คำถวายสลากภัตต์

(ใกล้) อิมานิ / (ไกล) เอตานิ } มยํ
(หลายคน) ภนฺเต สลากภตฺตานิ สปฺปริวารานิ ธมฺมิกานิ ธมฺมลทฺธานิ รตนตฺตยสฺส

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย มีฉันทะ เป็นอันเดียวกัน ขอถวายสลากภัตต์พร้อมด้วยของที่เป็นบริวารเหล่า นี้ / นั้น }

อภิปูชนตฺถาย เอกฉนฺทา หุตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอโณชยา { มิ / ม }	อันเป็นของชอบธรรมที่ { ข้าพเจ้า / ข้าพเจ้าทั้งหลาย } ได้มา แล้วโดยธรรม แต่พระภิกษุสงฆ์ เพื่อประโยชน์ จะบูชาพระรัตนตรัย
สาธุ โน ภนฺเต ภิกฺขุสงฺโฆ { อิมานิ / เอตานิ } สลากภตฺตานิ สปฺปริวารานิ ปฏิคฺคณฺหาตุ	ขอพระภิกษุสงฆ์จงรับสลากภัตต์ พร้อมด้วยของที่เป็นบริวารเหล่า- { นี้ / นั้น } ของ { ข้าพเจ้า / ข้าพเจ้าทั้งหลาย }
อมฺหากญฺเจว มาตาปิตุอาทีนญฺจ ญาตกานญฺจ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย	เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ ญาติ สายโลหิต มิตร สหายทั้ง- หลาย มีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย สิ้นกาลนานเทอญ.

ถวายข้าวสาร ถ้าจะถวายคนเดียวพึงว่า "อหํ" แทน "มยํ" ถ้าหลายคนก็เหมือนกับถวายสลากภัตต์เป็นแต่เปลี่ยนชื่อ "สลากภตฺตานิ" เป็น "ตณฺฑุลานิ" (ข้าวสารทั้งหลาย) เท่านั้น.

คำถวายเสนาสนะ

อิทํ ภนฺเต เสนาสนํ เสนาสนปริกฺขารํ อมฺเหหิ การาปิตํ ปติฏฺฐาปิตํ	ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เสนาสนะพร้อมด้วยบริกขารเครื่องใช้สรอยในเสนาสนะนี้ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้สร้างประดิษฐานแล้ว
อิมํ มยํ ภนฺเต เสนาสนํ สเสนาสนปริกฺขารํ อนาคตาคตสฺส สงฺฆสฺส นิยฺยาเทม	ข้าพเจ้าทั้งหลายขอ ถวาย เสนาสนะพร้อมด้วยบริกขารเครื่องใช้สรอยในเสนาสนะนี้ แด่พระสงฆ์จาตุทิศ ซึ่งได้มาแล้วและยังมิได้มา
สาธุโน ภนฺเต สงฺโฆ อิมํ เสนาสนํ สเสนาสนปริกฺขารํ ปฏิคฺคณฺหาตุ	ขอพระสงฆ์จงรับเสนาสนะพร้อมด้วย บริกขารเครื่อง ใช้สรอย ในเสนาสนะนี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย
อมฺหากํ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขาย	เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนาน เทอญ

ถวายเภสัชทุกชนิด เหมือนถวายสลากภัตต์เป็นแต่เปลี่ยนชื่อ "สลากภตฺตานิ" เป็น "เภสชฺชานิ" เท่านั้น

ปัตติทานคาถาแผ่ส่วนบุญ

ปุญฺญสฺสิทานิ กตสฺส ยานญฺญานิ กตานิ เม เตสญฺจ ภาคิโน โหนฺตุ สตฺตานนฺตาปฺปมาณกา	สัตว์ทั้งหลายไม่มีที่สุด ไม่มีประมาณจงเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญ อันข้าพเจ้าทำแล้ว ณ กาลบัดนี้ ด้วยแห่งบุญทั้งหลายอื่น อันข้าพเจ้าทำแล้วด้วย
เย ปิยา คุณวนฺตา จ	เหล่าใดเป็นที่รักและมีคุณ
มยฺหํ มาตาปิตาทโย	มีมารดา และ บิดา ของข้าพเจ้าเป็นต้น
ทิฏฺฐา เม จาปฺยทิฏฺฐา วา	เหล่าที่ข้าพเจ้าเห็นแล้ว หรือแม้ข้าพเจ้าไม่ได้เห็นแล้ว
อญฺเญ มชฺฌตฺตเวริโน	เหล่าอื่นที่เป็นผู้มัธยัสถ์ เป็นปานกลาง และเป็นผู้มีเวร
สตฺตา ติฏฺฐนฺติ โลกสฺมึ	สัตว์ทั้งหลายตั้งอยู่ในโลก
เตภุมฺมา จตุโยนิกา	เป็นไปในภูมิสาม เป็นไปในกำเนิดสี่
ปญฺเจกจตุโวการา	มีขันธ์ห้า มีขันธ์หนึ่ง มีขันธ์สี่
สํสรนฺตา ภวาภเว	ท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อย และ ภพใหญ่
ญาตํ เย ปตฺติทานมฺเม	ความให้ส่วนบุญของข้าพเจ้า อันสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดรู้แล้ว

อนุโมทนฺตุ เต สยํ	สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจง อนุโม-ทนาเองเถิด
เย จิมํ นปฺปชานนฺติ	ส่วนสัตว์ทั้งหลายเหล่าใดยังไม่รู้ ซึ่งความให้ส่วนบุญของข้าพเจ้านี้
เทวา เตสํ นิเวทยุํ	ขอเทพยดาทั้งหลาย พึงบอกแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นให้รู้ (แล้วอนุโมทนา)
มยา ทินฺนานปุญฺญานํ อนุโมทนเหตุนา	เพราะเหตุคืออนุโมทนา ซึ่งบุญทั้งหลาย อันข้าพเจ้าได้ให้แล้ว
สพฺเพ สตฺตา สทา โหนฺตุ อเวรา สุขชีวิโน	ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจง เป็นผู้ไม่มีเวร เป็นผู้ดำรงชีพโดยสุขทุกเมื่อเถิด
เขมปฺปทญฺจ ปปฺโปนฺตุ	จงถึงซึ่งบทอันเกษม คือพระ-นิพพาน
เตสาสา สิชฺฌตํ สุภา	ขอ ความปรารถนา ที่ดี งาม ของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงเหล่านั้น จงสำเร็จเถิด.

จบวิธีตรวจน้ำโดยย่อเท่านี้

(จบภาค ๔)

ตามรอยพระอรหันต์

บทนำ

คือบทที่จะให้รู้ว่า

พระพุทธเจ้าอันเป็นผู้ให้กำเนิดพระอรหันต์ คือใคร ?

โดย

พุทธทาสภิกขุ

พล ต.ต. หลวงอรรถสิทธิสุนทร

อธิบดีกรมศุลกากร อนุมัติให้พิมพ์

มีบาลีพุทธภาษิตที่เป็นหลัก ดังนี้ :—

พระตถาคต, เกิดขึ้นในโลก, เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบเอง, สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ, เสด็จไปดี, รู้แจ้งโลก, เป็นผู้ทรมานบุรุษควรทรมานอย่างไม่มีใครยิ่งกว่า, เป็นครูของเทวดาและมนุษย์, เป็นผู้เบิกบาน,เป็นผู้จำแนกธรรมสั่งสอนสัตว์แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น-ท่ามกลาง-ที่สุด, ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง. สามัญญผลสูตร รวม ๑๓ ตอน.

ต่อไปนี้จะได้ยกขึ้นอธิบายทีละตอน เริ่มด้วยตอนคำว่า ตถาคต.

๑. พระตถาคต

คำนี้ เป็นคำที่พระผู้มีพระภาคใช้เรียกแทนชื่อพระองค์เท่านั้น, แต่มาในตอนหลัง มีผู้นำมาใช้เป็นคำพูดของตน สำหรับเรียกพระ

ผู้มีพระภาคไปก็มี. ศัพท์ "ตถาคต" นี้แปลเอาแต่เนื้อความ ได้ความว่า ผู้มาอย่างไรไปอย่างนั้น, หมายความว่า เสด็จมาสู่โลกนี้อย่างพระพุทธเจ้า เสด็จไปจากโลกนี้ก็อย่างพระพุทธเจ้า.

ที่เรียกว่า มาอย่างพระพุทธเจ้า หมายเอาการที่พระองค์ยังเกิดขึ้นเพื่อสอนมนุษย์ ให้รู้จักทำตัวเองให้พ้นทุกข์ มีพระกรุณาแก่สัตว์ที่กำลังมีทุกข์เต็มอก หากว่าในวังพระราชาก็นิมนต์ฉัน และในเวลาเดียวกัน มีหญิงเข็ญใจกำลังได้รับทุกข์อย่างแรง เพราะลูกหรือผัวตายเป็นต้น พระองค์จะทรงสละอติเรกลาภภายในวัง เสด็จไปปลอบโยนหญิงเข็ญใจด้วยธรรมิกถา ให้ความคับแค้นหายไป จากอกหรือได้บรรลุธรรมบางอย่าง ถ้าเขาจะมีอุปนิสัยอยู่บ้าง. และพระองค์มีพระปัญญาสอดส่องหาคำพูดมา แสดงธรรมที่พอจะให้คนทุกจำพวกได้รับประโยชน์ เว้นแต่เขาจะเป็นคนหนาเกินไปเท่านั้น พระองค์หมดความชั่วทุกชนิด มีใจสะอาดถึงที่สุด ไม่เห็นแก่อะไรหมด นอกจากความจริงความถูกต้องอย่างเดียว แล้วทรงประพฤติประโยชน์แก่ผู้อื่น คือแก่โลกทั้งสิ้น จนตลอดพระชนมายุ. นี่เรียกว่า มาอย่างพระพุทธเจ้า.

ที่เรียกว่า ไปอย่างพระพุทธเจ้าคือทรงปรินิพพานดับหมดทั้งร่างกายและจิตใจ รวมทั้งกรรมที่จะเป็นปัจจัยให้เกิดอีก ไม่ต้องกลับมาเกิดเป็นทุกข์ทรมานเหมือนสัตว์โลกทั่งปวง แต่แม้ว่าพระองค์จะปรินิพพานไปแล้วก็จริง ส่วนความดีของพระองค์ยังคงเหลืออยู่ ได้แก่ธรรมวินัยที่ทรงสอนไว้ เราพากันยกขึ้นแทนตัวพระองค์ เป็นดังว่าพระองค์

ยังคงอยู่, ความสุขอันเป็นผลเกิดจากการกระทำตามคำสั่งสอนของพระองค์ ยังกำลังปกคลุมโลกอยู่ทั่วไป แม้จะเป็นความสุขชั้นต่ำ ๆ ไม่สูงสุดเหมือนที่พระองค์เองบรรลุ ก็ยังเป็นเครื่องหมายของการกระทำอันประเสริฐ ที่พระองค์ทรงทิ้งไว้ในโลกนี้ หลังแต่พระองค์ได้เสด็จปรินิพพาน นี่เรียกว่าไปอย่างพระพุทธเจ้า.

รวมทั้งที่ไปและที่มาอย่างพระพุทธเจ้า จึงได้เรียกว่า ตถาคต.

พวกเราทั้งหลาย เมื่อจะทำตนให้สมชื่อว่า เป็นศิษย์ตถาคต แล้วจงชวนกันเดินตามรอยพระตถาคตด้วยตั้งหลักในใจว่า มาอย่างไร ไปอย่างนั้นเถิด, เราทั้งหมด มาอย่างมนุษย์ (คือสัตว์มีใจสูง) แล้วก็จงไปอย่างมนุษย์, ที่เป็นฝ่ายโลก ก็จงมาอย่างพลเมืองดี,ไป-อย่างพลเมืองดี,ฝ่ายธรรมถ้ามาอย่างอุบาสกก็จงไปอย่างอุบาสก มา-อย่างสมณะ ก็ไปอย่างสมณะ. เราจะต้องรู้จักตัวเราเองและหน้าที่ของเราจะไม่ทำให้ผิดแผนของเพศที่ตนกำลังทรงอยู่, ในเรื่องนี้ ควรจำประวัติการณ์ตอนใกล้ปรินิพพาน ตอนหนึ่งเป็นหลัก คือพระอานนท์ทูลถามว่า "พวกข้าพระองค์พึงปฏิบัติในสรีระของพระตถาคตเจ้าอย่างไร ?" ตรัสว่า "อย่าเลยอานนท์. พวกเธอ อย่าได้ขวนขวายเพื่อบูชาสรีระของตถาคตเลย พวกเธอจงสืบต่อในประโยชน์ของตนเถิด, จงอย่าประมาท, จงมีเพียร, จงตั้งใจไว้ในประโยชน์ของตนเถิด. ดูก่อนอานนท์. พวกกษัตริย์—พราหมณ์—คฤหบดี ที่เลื่อมใสในตถาคตก็มีอยู่ เขาจะทำการบูชาสรีระตถาคตเอง" ในที่นี้ทรงหมายความว่าใครปฏิญญาตนถือเพศอย่างไหนแล้ว พึงตั้งหน้าทำกิจของเพศนั้น ๆ ให้บริบูรณ์ ตั้งแต่ต้นจนปลาย, บรรพชิตรู้จักกิจของบรรพ

ชิต, ฆราวาสรู้จักกิจของฆราวาส อย่าแย่งของกันและกันมาทำให้สับสน, ก็จะเป็นผู้ซื่อตรงทั้งภายนอกและภายใน มีชื่อและการกระทำตรงกันเรียกว่า มาอย่างไร ไปอย่างนั้นได้ ไม่จำกัดว่าเป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต เป็นศิษย์ตถาคตได้ด้วยหลักอันนี้, ถ้าผิดไปจากนั้นก็ไม่ใช่ นี่เป็นการตามรอยตถาคตผู้เป็นองค์อรหันต์.

๒. เกิดขึ้นในโลก

เหล่าโบราณาจารย์กล่าวต้องกันว่า พระพุทธเจ้า เกิดขึ้นในโลกในสมัยเมื่อโลกกำลังเป็นกลียุค หมายความว่า เวลาที่โลกระส่ำระสาย เพราะขาดผู้นำไปสู่ความเจริญหรืออารยธรรมอย่างสูงสุดแท้จริง คือเมื่อสองพันปีเศษมาแล้ว อันเป็นสมัยที่มนุษย์ในโลกกำลังนิยมการค้นหาวิชาสำหรับชีวิตแก่ตนอย่างจริงจัง.

เมื่อก่อนพุทธศก ๘๐ปี (คือเมื่อ ๒๕๕๕ ปีมาแล้ว) ผู้ที่ได้นามว่าตถาคต ได้ประสูติจากครรภ์มารดา ในตระกูลกษัตริย์อุภโตสุชาติแทบพื้นดินใต้ต้นรัง ในสวนลุมพินี อันตั้งอยู่ระหว่างแคว้นสักกะกับโกลิยะ ในประเทศอินเดียตอนเหนือ, เรียกว่าโพธิสัตว์พระนามว่าสิทธัตถะ หรือ สิทธารถ, ครั้นเจริญวัยได้ละทิ้งราชสมบัติที่ได้รับช่วงจากพระราชบิดา ออกแสวงหาความรู้อันสูงสุดกว่าความรู้ทั้งปวงในโลกนี้คือความรู้ที่อาจดับทุกข์ทรมานได้สิ้นเชิง ได้ค้นพบความรู้นี้ด้วยตนเองเมื่อพระชนมายุ ๓๕ พรรษา คือเมื่อก่อนพุทธศก ๔๕ ปี (หรือ ๒๕๒๐ ปีมาแล้ว) เราเรียกกันว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้ นี่คืออาการที่พระตถาคตเกิดขึ้นในโลก. คำว่าเกิดในที่นี้

หมายเอาตอนที่ทรงเกิดด้วยธรรมกาย คือความรู้ หรือเกิดโดยอริยชาติ ได้แก่การตรัสรู้นั่นเอง, ไม่ได้หมายเอาอาการที่ประสูติจากพระครรภ์โดยตรง.

คำว่า โลก ในบาลีตอนนี้ จะหมายเอาเฉพาะชมพูทวีป (เท่าความเห็นของบางคนซึ่งมีว่า คนในครั้งนั้น รู้จักโลกแค่ชมพูทวีปเท่านั้นเอง) หรือหมายถึงโลกทั้งหมด? คำว่าโลก หมายเอาโลกทั้งหมด, เพราะโลกทั้งหมดล้วนแต่ตกอยู่ใต้กระแสธรรมดา ควรรับคำสั่งสอนของพระองค์ทั่วกัน และยังหมายถึง เทวโลก มารโลก ซึ่งล้วนแต่ต้องการธรรมของพระองค์เช่นเดียวกันอีกด้วย สรุปความว่า แม้พระองค์จะไม่เสด็จไปเอง แต่ถ้าธรรมของพระองค์แผ่ไปถึงไหน คำว่าโลกในที่นี้ก็หมายความถึงนั่น เพราะพระองค์เกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่เขาสอนเขาให้รู้จักความจริง ซึ่งไม่มีใครสอนหรือค้านได้ พระองค์ทรงคุณความดีเลิศในพระองค์หลายประการ ดังจะกล่าวสืบไป.

๓. อรหํ = เป็นพระอรหันต์

คำว่า อรหํ แปลตามตัวหนังสือ ได้ความ ๔ อย่าง คือ ผู้ควร, ผู้ไกล, ผู้ไม่มีข้อลี้ลับ, ผู้หัก. จะอธิบายทีละอย่าง ดังนี้

ก. ผู้ควร หมายความได้หลายอย่าง คือ (๑) ควรเพราะทรงทำเองและสอนผู้อื่นด้วยสิ่งที่ควร, สิ่งที่ควรคืออริยมรรคมีองค์ ๘ มีความเห็นชอบเป็นต้น. (๒) ควรแก่ตำแหน่งผู้บัญญัติธรรมวินัยขึ้นสอนโลก เพราะเป็นผู้รู้จริง สอนเขาอย่างไร ทำได้เองอย่างนั้น,

คนบางคนรู้ดีว่าสิ่งนี้ไม่ควรทำ มีโทษหรือไม่เป็นประโยชน์ ก็ยังขืนทำอยู่ เพราะข่มความอยากในใจตนเองยังไม่ได้ คนเช่นนี้ไม่ควรเป็นอาจารย์สอนเขา ส่วนพระองค์เองไม่เป็นเช่นนั้นเลย จึงสมควรแก่ตำแหน่งอาจารย์สอนโลก. (๓) ควรแก่การกระทบของโลกธรรม เพราะมันทำให้พระองค์หวั่นไหวมิได้ คนธรรมดาไม่ควรแก่การกระทบของโลกธรรม เพราะอดทนไม่หวั่นไหวต่อมันมิได้. (๔) ควรแก่การกราบไหว้ และเครื่องสักการะบูชาของมหาชน เพราะความดีที่มีอยู่ในพระองค์ มีค่าสูงกว่าเครื่องสักการะเหล่านั้น จึงเป็นกำไรแก่ผู้กราบไหว้บูชา แม้ชาติตระกูลของพระองค์ ก็ควรแก่การบูชามาแต่กำเนิด

ข. ผู้ไกล. แบ่งเป็น ๒ คือ (๑) ไกลจากกิเลสเพราะหมดจากกิเลสอันเป็นความชั่วภายในใจ ได้แก่ความอยาก, ความโกรธ, ความโง่, แม้กายและวาจาก็ไกลจากความชั่วเหล่านั้นด้วย จึงเป็นผู้ไกลจากความชั่วด้วยประการทั้งปวง. (๒) ไกลจากทุกข์ อันเป็นผลของความชั่วเก่าใหม่ ทั้งทางกายและทางใจ ไม่มีอะไรที่สามารถมาย่ำยีขู่เข็ญล่อลวงพระองค์ ให้รัก โกรธ กลัว เกลียด ฯลฯ ได้อีก พระองค์จึงได้รับความสุขถึงที่สุด.

ค. ผู้ไม่มีข้อลี้ลับ. คือไม่มีความชั่วทุจริตอันใด ที่จะต้องปกปิดผู้อื่นดุจคนทั้งหลาย ภาพแห่งความเป็นอยู่ทางกายวาจา และภายในใจของพระองค์ เปิดเผยให้ใครดูก็ได้ ไม่มีข้อที่ใครจะเกียจขันติเตียนหรือรังเกียจแม้แต่เล็กน้อย ทั้งในที่แจ้งและในที่ลับ.

ง. ผู้หัก. ได้แก่การหักวงล้อแห่งการเวียนเกิดเวียนตายให้หยุดหมุน เพราะถ้ายังหมุน ก็ยังไม่เบ็นอิสระแก่ตัว ยังไม่เบ็นสุข. กรรม, กิเลส, และวิบาก ๓ อย่างนี้ ซึ่งเบ็นกงล้อ ได้ถูกพระองค์ทำลายเสียแล้ว ตั้งแต่คืนวันตรัสรู้ใต้ไม้โพธิ ที่พุทธคยา.

เราทั้งหลาย เบ็นสาวกของพระองค์ผู้เบ็นพระอรหันต์ จงมาพยายามตามรอยพระองค์กันเถิด. (๑) พยายามทำตนให้มีราคาพอสมควรกับการไหว้กราบของมหาชน ด้วยการตั้งใจละสิ่งที่รู้อยู่แก่ใจเองว่าชั่วหรือไม่เบ็นประโยชน์นั้นเสีย อย่าเห็นแก่ตนแล้วหมกความชั่วไว้ดุจกองขยะมูลฝอย. (๒) พยายามหลีกให้ไกลจากเหตุอันปรนปรือความชั่วภายในใจให้ผลิหน่อต่อก้านออกไป. (๓) พยายามสะสางความชั่วให้หมดไปจากตน จนเบิดเผยให้ใครดูก็ได้ว่าเราสะอาดทั้งภายนอกและภายใน ไม่มีข้อลี้ลับที่ปกปิดไว้สำหรับล่อลวงตบตาผู้ที่หลงนับถือ. (๔) พยายามค้นคว้าด้วยบัญญา จนเห็นทุกข์อันเกิดขึ้นเพราะการว่ายเวียน และเห็นสุขอันเกิดจากการสงบเบ็นการทำทุกข์ให้หมดสิ้นไป ก็จะได้ชื่อว่าเบ็นศิษย์พระพุทธเจ้าผู้องค์อรหันต์, ถ้ามิฉะนั้นตัวเองก็จะติเตียนตัวเองได้ ไม่ต้องกล่าวถึงผู้อื่น.

๔. สมฺมาสมฺพุทฺโธ=ตรัสรู้ชอบเอง

คำว่า "ตรัสรู้" หมายความว่า "คิดเอาจนรู้" ไม่ใช่นั่งรอนอนรอให้ความรู้ปรากฏขึ้นในใจเอง, ไม่ใช่เพียงแต่อ่านเอาเฉยๆ (Reading) มากๆ ก็ตรัสรู้ได้ ต้องเบ็นการรวบรวมค้นคว้าหาเหตุผล

อย่างมากและนาน (Study) ในเรื่องที่ตนต้องการให้ตรัสรู้นั้น, อาศัยการเทียบเคียงเหตุผลเก่าใหม่ ใช้ความรู้เก่าสาวเอาความรู้ใหม่มาอีก เป็นทอด ๆ ไป ในที่สุดก็รู้ได้หมดหรือพอเพียงแก่ความต้องการ. คนโดยมาก เมื่อได้ความรู้พอที่จะทำให้เขาสรรเสริญ หรือรู้สึกว่าก้าวหน้าเพื่อนฝูงแล้ว ก็พะวงหลงรัก เชิดชูความรู้นั้นเลยทีเดียว เอาว่าเพียงพอแก่ชีวิตของตน มัวใช้เวลาวันหนึ่ง ๆ ให้หมดสิ้นไปด้วยการวางท่าเป็นศาสดา หรือเที่ยวตีฝีปากกับผู้มีความรู้หย่อนกว่าตัว, เขาก็เลยรู้เพียงแค่นั้น หรืออาจกลับรู้น้อยลงไปอีก เพราะระหว่างที่รู้สึกตัวลอย ทำให้ลืมความรู้เก่าไปทีละเล็กละน้อย ความรู้จึงไม่เจริญถึงที่สุดพอที่จะให้ตรัสรู้ได้ หรือบางคนเป็นด้วยถือมานะในการที่ตนมีอายุมากกว่าหรือเคยเป็นครูเขาอยู่ จะมายอมเป็นศิษย์เด็กหน้าใหม่ไม่ลงคอ เช่นเดียวกับพราหมณ์ผู้เฒ่าเป็นอันมาก หรือสกุลุทายิปริพพาชก ในสกุลุทายิสูตรเป็นต้น ทั้งที่รู้ดีว่า ข้อปฏิบัติในศาสนานี้ ดีกว่าของตน ก็สละมาบวชไม่ลง ด้วยถือมานะบ้าง บริวารค้านไว้บ้าง เขาจึงไม่อาจตรัสรู้ตามพระพุทธเจ้าได้. ส่วนพระองค์เองตรงกันข้าม เที่ยวศึกษาทดลองดูทุกลัทธิที่อยากทราบ เพื่อเป็นเครื่องมือหาความรู้ที่สูงขึ้นไป ในที่สุดก็ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้.

คำว่า "ชอบ" นี้ หมายความว่า รู้สิ่งที่เป็นประโยชน์. อะไรเป็นประโยชน์? คือสิ่งที่ดับทุกข์ได้ อะไรดับทุกข์ได้? คือการรู้จักตัวทุกข์ รู้จักรากเง่าที่เกิดของตัวทุกข์, รู้จักสิ่งที่ดับทุกข์, และรู้

ทางที่ให้ได้สิ่งที่ดับทุกข์นั้น อันเรียกว่า รู้อริยสัจจ์ เป็นสิ่งที่พระองค์รู้ทั่วถึงเข้าใจแตกฉานดี และทำได้จริงตามควรแก่ความรู้นั้น ไม่ใช่เป็นความรู้ที่รู้แล้วทำไม่ได้ตามนั้น อันเป็นการสร้างวิมานในอากาศ เช่นเดียวกับนักกะโครงการอันวิจิตรต่าง ๆ เพราะฉะนั้น คำว่าชอบในที่นี้ จึงหมายความสั้น ๆ ว่า เป็นประโยชน์อันดีด้วยและทำตามที่รู้นั้นได้ด้วย.

คำว่า "เอง" หมายความว่าตรัสรู้เอง ไม่มีใครสอน, แต่ความหมายมีวงจำกัด ข้อนี้จักแจ่มแจ้งได้ด้วยการเปรียบเทียบ: เป็นกฎธรรมดาอย่างหนึ่งว่า ความคิดชั้นหลัง ก็คือสิ่งที่ผลิหน่อออกมาจากคลังแห่งความรู้ที่ได้สะสมไว้ในสมองก่อนแล้วนั่นเอง, เช่นคนที่จะมีความรู้เป็นต้นคิดเครื่องราดิโอต่าง ๆ ได้ดี เขาต้องเคยมีความรู้เรื่อง ความร้อน แสง เสียง ไฟฟ้า อากาศ ฯลฯ ตลอดจนสิ่งอื่นที่เป็นเบื้องต้นของการเรียนวิทยาศาสตร์มาจากครูคนก่อน ๆ แล้ว เขาอาจปรุงเครื่องวิจิตรใหม่ ๆ ขึ้นได้ฉันใด การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแม้จะไม่ตรงทำนองนี้ทีเดียว แต่ก็ไม่ต่างกันจนตรงข้าม, พระองค์รอบรู้ศิลปวิทยา ทั้งทางราชการงานเมืองและนักรบ เป็นนักกวี นักอักษรศาสตร์และคำนวณมาแล้วแต่ยังเยาว์ ซ้ำยังเที่ยวสนทนาค้นคว้ากับเจ้าลัทธิต่าง ๆ ถึง ๖ ปีก่อนแต่ได้ตรัสรู้, ทรงรอบรู้สิ่งอันเป็นเบื้องต้น เช่นฌานและสมาธิจากศาสดาเหล่านั้น, ส่วนที่ถูกหรือมีประโยชน์ก็สะสมเก็บไว้ ส่วนที่ผิดทิ้งเสีย รวบรวมเอาแต่สิ่งที่ถูกทั้งหมด มาค้นหาความจริงด้วยปัญญาอันลึกละเอียดอีกต่อหนึ่ง

ในที่สุดก็ตรัสรู้ได้จริง อันเป็นสิ่งที่ผุดโพลงขึ้นจากความรู้เก่าที่ได้ศึกษามาด้วยอำนาจความพิจารณาโดยละเอียดแยบคายอีกต่อหนึ่ง ฉันนั้นเหมือนกัน.

พวกเราทั้งหลาย จงเป็นศิษย์ของพระองค์ในข้อนี้ ด้วยการคอยเพิ่มอาหารให้แก่ความรู้ บำรุงให้ยิ่งขึ้นไปในทางที่ตรัสสอนไว้ อย่าทะนงด้วยมานะหรือทำการผิดแผนนอกรีตพระองค์ไป อันจะทำให้เราต้องเป็นผู้ร้อนใจในภายหลัง, พระองค์เป็นแต่ผู้ชี้ทางการบรรลุถึงที่มุ่งหมาย เป็นสิ่งที่พวกเราจะต้องทำเอาเอง สำหรับพวกเรา ๆ ผู้เป็นแต่เพียงจะตรัสรู้ตามรอยพระองค์ (ไม่ใช่ตรัสรู้เอง) นั้น คงไม่เป็นการยากเกินวิสัยของมนุษย์ผู้พยายามตั้งใจทำจริง ๆ ด้วยการรู้สึกถึงคุณค่าของความเป็นมนุษย์ดอก.

๕. วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน = สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ

วิชชา แปลว่า ความรู้, จรณะ แปลว่า เครื่องมือให้ได้ความรู้, สมบูรณ์ แปลว่า มีเต็มที่, รวมทั้ง ๓ คำได้ความว่า ถึงพร้อมด้วยความรู้และเครื่องมือให้ได้ความรู้. อะไรเป็นความรู้? อะไรเป็นเครื่องมือ? ข้อนี้ตอบได้ด้วยบาลีพุทธภาษิตตอนหนึ่งในอัมพัฏฐสูตร สีล. ที.[๑] ดังต่อไปนี้.

อัมพัฏฐมาณพทูลถามว่า "พระโคดม, จรณะนั้นเป็นอย่างไร? วิชชานั้นเป็นอย่างไร?" ตรัสตอบว่า

---

๑ ไตรปิฎกบาลีสยามรัฐ เล่ม ๙ หน้า ๑๒๐ บรรทัด ๗๓.

"อัมพัฏฐะ ตถาคตเกิดขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้ชอบเอง ...ฯลฯ... แสดงธรรมประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง... กุลบุตรได้สดับธรรมนั้นแล้ว... บวชเป็นผู้ไม่มีเรือน เขาผู้บวชแล้วอย่างนี้ (๑) ย่อมสังวรด้วยปาติโมกขสังวร (๒) มีทวารอันรักษาแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย... (๓) ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ... (๔) สันโดษยินดีด้วยจีวรและบิณฑบาตตามมีตามได้... (๕) เสพเสนาสนะสงัดละนิวรณ์... (๖) บรรลุปฐมฌาน... (๗) บรรลุทุติยฌาน... (๘) บรรลุตติยฌาน... (๙)บรรลุจตุตถฌาน... แม้ข้อนี้ ๆ ก็เป็นจรณะของเธอประการหนึ่ง ๆ, ดูก่อนอัมพัฏฐะ นี่แล จรณะนั้น.

"ครั้นเมื่อจิตตั้งมั่นอย่างนี้แล้ว เธอก็น้อมจิตไปเพื่อ (๑) ญาณทัสสนะ คือปัญญาเห็นกาย... (๒) เพื่อการนิรมิตรูปอันสำเร็จด้วยใจ... (๓) เพื่อวิธีเครื่องแสดงฤทธิ์... (๔) เพื่อทิพ-โสต... (๕) เพื่อญาณอันเป็นเครื่องกำหนดรู้ใจผู้อื่น... (๖) เพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ... (๗) เพื่อจุตูปปาตญาณ... (๘) เพื่ออาสวักขยญาณ... ญาณที่เธอได้บรรลุแล้วนี้ ล้วนเป็นวิชชาประการหนึ่ง ๆ ของเธอ, อัมพัฏฐะ นี่แลวิชชาละ, ภิกษุนี้ เราเรียกว่าผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาบ้าง, ว่าถึงพร้อมด้วยจรณะบ้าง, ว่าผู้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะบ้าง, วิชชาและจรณะอย่างอื่นที่ยิ่งกว่า ประณีตกว่าวิชชาและจรณะเหล่านี้ มิได้มีอีก...ฯลฯ..."

(เนื้อความนี้ ยกเอามาแต่หัวข้อ เพราะยืดยาวนัก ผู้ปรารถนาจงเปิดดูสามัญญผลสูตร ที่ได้ยกมาไว้ในตอนบุรพภาคแห่งการตาม

รอยพระอรหันต์เถิด เหมือนกันอย่างไม่มีผิด, สำหรับจรณะ ดูตั้งแต่ข้อ ๒ ถึงข้อ ๑๓, สำหรับวิชชา ดูตั้งแต่ข้อ ๑๔ ถึงข้อ ๒๑)

โดยนัยนี้ ได้ความว่า จรณะก็คือข้อปฏิบัติในศาสนานี้ ตั้งแต่ชั้นศีลจนถึงชั้นสมาธิ, วิชชาก็คือข้อปฏิบัติชั้นปัญญานั่นเอง. จะอธิบายส่วนที่ท่านจัดและแบ่งแปลกๆออกไปจากบาลีอัมพัฏฐสูตรนี้อีกพอควร.

จรณะ

ในเสขปฏิปทาสูตร ม. ม. จำแนกจรณะออกไปถึง ๑๕ คือ ๑. สำรวมในปาติโมกข์, ๒. สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ๓. รู้จักประมาณคือความพอดีในการแสวงและบริโภคอาหาร, ๔. กระทำอาการของคนที่ตื่นอยู่เสมอ เรียกว่าชาคริยานุโยค, (๔ อย่างนี้ จัดเป็นหมวดหนึ่ง), ๕. เชื่อสิ่งที่มีเหตุผล, ๖. ละอายบาปคือเกลียดบาป, ๗. สะดุ้งกลัวบาป, ๘. มีการศึกษามาก, ๙. ความเพียร, ๑๐. มีสติสัมปชัญญะ, ๑๑. ปัญญา. (๗ อย่างนี้ จัดเป็นหมวดที่ ๒) ๑๒. ปฐมฌาน, ๑๓. ทุติยฌาน, ๑๔. ตติยฌาน, ๑๕. จตุตถฌาน. (๔ อย่างนี้ จัดเป็นหมวดที่ ๓), เหล่านี้ทั้งหมด ก็ตรงกับในอัมพัฏฐ-สูตรนั่นเอง... มีแปลกมาออกไปบ้าง ก็ส่วนที่เป็นอุปกรณ์เกื้อหนุนธรรมอื่น เช่นหิริโอตตัปปะอันเป็นเครื่องเกื้อหนุนศีลเป็นต้น. ทั้ง ๑๕ อย่างนี้ สงเคราะห์เป็นองค์มรรค ๘ ประการได้อย่างบริบูรณ์ หรือมรรคมีองค์ ๘ ก็กระจายออกเป็นจรณะได้. ในสูตรนี้ เรียกจรณะ ๑๕ อย่างนี้ว่า เสขปฏิปทา คือข้อปฏิบัติของผู้ที่ยังต้องศึกษา.

วิชชา

ความรู้ เรียกว่า วิชชาก็ได้, ญาณก็ได้, ปัญญาก็ได้, แจกจ่ายไปได้ต่าง ๆ กัน ตามแต่จะมุ่งกล่าวยกอะไรเป็นหลัก เมื่อรวมความก็เป็นอย่างเดียวกัน มีหลักใหญ่ใจความอยู่ตรงที่รู้การพ้นทุกข์. ส่วนที่รู้เพื่อเป็นเครื่องประกอบนั้น สักกี่อย่างก็ได้, ดังจะสังเกตเห็นว่าวิชชาทุกหมวด มีการรู้อริยสัจจ์ประกอบอยู่เป็นสำคัญเสมอ และเรียกชื่อว่า อาสวักขยญาณ. หมวดแห่งวิชชา ท่านแจกต่าง ๆ กันดังนี้.

วิชชา ๓ คือ ๑. บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ได้แก่ความรู้เป็นเหตุให้ระลึกได้ถึงความเป็นอยู่ชาติก่อน ๆ ของตน (อ่านมหาอัสสปุรสูตรข้อ ๑๕), ญาณนี้ทำให้ผู้บรรลุ หายตื่นหายงง หายทะเยอทะยาน ในการเวียนเกิด แก่ ตาย, สำหรับพระบรมศาสดาเองได้บรรลุญาณนี้ในตอนปฐมยามแห่งคืนตรัสรู้. ๒. จุตูปปาตญาณ ความรู้เป็นเหตุให้เห็นการเกิด และการตายของสัตว์เหล่าอื่นได้ด้วยตาทิพย์ (อ่านมหาอัสสปุรสูตรข้อ ๑๖) ญาณนี้ทำให้หายหลงติดมัวเมาในสิ่งภายนอกด้วยความสังเวช. บางแห่งเรียกทิพจักขุญาณก็มี. พระศาสดาเองได้บรรลุเมื่อตอนมัชฌิมยามแห่งคืนตรัสรู้. ๓. อาสวักขยญาณ ความรู้ทำอาสวะหรือความชั่วอันละเอียดลึกลับที่หมักดองอยู่ในใจให้หมดสิ้นไป (อ่านมหาอัสสปุรสูตรข้อ ๑๗) เป็นผู้ไม่ต้องอยาก—โกรธ—รัก—กลัว—หลง อีกต่อไป เป็นสุขถึงที่สุด คือนิพพานสุข. พระศาสดาเองได้บรรลุเมื่อตอนปัจฉิมยามแห่ง

คืนตรัสรู้ การได้บรรลุอาสวักขยญาณนี้เอง เรียกว่าตรัสรู้อนุตตร-สัมมาสัมโพธิญาณอันได้มีขึ้นเมื่อ ๒๕๒๐ ปีมาแล้ว, เมื่อวันเพ็ญกลางเดือน ๖ ภายใต้ไม้โพธิ์ที่พุทธคยา.

พระอรหันต์อื่น ๆ ที่เป็นสาวกของพระองค์ ได้บรรลุวิชชา ๓ นี้ก็มีไม่น้อย, แต่ส่วนมากมักได้แต่วิชชาที่ ๓ อย่างเดียว เพราะท่านไม่อาจเจริญสมาธิให้บริบูรณ์เพียงพอ ได้แก่พวกอรหันต์สุกขวิปัสสก. วิชชาที่แบ่งเป็น ๓ อย่างนี้ มีมาในบาลีต่าง ๆ มากกว่าวิชชาอย่างอื่น.

วิชชา ๔ (ตรงกันข้ามกับอวิชชา ๔) คือ ๑. รู้จักทุกข์ ซึ่งมีประจำอยู่ในสังขารทั่วไปโดยชัดเจนแจ่มแจ้ง. ๒. รู้จักสมุทัย คือเหตุให้เกิดทุกข์เหล่านั้น ได้แก่ความอยากทะเยอทะยาน อันเกิดขึ้นเพราะความโง่หลง. ๓. รู้จักนิโรธ คือความดับทุกข์ ได้แก่การดับความอยากอันเป็นต้นเหตุนั้นเสียได้ด้วยปัญญา. ๔. รู้จักมรรค คือหนทางที่จะทำตนเองให้ถึงความดับทุกข์นั้น. ขอให้เข้าใจว่า ทั้ง ๔ ข้อนี้ ก็คืออาสวักขยญาณ อันเป็นข้อสุดท้ายในวิชชา ๓ นั่นเอง ท่านแบ่งออกเป็น ๔ (ลองอ่านมหาอัสสปุรสูตรข้อ ๑๗ ดูอีกที).

วิชชา ๘ คือ ๑. วิปัสสนาญาณ ความรู้อันนับเนื่องเข้าในการเห็นแจ้ง ในความเป็นไปตามธรรมดาของสิ่งต่าง ๆ เช่นกายเป็นต้นได้ชัดเจน (สามัญญผลสูตรข้อ ๑๔) ๒. มโนมยิทธิ- นิรมิตรูปกายอื่นด้วยใจของตนได้—(สามัญญผลสูตรข้อ ๑๕) ๓. อิทธิวิธีแสดงฤทธิได้ต่าง ๆ—(สามัญญผลสูตรข้อ ๑๖) ๔. ทิพโสตหูทิพย์ ฟังเสียงได้ทุกชนิด—(สามัญญผลสูตรข้อ ๑๗) ๕. เจโต-

ปริยญาณ ล่วงรู้ภายในใจของผู้อื่นว่ากำลังเป็นอยู่อย่างไร — (สามัญญผลสูตรข้อ ๑๙) ๖.—๗.—๘. ก็คือวิชชา ๓ ข้างต้นนั่นเอง. แท้จริง วิชชา ๘ นี้ไม่พิเศษไปกว่าวิชชา ๓ เป็นแต่เพิ่มการแสดงฤทธิ์ทางใจ อันจัดเป็นวิชชาฝ่ายฤทธิ์อีกพวกหนึ่ง และไม่เกี่ยวกับอริยสัจจ์ เข้าข้างต้นเพื่อให้เป็นความรู้ที่ครบบริบูรณ์เท่านั้น แม้จะมากไปกว่าวิชชา ๓ ก็ไม่สูงไปกว่าวิชชา ๓. เปรียบเหมือนช่างปลูกเรือน ๒ คน แต่คนหนึ่งมีฝีมือในการทำเครื่องประดับกระจุกกระจิกด้วย ผลสุดท้ายก็เป็นเรือนอาศัยได้ความสุขสบายด้วยกันทั้งนั้น.

วิชชา ๘ อีกหมวดหนึ่ง ได้แก่วิชชา ๔ ข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว และเพิ่มเข้าอีก ๔ อย่าง คือ ๕. รู้จักอดีต ได้แก่รู้จักสาวหาเหตุ เช่นเหตุแห่งทุกข์ ๖. รู้จักอนาคต ได้แก่รู้จักผลข้างหน้า เช่น มรรค ๘ จะให้เกิดนิโรธได้. ๗. รู้จักทั้งอดีตและอนาคต คือ รู้จักโยงเหตุและผลให้ถึงกัน เช่นรู้ว่านิโรธเกิดมาแต่มรรค มรรคเป็นเหตุให้เกิดนิโรธเป็นต้น. ๘. รู้จักปฏิจจสมุปบาท ได้แก่รู้อาการที่สิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งหนึ่ง แล้วสิ่งนั้นกลับเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งอื่นต่อไปอีกหลายซ้อน เช่นทุกข์เกิดมาจากชาติ ชาติเกิดมาจากภพ ภพเกิดมาจากอุปาทาน ..ฯลฯ... สังขารเกิดมาจากอวิชชา. โดยนัยนี้พอจะเห็นได้ว่า วิชชา ๔ ข้างต้น คือการรู้อริยสัจจ์ อีก ๔ ข้างปลายคือรู้อาการของการรู้อริยสัจจ์นั่นเอง.

เมื่อจะกล่าวให้สั้นที่สุดด้วยแล้ว วิชชาทุกประเภทก็คือการรู้อริยสัจจ์ ๔ หรือรู้จักการดับทุกข์ให้หมดไปจากตนเท่านั้น.

ถึงพร้อม

สัมปันโน แปลว่าถึงพร้อม, ว่าเป็นจรณะ ก็พร้อมทั้ง ๔ อย่าง (ตามจำนวนในอัมพัฏฐสูตร) หรือพร้อมทั้ง ๑๕ อย่าง (ตามจำนวนในเสขปฏิปทาสูตร) กลมเกลียวเป็นอันเดียวกัน. เช่นคนหมู่หนึ่งต่างช่วยกันทำตามหน้าที่ของตนจนงานสำเร็จ เมื่อจรณะหรือการทำถึงพร้อมแล้ว วิชชาก็เป็นอันถึงพร้อมอยู่เอง พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลาย ได้ทรงดำเนินไปในจรณะอันเลิศนี้ ทรงบรรลุวิชชานั้น ๆ แล้ว สอนสาวกให้เดินตามจนบรรลุได้ ในบาลีกูฏทันตสูตร สี. ที.[๑] เป็นต้น ก็กล่าวไว้ว่า พระศาสดาได้รับยศอันใหญ่ยิ่งจากโลก ก็เพราะสมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะทั้ง ๒ นี้ ไม่ใช่เพราะคุณอย่างอื่น, หมายความว่า รู้จริง ทำจริง แล้วก็ได้ผลถึงที่สุดจริง. นี่เป็นคุณสมบัติประจำพระองค์.

เราทั้งหลาย เป็นศิษย์ของพระองค์ ในเรื่องนี้ควรพยายามทำตนให้ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะนั้น สละสิ่งอันนอกหน้าที่ของสมณะเสียแล้ว ดำเนินตามปฏิปทาที่จะให้ตรัสรู้ ย่อมรู้จักความดับทุกข์ได้. จรณะนั้น เมื่อย่นลงก็คือมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง มรรคทั้ง ๘ เมื่อย่นลงก็คือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา, มรรค ๘ เป็นหนทางให้ถึงความดับทุกข์ พระองค์ทรงยืนยันรับรองไว้ด้วยพุทธภาษิตในมหาปรินิพพานสูตร มหา. ที. ว่า.

---

๑. ไตร. ๙. ๕ [illegible]

"ดูก่อนสุภัททะ, ในธรรมวินัยที่ไม่มีผู้บรรลุอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมไม่มีสมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ (คืออริยบุคคล ๔). ดูก่อนสุภัททะ. ในธรรมวินัยที่มีผู้บรรลุอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมมีสมณะที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ดูก่อนสุภัททะ ในธรรมวินัยนี้แล มีผู้บรรลุอริยมรรคมีองค์ ๘ (เพราะฉะนั้น) สมณะที่ ๑—๒—๓—๔ จึงมีในธรรมวินัยนี้... ดูก่อนสุภัททะ. ถ้าภิกษุเหล่านี้ พึงอยู่โดยชอบไซร้ โลกก็ไม่ว่างเปล่าจากพระอรหันต์ทั้งหลาย"

นี่เป็นแสงสว่างจ้า ซึ่งส่องหนทางดำเนินแห่งชีวิต ในอนาคตของโลกอยู่แล้ว ยังอยู่อย่างเดียว แต่ที่เราจะพากันเดินตามเท่านั้น.

๖. สุคโต=เสด็จไปดี

เมื่อกล่าวโดยทั่วไป คำว่าไปดี หมายความได้ ๒ อย่าง คือ โวหารโลก และโวหารธรรม. โวหารโลก สำหรับพระผู้มีพระภาคเจ้านั้นดังต่อไปนี้:—

๑. ในเวลาแห่งพระชนมายุของพระองค์ ได้ทรงยากยั่นทำหน้าที่มหาบุรุษของโลก ก้าวหน้าเรื่อยไปไม่มีถอยหลัง ไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากจนกระทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้าได้อย่างบริบูรณ์ ถ้าทรงแพ้ต่อกามสุข ก็จะหวนกลับคืนครองฆราวาสเสียนานแล้ว, และถ้าชะงักต่อการค้นคว้า ก็จะติดเป็นศิษย์ดาบส หรือเป็นดาบสตนใดตนหนึ่งเท่านั้นเอง ไม่ปรากฏเป็นพระพุทธเจ้าขึ้นได้, แต่นี่

ชีวิตของพระองค์ดำเนินไปโดยลำดับจนถึงความดีที่สุด จึงได้ชื่อว่า เป็นสุคโต ไปดี.

๒. เมื่อทรงพระชนม์อยู่ เสด็จไปในที่ใด ก็ทรงทำประโยชน์ให้สัตวโลกในที่นั้น เสด็จไปถึงไหนความสุขก็แผ่ไปถึงนั่น, เสด็จพ้นไปแล้ว ก็มีคนอาลัยถึงด้วยความรักและเสียดาย เพราะไม่ได้เสด็จไปเบียดเบียนเขาด้วยการขอ และทำความรบกวนด้วยประการใดเลย นี่ก็ชื่อว่า สุคโต.

๓. การไปของพระองค์ เป็นสวัสดิภาพแก่พระองค์เอง ปราศจากอันตราย แม้แต่เมื่อเข้าไปสั่งสอนคนดุร้ายเช่นยักษ์และโจรเป็นต้น ไม่ได้รับอุปสรรคและการประทุษร้ายในการไปนั้น นี่ก็ชื่อว่า สุคโต.

๔. แม้การเสด็จไปครั้งสุดท้ายของพระองค์ ก็เป็นการไปดีอย่างเลิศ คือเสด็จปรินิพพานไปด้วยเกียรติอันสูงสุด ผิดจากคนธรรมดาทั้งหลาย มีผู้ระลึกถึงพระองค์เป็นจำนวนหลายร้อยล้านในวันที่ตรงกับวันปรินิพพานของพระองค์ ชนเหล่านั้นพากัน "ทำบุญวันตาย" เพื่อพระองค์ ก็เพราะการเสด็จไปดีอย่างสูงสุดนั่นเอง.

ส่วนการไปดีในโวหารธรรมนั้นดังนี้ ไปดี คือ หลุดเป็นอิสระ พ้นจากอำนาจกิเลสอันเป็นความชั่วประจำใจสัตว์ ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นดุจเครื่องผูกล่ามไว้กับความชั่ว, และหลุดพ้นจากความทุกข์หรือมาร และเสนามาร ได้แก่ความเกิด แก่ ตาย ตลอดถึงความทุกข์อย่างอื่น เพราะพระองค์ไม่มัวหลง

เก็บดอกไม้ของมาร คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส อันยั่วยวนใจในโลก เหมือนมนุษย์ธรรมดาซึ่งยังไม่รู้สิ่งเหล่านี้ตามเป็นจริง พระหฤหัยจึงผ่องใสบริสุทธิ์ ข้ามขึ้นพ้นจากอำนาจของโลก กลายเป็นโลกุตระสูงพิเศษไม่มีคนยิ่งไปกว่า นี่ คือ สุคโต โดยโวหารธรรม.

เราทั้งหลายปฏิญญาตัวเองเป็นศิษย์ของพระองค์ ควรยึดหลักว่าไปที่ไหนให้มั่น ชีวิตของตนเองได้ตั้งเข็มมุ่งหมายทำอะไรลงไปแล้ว จงบำเพ็ญให้ถึงที่สุด อย่าถอยหลัง รักษาความดีที่มีอยู่ให้มั่นคงแน่นหนา ดุจเกลือรักษาความเค็มของมัน พุทธบริษัทที่ต้องสึกจากสมณเพศ หรือคืนกลับจากการเป็นอุบาสกอุบาสิกา หรือคนที่ทำการงานจับจดง่อนแง่นอากูล ก็เพราะไม่ยึดหลักนี้. เป็นสมณะไปในที่ใด อย่าเบียดเบียนรบกวนมหาชนจนเขาอึดหนาระอาใจ ดังเรื่องในวินัยปิฎกเตรสกัณฑ์[๑] กล่าวว่า ชาวบ้านถูกพวกพระรุมขอจนต้องคอยหลบ เห็นวัวแดง ๆ ก็วิ่งหนี ด้วยสำคัญว่าพระมาขอ เป็นต้น, แต่จะทำประโยชน์สุขให้แก่เขา ตามหน้าที่ของผู้ที่คลุมกายด้วยผ้ากาสายะ ไม่นอกรีตนอกรอย, ถ้าเป็นฆราวาสก็ถือหลักการบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น รวมความว่าไปในที่ใดกลับมา จะต้องให้คนในที่นั้นสรรเสริญส่ง และเสียใจในการจาก. รู้จักทำตนให้พ้นอันตรายต่าง ๆ ด้วยความรู้จักระวัง และมีคุณความดีอันจะแวดล้อมเป็นรั้วให้แก่ตนได้ ความดีที่ทำไว้นั่นเองเป็นตัวโชคดี หรือชะตาดีพระเคราะห์ดี ชีวิตก็จะดำเนินไปด้วยอาการอันราบรื่น ผลที่สุด

---

๑. [illegible]

เมื่อตายไป ก็มีผู้เสียดายและระลึกถึง ไม่มีใครดีใจเพราะการตายของเรา เป็นเช่นนี้ จึงจะเรียกว่าศิษย์พระสุคต. ภิกษุที่ปฏิบัติในหลักนี้ได้ดี ไม่เรียกว่า สุคโต อย่างพระพุทธเจ้า แต่เรียกว่า สุปฏิปันโน คือผู้ดำเนินไปดี หรือถึงแล้วดี

๙. โลกวิทู=รู้แจ้งโลก.

"สูทั้งหลาย จงมาดูโลกนี้ ที่งดงามเปรียบด้วยราชรถ, ที่พวกคนโง่พากันจมติดอยู่ แต่นักรู้ทั้งหลาย ไม่เกี่ยวข้องด้วย"

นี้เป็นพุทธดำรัส ที่แสดงให้รู้ได้ว่า พระองค์ทรงทราบชัดลักษณะความเป็นไปของโลกดีเพียงไร. ทรงทราบอย่างไรบ้าง ดังจะได้พรรณนา:—

๑. ทรงทราบความเป็นไปตามธรรมดาของสัตว์ สัตว์ทุกจำพวกต้องขวนขวายหาเลี้ยงตัว มีการแข่งชิงอิจฉาริษยาเบียดเบียนกันเพราะเรื่องนี้ ถ้ากำลังน้อยต้องขวนขวายป้องกันตัวอีกด้วย ต้องต่อสู้ศัตรู, เมื่อไม่มีศัตรู ก็อยากแผ่อำนาจของตนให้กว้างขวางออกไป ไม่มีจำกัดเพียงพอ ขวนขวายรวมกำลังไว้ประหัตประหารกันใครดีก็ได้ ไม่เห็นธรรมเป็นใหญ่ โลกจึงอาเกียรณ์ไปด้วยทุกข์. เพราะทรงทราบเรื่องนี้ จึงได้ทรงสั่งสอนให้มีเมตตากรุณาเว้นจากเบียดเบียนกัน เพื่อผู้มีกำลังน้อยก็จะอยู่เป็นสุข ผู้มีกำลังมากก็ไม่ถูกเขาจองเวรคอยแก้แค้น.

๒. ทรงทราบวิปริณามธรรมของโลก. ประชุมแห่งหมู่สัตว์ที่ตั้งกันอยู่เป็นปึกแผ่นแน่นหนาเป็นบ้านเมืองประเทศก็ดี ย่อมแปร

ปรวนไปตามยุคสมัยและปัจจัย ผู้เคยมีอำนาจมากที่สุด อาจต้องกลายเป็นคนมือสั้นเท้าสั้นในภายหลัง (เช่น นโปเลียน) อาจตายอย่างไม่มีเกียรติ (เช่น ยูลิอัส เซซาร์), ประเทศที่เคยเจิกเกริกใหญ่โต อาจกลายเป็นเมืองน้อย (เช่น กรีกและโรมัน), ที่เคยเป็นป่าดงกันดาร อาจกลายเป็นเมืองมั่งคั่งมหาเศรษฐี (เช่น อเมริกา) เป็นต้น การที่ทรงทราบความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้หายตื่นหายงง หายทะยานอยากในการเป็นเจ้าเป็นใหญ่ที่ไม่แน่นอนยั่งยืน และไม่ทรงปรารถนาที่จะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่แปรปรวนเป็นธรรมดาเช่นนั้น.

๓ ทรงทราบความที่สัตว์ทุกข์จำพวกต่างมีทุกข์ ประจำชั้นของตนเสมอกันไปหมด. คนยากจนต้องทำการงานตรากตรำ เขาเห็นตัวเองเป็นทุกข์เพราะจน เห็นคนมีเงินว่าเป็นสุข, ฝ่ายคนมีเงินก็เห็นว่าตนเต็มไปด้วยทุกข์ โดยต้องหาเงินให้พอใช้มาก ๆ ต้องแข่งขันกัน ต้องป้องกันอันตรายอันจะเกิดแก่ชีวิตเพราะมีเงิน ต้องเลี้ยงบริวาร กลับเห็นว่าคนจนเป็นสุขใจยิ่งกว่า. ราษฎรเห็นตนเป็นทุกข์เห็นเจ้านายเป็นสุข เจ้านายก็เห็นตนเป็นทุกข์ เห็นราษฎรเป็นสุขเช่นเดียวกัน ต่างมีภาระหนักไปคนละทาง เพราะทุกคนล้วนมีความอยากไม่รู้จักอิ่มเสมอกันไปหมด การที่ทรงทราบเช่นนี้ ทำให้พระองค์เบื่อหน่าย และแสวงหาทางดับทุกข์ในใจให้แก่โลก.

๔. ทรงทราบกามโดยสภาพเผาลนและผูกรัด. สัตว์ทั้งสิ้นมีหัวใจจมลึกติดอยู่ในบ่อเปือกตม คือ กาม ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่ยั่วกำหนัดราคะตัณหา, มันเผาลนใจให้เร่าร้อน

เมื่อยังไม่ได้ ได้มาแล้วเผาด้วยความหึงหวง, ครั้นแตกสลายพลัดพรากไป ก็แผดเผาด้วยความอาลัยเหี่ยวแห้งใจ ซ้ำยังผูกมัดให้พะวงหลงติดแน่นไม่ปลอดโปร่ง เป็นผ้าหนาปิดบังปัญญาความคิดที่จะถอนตนให้ขึ้นจากบ่อเปือกตมนั้นได้ (เช่นเดียวกับคนติดฝิ่น) สัตว์ผู้โง่เขลาจึงยอมเสียชีวิตได้เพราะกาม ประพฤติชั่วเพราะกาม โลกเต็มไปด้วยกาม มนุษย์ทั้งหมดซอบโลก ก็เพราะมีกาม, เนื่องจากทรงทราบความจริงข้อนี้ จึงถอนพระองค์ออกจากกามได้ เยือกเย็นและเป็นอิสระจากบ่วงแห่งกาม.

๕. ทรงทราบบุคคลและสถานที่เสด็จไปอย่างปรโปร่ง. เมื่อออกบวชแล้วก่อนแต่ตรัสรู้ พระองค์เป็นนักจาริกแสวงบุญ ครั้นตรัสรู้แล้ว เป็นนักท่องเที่ยวโปรดสัตว์ ทรงชำนาญเรื่อง หนทาง, อาหาร, สถานที่, ดินฟ้าอากาศ, อันเป็นการปลอดภัยในการท่องเที่ยว ทรงพบเห็นเหตุการณ์และบุคคลมากเพราะการสมาคม เป็นเหตุให้ทรงทราบจิตใจ อัธยาศัยของคนทุกชั้นอย่างละเอียด ลออ อาจสั่งสอนดักใจให้เขาเชื่อและเห็นตามเป็นจริงได้โดยง่าย เรียกว่ามีข่ายพระญาณ คนเรามักรู้จักกันแต่ภายนอก ส่วนพระองค์ ทรงทราบคนทั้งหมดถึงภายในใจ, ข้อนี้เป็นประโยชน์แก่ การวาง กฎ-บัญญัติและสั่งสอนพระธรรมให้ถูกตามอุปนิสัยและกาลเทศะ

(ที่ยิ่งไปกว่านั้น พระอรรถกถาจารย์ได้เกณฑ์ให้ ทรง ทราบโลก ตามคัมภีร์ว่าด้วยโลกที่เชื่อและถนัดกันในสมัยนั้นพิสดารยิ่งขึ้นไปอีก เช่นเกณฑ์ให้ทรงทราบว่า โลกหนาเท่าไร น้ำที่ธาร โลก

หนาเท่าไร ลมที่ธารน้ำหนาเท่าไร ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ต้นหว้าประจำทวีป ฯลฯ เป็นต้น มีประมาณเท่าไร, ข้าพเจ้าจะเว้นเสีย ไม่นำมากล่าวในที่นี้).

๖. ทรงทราบกฎแห่งกรรมที่มีประจำอยู่ในโลก. ทรงทราบผลกรรม คือผลแห่งการกระทำ ว่าเป็นเครื่องจำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่างกัน จะสุข ทุกข์ ชั่ว ดี สูง ต่ำ ก็เพราะกรรมของผู้นั้น ไม่ใช่เพราะวรรณะ, เพศพรรณ์, ชาติตระกูล, ซึ่งทำให้มีมานะกระด้างถือตัวจัด ถือพวกพ้องเราเขา และไม่ใช่เพราะพระเจ้าผู้สร้างหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ไหน, ทรงสอนให้ยึดเอากรรมของตนเป็นหลักเกณฑ์ เว้นจากกรรมชั่ว ประกอบกรรมดี การที่ทรงทราบหลักข้อนี้ ทำให้ศาสนาของพระองค์ลงรากฐานได้มั่นคงจนพระองค์ได้นามว่า พระเจ้าแห่งความสัตย์, ใครคิดแล้วเป็นต้องเห็นจริงตาม เว้นแต่จะคิดไม่เป็นเท่านั้น.

๗. ทรงทราบโลกโดยปรมัตถ์ (คือลึกซึ้ง). พระปรีชาญาณอันแหลมคมสอดส่องทะลุความเท็จเทียมล่อลวง ของ ธรรมชาติในโลก ทรงทราบโลกโดยความเป็นสังขาร คือสิ่งที่ปรุงแต่งกันเองให้กลายเป็นสิ่งอื่น ๆ แล้วแต่งกันต่อไปอีก จนสำเร็จเป็นคนบ้าง สัตว์บ้าง สิ่งของต่าง ๆ บ้าง, เมื่อกระจายสิ่งเหล่านั้นออกเป็นส่วน ๆ ด้วยปัญญา จะเห็นเป็นส่วน เป็นกอง เรียกว่าขันธ์บ้าง ธาตุบ้าง ทุกส่วนล้วนแต่เกิดขึ้นชั่วคราว เปลี่ยนแปลงเรื่อย ในที่สุดก็ดับลง, หลาย ๆ ส่วนประกอบกันเข้าเป็นรูปกาย รูปกายจึงเป็น

ของไม่ยั่งยืนเปลี่ยนไปเป็นนิตย์ ธรรมชาติเป็นผู้ฉาบทาความยั่วยวน เป็นเหยื่อล่อไว้ภายนอกซ่อนเอาความทุกข์ ความไม่งาม กลิ่นเหม็น และความแว้งกัดเผาลนไว้ภายใน ล่อให้หลงติดเช่นเหยื่อที่หุ้มเบ็ดเหมือนฉะนั้น พระองค์อาจแยกออกเป็นส่วนย่อย จนเห็นว่าเป็นของหาค่ามิได้ ไม่ควรหลงติดอยู่ในโลกนี้ โดยแจ้งชัดด้วยพระองค์เอง, จึงกล้าทรงเรียกผู้อื่นให้มาดูโลกนี้ ซึ่งคนเขลาเข้าใจว่างามแล้วหมกจมอยู่ด้วยการเข้ายึดถือว่าของฉัน ๆ ส่วนนักรู้เพราะได้พิจารณาเห็นแล้ว กลับเบื่อหน่ายทำใจไม่ให้เกี่ยวข้องด้วย ไม่เข้าไปเป็นทาสของสิ่งเหล่านั้น วางเฉยอยู่ได้ ในที่สุดก็ดับสนิทไปจากโลกอันยุ่งเหยิง.

แท้จริง การตรัสรู้โลกุตรธรรมหรือพระนิพพาน อันได้แก่ความดับทุกข์นั่นเอง เป็นการรู้จักโลกอย่างยิ่ง พระนิพพานเป็นที่สุดแห่งโลก ผู้รู้จักที่สุดแห่งโลก ก็หมายความว่ารู้จักโลกจบหมด การที่รู้จักโลกจบหมด ก็คือรู้จักโลก, ที่เกิดของโลก, ความดับของโลก, และทางให้ถึงความดับของโลกนั้น, ก็อาการทั้ง ๔ นี้ ปรากฏอยู่ในร่างกายของมนุษย์เรานี้เอง พระองค์ตรัสไว้ในโรหิตัสสวัคค-จตุก. อํ. ว่า "แน่ะเธอ. ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง มีพร้อมทั้งสัญญาและใจนี้เอง เราบัญญัติโลก, เหตุเกิดของโลก, ความดับของโลก, และทางให้ถึงความดับของโลกไว้."

ในที่นี้ โลกประสงค์เอาทุกข์, ถ้ารู้จักโลกดีก็ต้องเห็นทุกข์ เพราะทุกข์คือโลก โลกคือทุกข์, พระองค์ทรงทราบความข้อนี้แจ่ม

แจ้ง จึงได้เลยทราบไปถึงโลกุตระ อันเป็นสุข เพราะพ้นจากโลก, และเรื่องนี้ จะศึกษาทดลองได้จากร่างกายมนุษย์เท่านั้น.

พวกเราทั้งหลาย เป็นศิษย์ของพระองค์ผู้โลกวิทู ควรรู้แจ้งโลกพอสมควร แล้วทำตนให้เหมาะแก่โลก ไม่ต้องฝืนโลกให้มาเหมาะกับตน ซึ่งเป็นการทำไม่ได้เลย. รู้จักทำใจให้สงบ ไม่ทะเยอทะยานถึงกับก่อไฟขึ้นในอก, มองเห็นทุกข์ประจำชีวิตของมนุษย์ทั้งหมดแล้ว ไม่น้อยใจ เสียใจ หรือทิ้งทุกข์นี้ วิ่งไปจับเอาทุกข์อื่นซึ่งหนักเข้าไป ควรยากยิ่งพ้นผ่าตามฐานะของตน อย่าเป็นทาสกามแต่จะสังเกตเห็นเหตุการณ์ บุคคล สถานที่ ที่แวดล้อมตน ให้เข้าใจแจ่มแจ้งเพื่อปลอดภัย. เชื่อกรรมอันเป็นเครื่องเย็นใจหาสิ่งอื่นเสมอมิได้ เพราะไม่เป็นข้าใคร เป็นอิสระแก่ตัว และรู้จักสภาวะธรรมดาโดยความเป็นของต้องเกิดขึ้นแล้วแปรปรวนไปจนแตกดับ จนหายตื่นหายหลง ห้ามกันการทำ การแสวง การป้องกันที่นอกรีต. นอกรอยของตนเสียได้.

๘. อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ=เป็นผู้ฝึกคน

พอฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งกว่า

คำว่า "สารถิ" แปลตามตัวว่า ผู้ให้แล่นไป, โดยความคือผู้ฝึกฝนด้วยการทรมาน. คำว่า "ปุริสทมฺม" คือคนที่ฝึกสอนได้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เวไนยสัตว์ หรือสัตว์ผู้พอจะนำไปได้. อนุตฺตโร หมายความว่า ผู้ฝึกก็ดี อาการที่ฝึกก็ดี ผู้ถูกฝึกก็ดี ไม่มีอย่างอื่นยิ่งกว่า, อธิบายดังต่อไปนี้.

ควรทราบว่า การฝึกหัดม้า เป็นการออกหน้าออกตาในอินเดียครั้งโน้น, โวหารว่า สารถิ จึงถูกนำมาใช้เรียกพระผู้มีพระภาคผู้ฝึกคน เพื่อให้ฟังเข้าใจง่าย, แต่คำว่า บุรุษที่พอฝึกได้ บ่งอยู่แล้วว่า พระองค์ฝึกได้แต่บางคนเท่านั้น ผู้ที่ฝึกไม่ได้ เพราะเขาไม่รับคำสอนก็ยังคงมี เช่น กับม้าบางตัวที่ฝึกไม่ได้เหมือนกัน ในเกสีสูตร[1] จตุก. อํ. กล่าวถึงการสนทนาของพระองค์กับนายควาญม้าคนหนึ่ง พอที่จะให้ทราบปฏิปทาของพระองค์ได้ดี นายเกสีควาญม้านั้น ฝึกม้าด้วยอุบายอันละเอียด คือปลอบโยนบ้าง ด้วยอุบายหยาบคือเฆี่ยนตีบ้าง และด้วยอุบายทั้งละเอียดทั้งหยาบ คือทั้งปลอบโยนและเฆี่ยนตีบ้าง ก็สำเร็จ ถ้าฝึกถึงอย่างนี้แล้ว ม้านั้นยังใช้การไม่ได้ ก็ฆ่าเสีย เพื่อรักษาชื่อเสียงของตนและอาจารย์, ฉันใดก็ดี พระองค์ทรงฝึกบุรุษด้วยอุบายละเอียด คือ แสดงสุคติ สวรรค์, อุบายหยาบ คือ ทุคติ นรก, และอุบายทั้งละเอียดและหยาบ คือ ทั้งสุคติและทุคติปนกัน สัตว์ใดฝึกอย่างนี้แล้ว ยังรับเอาไม่ได้ ก็ฆ่าเสียด้วยการไม่ว่ากล่าวสั่งสอนอีกต่อไป ฉันนั้น.

สำหรับการฝึกควรทราบตามนัยแห่ง เกวัฏฏสูตร[2] สี. ที. ตรัสไว้ว่า พอพระทัยฝึกฝน ทรมานคนด้วยอนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือพร่ำสอนด้วย ศีล สมาธิ ปัญญา, ไม่พอใจ

---

๑. เกสีสูตร ไตรปิฎก เล่ม ๒๑ หน้า ๑๕๐ บรรพ ๑๑๑

๒. เกวัฏฏสูตร ไตร. เล่ม ๙ หน้า ๒๗๓ บรรพ ๓๓๙.

ทรมานเขาด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ คือการแสดงฤทธิ์ให้ดู เพราะไปพ้องกับวิทยา ชื่อคันธารี ของโบราณ กลัวจะถูกครหาว่าเล่นวิทยานี้, และไม่พอพระทัยทรมานด้วยอาเทสนาปาฏิหาริย์ คือดักใจได้ทุกท่า เพราะไปพ้องกับมนตร์ ชื่อมณิกาของเก่าเหมือนกัน กลัวจะถูกครหาว่าเล่นมนตร์นี้ หาใช่ญาณหรือวิชชาที่ประเสริฐไม่, เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงทรงสั่งสอนด้วยการยกเหตุผลมาแสดงจนเขาเห็นจริง พากันอัศจรรย์แล้วทำตามโดยเต็มใจ การทรมานนั้นจึงเป็นผลดี และสงบเรียบร้อย เป็นการทรมานที่ไม่มีอื่นดีไปกว่า.

ข้อว่า ไม่มีใครยิ่งกว่า ในส่วนตัวผู้ฝึกคือพระองค์นั้น พอจะรู้ได้ด้วยคำสรรเสริญของนายเปสสะที่กราบทูลว่า การฝึกสัตว์ดิรัจฉานนั้นง่าย เพราะมันตื้น คือตรงไปตรงมา อาการภายนอกกับใจตรงกัน พอจะสังเกตรู้. ส่วนมนุษย์นั้น ปากอย่างใจอย่าง จึงฝึกยาก แต่พระองค์กลับมาฝึกได้ดี โดยไม่ต้องใช้อาชญาเฆี่ยนตีอย่างใดเลย. อีกอย่างหนึ่ง การที่ฝึกสัตว์ก็เพื่อค่าจ้างและชื่อเสียง หรือใช้สอยอันล้วนแต่เป็นประโยชน์ตน ส่วนการฝึกของพระองค์ ไม่ได้ประโยชน์อะไรตอบแทน นอกจากจะเป็นประโยชน์สุขแก่ผู้นั้นเองเท่านั้น นี่ส่อว่า พระองค์เป็นสารถีที่หาตัวจับไม่ได้.

ข้อว่า สัตว์ที่พระองค์ฝึกแล้ว ไม่มีอื่นยิ่งกว่านั้น รู้ตามนัยแห่งสฬายตนวิภังคสูตร[๑] ม. อุ. กล่าวไว้ว่า สัตว์

๑. สฬายตนวิภังคสูตร ไตร. ล. ๑๔ หน้า ๔๐๐บรรพ ๖๑๗

ธรรมดาเช่นม้า เป็นต้น ฝึกแล้วก็ทำได้เท่าที่เขาฝึกให้เท่านั้น ถึงจะได้หลายอย่างก็ต้องทีละอย่าง, ส่วนคนที่พระองค์ฝึกแล้ว นั่งที่เดียวทำได้หลายอย่างแล่นไปได้ ๘ ทิศ (รูปฌานสี่และอรูปฌานสี่ ?), และอาจแล่นไปสู่พระนิพพาน อันเป็นสถานที่ถึงได้ด้วยยาก ดังตรัสไว้ใน ธ. ขุ. ว่ามนุษย์ที่ฝึกดีแล้ว ประเสริฐกว่าม้าอัสดร ม้าอาชาไนย ม้าสินธพ ช้างกุญชร ช้างมหานาค แม้ที่ฝึกดีแล้ว เพราะมันจะไปสู่สถานที่มันไม่เคยไป (คือพระนิพพาน) เหมือนกับบุรุษผู้ฝึกตนแล้วหาได้ไม่.

เราทั้งหลาย. ผู้จะตามรอยพระองค์ในข้อนี้ ควรมีปัญญาในการแนะนำสั่งสอนผู้อื่น เป็นไปในสิ่งที่ตนเคยทำมาจนรู้และเข้าใจดีแล้ว ไม่เห็นแก่ประโยชน์ตน นอกจากจะตั้งเมตตากรุณาเป็นหลักไว้ในใจแล้วสอนเขา.

๙. สตฺถา เทวมนุสฺสานํ=เป็นครูของเทวดาและมนุษย์

ข้อนี้ หมายความว่าเป็นครูของโลก, พระองค์เป็นนักสอนความดับทุกข์ เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่าใดก็ตาม ตกอยู่ในห้วงทุกข์พระองค์ควรแก่ความเป็นครูของสัตว์เหล่านั้น ทุกเพศทุกชั้นโดยไม่จำกัด. พระองค์มีความรู้เพียงพอที่จะเป็นบรมครูของโลกได้ เพราะเป็นผู้รู้ทั่วถึงธรรมที่ควรรู้ ดังกล่าวแล้วในบท อรหํ สัมมาสัมพุทโธ, ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะอาการที่พระองค์แสดงธรรมสั่งสอนสัตว์

โลกอย่างไร แล้วเราจึงพากันทำตามเท่านั้น พอที่จะย่นเป็นหัวข้อได้ดังต่อไปนี้:—

๑. ไม่สั่งสอนเพื่อลาภ. พระองค์ละทิ้งราชสมบัติอันบริบูรณ์ด้วยกามคุณ เสด็จออกมาดำรงตำแหน่งครูของโลก ถ้าทรงประสงค์ลาภหรืออามิสจากการแสดงธรรมแล้ว คงไม่ละราชสมบัติออกมาถือตำแหน่งนี้. ตามบาลีที่กล่าวถึงครั้งกระโน้น ไม่มีตรงไหนจะส่อให้เห็นว่า มีประเพณีถวายเครื่องกัณฑ์ แก่พระพุทธเจ้าหรือสาวกเมื่อแสดงธรรมเลย (นอกจากอรรถกถาตอนหลัง ๆ) การแสดงธรรมในครั้งนั้น เป็นหน้าที่ของผู้แสดง จะต้องเข้าไปแสดงในฐานะที่ตนเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น แม้เขาจะเชื้อเชิญหรือไม่ก็ตาม เมื่อเป็นคราวควรแก่การแสดงแล้วต้องสอนหรือแนะนำเขาทันที มาบัดนี้ไม่เป็นเช่นนั้น ไม่ค่อยมีใครสมัครแสดงธรรมโดยไม่มีการเชื้อเชิญจากเจ้าภาพซึ่งมีประเพณีแน่นอนตายตัวว่า ต้องถวายสิ่งของและเงินการแสดงธรรมจึงกลายเป็นหน้าที่ของคนมีเงินที่อยากฟัง หรืออยากประกอบพิธีอะไรสักอย่าง หรือเกี่ยวแก่ชื่อเสียงจะต้องจัดหาผู้แสดงมาแสดงด้วยท่านองที่ต้องใช้มูลค่า แต่เรียกว่าบำเพ็ญบุญ,ให้มาแสดงที่ที่อยู่ของตนก็มี ให้แสดงที่วัดประจำทุกวันก็มี ซึ่งแท้ที่จริงแล้วศิษย์พระพุทธเจ้าผู้ตามรอยพระองค์น่าจะสมัคร หรือคอยหาโอกาสเข้าไปแสดงเอง อย่างพระองค์จึงจะควร.

ในลาภสักการสํยุตต์ สํยุตตนิกาย, ตรัสเรื่องลาภไว้มากจะกล่าวพอเป็นตัวอย่าง เช่น ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย หากว่าลาภ

สักการะกระทบภิกษุผู้ยังต้องศึกษา ยังไม่บรรลุอรหัตผลแล้วไซร้ ย่อมเป็นอันตรายแก่เธอ ภิกษุทั้งหลาย ลาภสักการะเป็นของหยาบช้าเผ็ดร้อน หยาบคายเป็นอันตรายแก่การบรรลุอนุตตรโยคักเขมธรรมอย่างนี้, ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอควรศึกษาอย่างนี้แล". เท่านี้ก็พอเห็นได้ว่า ลาภกับธรรม ควรห่างเสียทีเดียว ที่ไหนมีลาภที่นั่นไม่มีธรรม, ที่ไหนมีธรรมที่นั่นไม่มีลาภ, ลาภเป็นผู้ไล่ ธรรมเป็นผู้หนี, จึงเป็นอันมั่นใจว่า หลักของพระศาสดาต้องไม่สั่งสอนหรือแสดงธรรมเพื่อลาภ, การอ้างว่าเขาถวายแล้วรับเพื่อฉลองศรัทธานั้น ไม่เป็นข้อแก้ตัวที่มีเหตุผลเพียงพอเลย แท้จริงยิ่งไม่รับน่าจะเป็นที่ชอบใจของทายก และเป็นธรรมแท้, ถ้าหากจะมีการถวายเพื่อเกื้อกูล ก็ไม่ควรถวายเนื่องกับการแสดงธรรม อันจะกลายเป็นเครื่องมัวหมอง เป็นประเพณีที่ให้โทษติดต่อสืบไป.

๒. แสดงธรรมด้วยเมตตา. พระองค์ได้ฝากหลักสำหรับธรรมกถึกไว้ข้อหนึ่งว่า "เมื่อแสดงธรรมแก่ผู้อื่น พึงตั้งเมตตาจิตเป็นเบื้องหน้าไม่พึงมุ่งอามิสคือลาภผล" เมตตาคือความรักอันประกอบด้วยธรรม (ไม่ใช่ประกอบด้วยความกำหนัด เช่นรักผู้หญิงแล้วแสดงธรรมเลียบเคียงให้เขารักตนบ้าง, หรือรักเพราะเขาถวายสิ่งที่ตนต้องประสงค์แล้วสรรเสริญเยินยอ จนคำพูดนั้นเกินความเป็นจริงไป) เมตตาคือความรักด้วยความอยากให้เขาเป็นสุข ในฐานะที่เป็นมนุษย์ร่วมโลกด้วยกัน แต่เป็นผู้ยังมีปัญญาอ่อนต่อการที่จะทำตนเองให้เป็นสุขได้ตามลำพัง. เมตตานี้ เป็นบารมีอันหนึ่ง ที่พระโพธิสัตว์

ได้เกี่ยวเล็กผสมน้อยมาตั้ง ๔ อสงไขยแสนกัป จึงจะแก่กล้าถึงที่สุด เป็นพระพุทธเจ้าได้ โลกต้องการเมตตาอยู่เสมอ ผู้ที่มีเมตตาแท้จริงแล้ว ทำอะไรลงไปด้วยเมตตานั้น จึงเป็นเจ้าหนี้ของโลก พระศาสดาผู้เป็นบรมครูของเราทั้งหลาย จึงทรงสั่งไว้ว่า ให้แสดงธรรมด้วยเมตตา.

๓. มุ่งธรรมเป็นใหญ่. พระองค์สอนว่า คำที่พระองค์ตรัสเองก็ตาม ที่อาจารย์สอนให้ก็ตาม ตลอดจนคำที่ได้ยินได้ฟังมาจากทางไหนก็ตาม อย่าเพิ่งเชื่อในทันที ต้องคิดดูให้เห็นว่าดีหรือชั่วจริงหรือไม่จริง ด้วยตนเองเสียก่อนแล้วจึงเชื่อ, เช่นกาลามสูตรที่ตรัสแก่พวกกาลามชนเป็นต้น ตลอดถึงสูตรอื่นที่เหมือนกัน, นี่ก็เพราะมุ่งธรรมเป็นใหญ่ ไม่มุ่งบุคคลเป็นใหญ่, ไม่เชื่อบุคคล แต่เชื่อธรรม.

พระองค์สอนให้คิดหาเหตุผล แสดงเหตุผลให้แก่ผู้ฟัง ไม่ปิดบังอำพราง, สอนคนโน้นอย่างหนึ่ง คนนี้อย่างหนึ่ง ด้วยความลำเอียง, พูดตรงไปตรงมาอย่างเป็นธรรม ไม่ต้องคิดถึงว่าจะชอบใจผู้ใดหรือไม่ เหล่านี้ล้วนแต่บ่งว่า ให้มุ่งธรรมเป็นใหญ่.

๔. ต้องทำให้ได้เหมือนที่สอนเขา. ตรัสไว้ว่าพึงตั้งตัวเองไว้ในคุณที่สมควรเสียก่อน จึงค่อยสอนผู้อื่นภายหลัง, และฝึกตนให้ดีเสียก่อนจึงค่อยฝึกผู้อื่น เพราะตนนั้นฝึกยากกว่าผู้อื่น. จะสอนเขาให้มีศีล มีหิริโอตตัปปะเป็นต้น ตนเองควรทำเช่นนั้นให้ได้ดีเสียก่อน ไม่ใช่ไปอ่านหรือฟังจากใครแล้วมาสอน ผู้ที่ทำไม่ได้เหมือนสอนเป็น

ผู้ควรติเตียน และพระองค์อนุญาตให้ติ ดังพุทธภาษิตที่ตรัสแก่โลหิจจพราหมณ์ ในโลหิจจสูตร ศีล. ที่[1] ว่า ครูที่ควรติเตียนมีอยู่ ๓ จำพวก คือ ๑. ผู้ที่ออกบวชแล้วแต่ไม่ทำตนให้บรรลุสามัญญผลนั้น ๆ เสียก่อน มาสอนผู้อื่น, คำเทศน์ของเขาไม่มีใครเอาใจใส่เหมือนคนรักผู้หญิงที่ไม่รักตน หรือกอดผู้หญิงข้างหลัง. ๒. ผู้ที่เป็นเช่นนั้น แต่คำ-เทศน์ของเขามีผู้เอาใจใส่ เขาเพลินไปในการสอน ละทิ้งหน้าที่ของตนที่ควรทำก่อน เช่นเดียวกับผู้ทิ้งนาของตน ไปทำนาของผู้อื่น. ๓. และผู้ที่เป็นเช่นนั้น สอนไม่มีใครฟัง เขาละสิ่งที่พอจะทำได้ ไปรับภาระในสิ่งที่เขาทำไม่ได้เลย เหมือนคนที่ตัดบ่วงเก่าเพื่อเอาบ่วงอันใหม่ฉะนั้น. ครูทั้ง ๓ พวกนี้ ควรโจทท้วงติเตียนการโจทนั้นเป็นของจริง ประกอบด้วยธรรม ไม่มีโทษ. พระองค์เองทรงยึดหลักนี้มั่นและสอนไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ละเลยต่อการที่จะทำเองให้ได้เสียก่อนแล้วจึงสอนเขา.

๕. ฉลาดในวิธีสอน. ฉลาดในการที่จะทำให้เขาเข้าใจ และเห็นจริงตามคำสอนนั้น เพราะทรงแสดงให้เหมาะแก่อุปนิสัยสติปัญญาของผู้ฟัง แสดงไปตามลำดับ ง่ายไปหายาก ต่ำไปหาสูง, ไพเราะตลอดเวลา ทั้งเบื้องต้นท่ามกลางที่สุด พร้อมทั้งเหตุผลพอที่ผู้ฟังจะเอาไปคิดให้เห็นได้ ไม่ต้องเชื่อด้วยงมงาย เพราะโดยมากมักแสดงให้เหมาะแก่เรื่องราวที่กำลังเกิดอยู่หรือเล่าลือกันอยู่ในเวลานั้นหรือเหมาะแก่กิจการที่ผู้นั้นกระทำอยู่. (เห็นกองไฟ เทศน์เปรียบด้วย

---

๑ โลหิจจสูตร ไตร. ๙. ๘ หน้า ๒๘๐ บรรพ ๓๖๐.

กองไฟ เช่นอัคคิขันโธปมสูตร, เขาชอบไฟ เทศน์เรื่องของร้อน เช่นอาทิตตปริยายสูตรแก่พวกชฎิลเป็นต้น) และตลอดเวลาที่แสดงย่อมมีอุบายให้ผู้ฟังเกิดความสดชื่นกล้าหาญ รื่นเริงพอใจฟัง ในที่สุดอยากทำตาม, ไม่มีการเบื่อหน่ายง่วงงุน, ทั้งหมดนี้ เป็นเพราะฉลาดในการแสดงธรรม.

เหล่านี้ เป็นลักษณะของพระองค์ที่แสดงว่าควรแก่ตำแหน่งครูของเทวดาและมนุษย์ หรือครูของโลกเป็นแท้, เราทั้งหลายผู้เป็นสาวก ควรดำเนินตามให้สมกับที่ตรัสไว้ในจักกวัตติสูตร ปา.ที.[๑] ว่า "ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงเที่ยว (คือดำเนินตน) ไปในวิสัยอันเป็นของแห่งบิดาของตนเถิด .." ก็จะสมกับที่เราทั้งหลายปฏิญาณตัวเองเป็นศิษย์ของพระองค์ผู้เป็นครูแห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

๑๐. พุทโธ = ผู้เบิกบาน

คำว่าพุทโธ แปลทับศัพท์ พระพุทธเจ้า, มีความหมายได้หลายประการ เช่น ผู้รู้, ผู้ตื่น, ผู้ปลุก, ผู้เบิกบาน, มีอธิบายดังนี้

๑. ผู้รู้ หมายเอารู้สิ่งควรรู้เรียกว่า เญยยธรรมได้แก่รู้ความพ้นทุกข์ ที่เรียกว่า รู้อริยสัจจ์ รู้เท่าสังขาร ก็มี, ดังอธิบายแล้วในบทว่า สัมมาสัมพุทโธ.

๒. ผู้ตื่น. หมายเอาตื่นจากอวิชชาและกิเลส อวิชชาทำสัตว์ให้โง่เขลา เปรียบด้วยคนหลับ รู้เห็นอะไรไม่ได้, พระองค์ประกอบ

---

๑ จักกวัตติสูตร ไตร. ล. ๑๑ หน้า ๔๕ บรรพ ๕๐.

ด้วยวิชชา รู้สิ่งทั้งปวงจึงเปรียบด้วยคนตื่น กิเลสทั้งสิ้นเป็นผลเนื่องมาจากรากเง่าคืออวิชชา อันเป็นกิเลสอย่างละเอียดนั้นเอง.

๓. ผู้ปลุก. พระองค์เองตื่นแล้วมีพระกรุณาในสัตว์ผู้ยังหลับอยู่ จึงทรงปลุกขึ้นด้วยการแสดงธรรม ชี้แจงเหตุผลให้เขารู้ตามเป็นจริง เช่นทรงอธิบายให้พวกพราหมณ์ในอินเดียครั้งนั้น เลิกการถือวรรณะ อันเป็นเหตุให้ถือตัวจัด ไม่สามัคคีกันเข้าได้ เป็นการทอนกำลัง (ดังท่านที่มีความรู้ในสมัยนี้กล่าว ว่าอินเดียต้องตกไปเป็นของอังกฤษ ก็เนื่องจากการถือวรรณะจัดเกินไปนั่นเอง),ให้เลิกทาสด้วยการบัญญัติไว้ในมิจฉาวณิชชาของอุบาสก และไม่ให้ภิกษุรับทาสเป็นอันขาด, ให้เลิกการฆ่าสัตว์บูชายัญ แต่ให้บูชาด้วยการบำเพ็ญทาน, ให้เลิกบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการอ้อนวอนบวงสรวง ให้เลิกความเห็นว่ามีตัวมีตนในอัตภาพร่างกายนี้ อันเป็นเหตุให้ยึดมั่นจนเกิดความร้อนใจ, และให้เห็นเป็นอนัตตา ให้เชื่อกรรม, ให้เว้นกามสุขัลลิกานุโยคและอัตตกิลมถานุโยค บำเพ็ญอยู่ในมัชฌิมาปฏิปทา ในที่สุดแสดงพระนิพพานให้ พระองค์เป็นผู้ปลุกโลกให้ตื่นอย่างนี้.

๔. ผู้เบิกบาน. เพราะพระองค์เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น จึงสามารถทำพระองค์เองให้พ้นจากทุกข์และอุปสรรคในการบำเพ็ญพุทธจริยา บำเพ็ญประโยชน์แก่โลกไม่มีอะไรติดขัด ทำพระทัยให้ชื่นบานทุกเมื่อ สรรพกิเลสและความชั่วไม่กล้ำกรายพระองค์เลย จึงทรงอาจหาญสดชื่นอยู่เป็นนิตย์ สามารถเปล่งพระสีหนาทประกาศพรหมจักร ด้วยการท้าให้นักรู้ทั้งหลายพิสูจน์คำสั่งสอนของพระองค์ ยอมให้จับผิด

หรือคัดค้านด้วยเหตุผล, เมื่อไม่มีสมณะพราหมณ์เหล่าใดโจทท้วงพระองค์ได้โดยธรรม จึงทรงปฏิญญาพระองค์ด้วยอาสภัณฐานะ คือตำแหน่งจอมโลก, นี่เป็นความเปิกบานไพโรจน์เต็มที่ของพระองค์.

เราทั้งหลาย เป็นศิษย์พระพุทธเจ้า ควรดำเนินตามรอยพระองค์ในที่นี้ ด้วยหลักสั้น-ๆ ว่า พยายามในการรู้, ชำระความโง่ให้หมดไป, ช่วยแนะนำผู้อื่นเท่าที่สามารถ, และเบิกบานสดชื่นอยู่ด้วยความสุจริตของตน เพราะไม่มีการซ่อนเร้นความชั่วอย่างใดไว้ในใจแม้แต่น้อย.

๑๑. ภควา = ผู้จำแนกธรรม

คำว่า ภควา มีแง่หลายแง่ในเมื่อพิจารณาถึงมูลศัพท์, โบราณาจารย์เคยถกกันถึงเรื่องนี้ แต่ก็ยากที่จะยุติ. ในที่นี้จะประมวลคำแปลหรือความหมายของคำนี้มาให้สิ้นเชิง คือ ผู้จำแนกธรรม, ผู้มีภคธรรม, ผู้เสพ, ผู้ควรคบ, ผู้หัก, ผู้มีโชค, อธิบายดังต่อไปนี้

๑. ผู้จำแนกธรรม. ท่านแบ่งออกเป็น ๒ คือ ผู้กระจายธรรมทั้งหลายออกเป็นประเภท ๆ เช่นแจกอริยสัจจ์ ขันธ์, ธาตุ ฯล ฯ ออกแสดงเป็นต้น นี้อย่าง ๑, และทรงจำแนกคือแบ่งให้แก่เวไนยสัตว์หรือแจกธรรมทานนั่นเอง ไม่เลือกว่าเทวดามนุษย์.

๒. ผู้มีภคธรรม. ภคธรรมมี ๖ คือ ความบังคับจิตไว้ได้ในอำนาจ ความงามแห่งอวัยวะคือรูปกาย และธรรมกาย, สิ่งที่ปรารถนาเป็นงานชิ้นใหญ่ในชีวิต, และความเพียร. ทั้ง ๖ อย่างนี้เรียกว่าภคธรรม มีพร้อมในพระองค์ไม่มีใครสู้.

๓. ผู้เสพ. หมายเอาความที่พระองค์ได้เสพ คือดื่มรสแห่งอมตธรรมหรือนิพพาน, ทรงเสพอยู่กับรสอันประเสริฐนี้จนตลอดพระชนมายุ.

๔. ผู้ควรคบ. ในโลกนี้ไม่มีใครเป็นนักบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นยิ่งกว่าพระองค์ จำเดิมแต่เป็นโพธิสัตว์เที่ยวไปในสังสารวัฏได้สละสิ่งของก็มี สละอวัยวะหรือชีวิตก็มี ในครั้งสุดท้ายเป็นผู้ชี้พระนิพพานจึงเป็นผู้น่าคบอย่างยิ่ง.

๕. ผู้หัก. คือหักวงล้อแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย ไม่ให้มีการหมุนอีกต่อไป คือการแสดงธรรม ให้สัตว์หลุดพ้นถึงที่สุดแห่งทุกข์ ไม่มีจุติและอุบัติอีกต่อไป, กิเลสและบาปธรรมหมดฤทธิ์, ไฟทุกข์ดับสนิท โลกแห่งอริยสาวกสงบเยือกเย็น.

๖. ผู้มีโชค. ครั้งปฐมวัย ได้รับความทะนุบำรุงประคับประคองในฐานบุคคลผู้ที่มารดาบิดาหวังให้ดำรงตำแหน่ง จักรพรรดิตามคำทำนายของพราหมณ์ผู้รู้มหาปุริสลักขณพยากรณ์, ตอนมัชฌิมวัยได้ออกบวชได้ตรัสรู้เต็มเปี่ยมสมดังพระประสงค์, แล้วเสด็จแสดงธรรมสอนสัตว์ไปจนถึงปัจฉิมวัย ไม่มีอุปสรรคกีดกั้น ประดิษฐานพระศาสนาได้มั่นคง มีผู้นับถือยอมเป็นศาสนิก, ไม่มีใครขัดขวางหรือต้าน คิดทำลายพระองค์ได้แม้แต่ผู้ประสงค์ร้าย ก็พ่ายแพ้ภัยตัวไปเอง.

เราทั้งหลาย เป็นศิษย์ของพระองค์ในข้อนี้ จะดำเนินตามรอยพระบาทยุคลได้ด้วยหลักคือ เป็นนักพิจารณาแยกเหตุผลออกพิสูจน์

เพื่อรู้จักและเข้าใจสิ่งต่าง ๆ โดยละเอียดชัดเจน, เรื่องานคนข้างเคียงด้วยความรู้นั้น ๆ, มีคุณสมบัติความดีเป็นหลักประจำใจพอควรแก่อัตภาพ, เสพคบแต่กุศล, ทำตนให้เป็นที่น่าสมาคมแก่คนทั่วไป ทำลายล้างความชั่วอันเป็นมลทิน อย่าให้มีอยู่ในตนได้ ในที่สุดก็จะเป็นผู้มีโชคดีเป็นแน่แท้.

๑๒. แสดงธรรมไพเราะในเบื้องต้น, ท่ามกลาง — ที่สุด

การแสดงธรรมของพระองค์ ไม่มีพิธีรีตอง เพราะที่แท้ก็คือการสนทนากับคน ๆ หนึ่ง หรือหมู่หนึ่งนั่นเอง, พระองค์ทรงอธิบายความย้อนถามเมื่อควรย้อน, ยอมให้ค้านเมื่อยังสงสัย, ทรงชี้แจงพร้อมด้วยตัวอย่างเปรียบเทียบและคำพูดอันบาดใจ สะกิดใจให้เขาใคร่ครวญยิ่งขึ้น, แม้ผู้มาฟังด้วยตั้งใจว่า จักจับผิดข่มขี่ถ้อยคำ ในที่สุดก็พ่ายแพ้แก่พระองค์ยอมเป็นศิษย์, ในบาลีทั่วไป เมื่อจบเทศนาผู้เลื่อมใสจะเปล่งคำว่า ไพเราะนัก พระโคดม, ไพเราะนัก พระโคดม, เพราะเหตุนั้นท่านจึงกล่าวว่าไพเราะในเบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด, จะอธิบายพอเป็นแนว.

๑. ในสูตรหนึ่ง ๆ ขึ้นต้นด้วยคำนิทานบอกเวลาและสถานที่ตลอดจนผู้ที่มารับเทศนา, ตอนกลางว่าด้วยเรื่องที่แสดง, ลงท้ายด้วยคำนิคมคือ รวบยอดเนื้อความนั้น ๆ สูตรนั้นจึงชื่อว่าเพราะโดยสถาน ๓ คือ เบื้องต้น ท่ามกลาง ที่สุด.

๒. ธรรมทั้งสิ้น ชั้นต่ำ ๆ รวมยอดได้เป็นศีล, ชั้นกลางเป็นสมาธิ, ชั้นสูงเป็นปัญญา, เป็นลำดับเหมาะแก่แนวทางแห่งใจของผู้จะเดินตาม จึงไพเราะ ๓ สถาน.

๓. เมื่อกล่าวโดยทั่วไป ปริยัติคือการศึกษางามในเบื้องต้น, ปฏิบัติคือการทำจริงในศีล สมาธิ ปัญญา งามในท่ามกลาง, ปฏิเวธคือมรรคผลนิพพานอันเป็นผลเกิดมาจากปฏิบัติ งามในที่สุด, จึงชื่อว่าไพเราะในที่ ๓ สถาน.

๔. เมื่อกล่าวเฉพาะวงการปฏิบัติ การเว้นจากกามสุขัลลิกานุโยค งามในเบื้องต้น, การเว้นจากอัตตกิลมถานุโยค งามในท่ามกลาง, การเสพมัชฌิมาปฏิปทาคืออริยมรรคมีองค์ ๘ งามในที่สุด.

๕. เมื่อกล่าวโดยผล. ธรรมที่เป็นอุบายเครื่องพ้นจากอบายภูมิทุคติ ชื่อว่างามในเบื้องต้น, ธรรมที่เป็นอุบายให้หลุดพ้นจากกามคุณของมนุษย์หรือของทิพย์อันเป็นบ่วงรึงรัด ชื่อว่างามในท่ามกลาง, ส่วนที่เป็นอุบายให้พ้นไปจากภพจากชาติ ได้แก่โมกขธรรม ชื่อว่างามในที่สุด.

๖. เมื่อกล่าวโดยการละเว้น คำสอนที่เป็นตทังคปหานคือละได้ชั่วคราว ชื่อว่างามในเบื้องต้น, ที่เป็นวิกขัมภนปหาน ข่มไว้ได้นานด้วยกำลังฌานชื่อว่างามในท่ามกลาง, ส่วนที่เป็นสมุจเฉทปหานละได้เด็ดขาดไม่กลับกำเริบต่อไป ชื่อว่างามในที่สุด.

๗. เมื่อกล่าวโดยการเจริญ. ธรรมที่ทำความเจริญในโลกนี้ชื่อว่างามในเบื้องต้น, ที่เจริญในโลกหน้า ชื่อว่างามในท่ามกลาง,

ที่ให้ข้ามขึ้นพ้นโลก บรรลุนิพพาน ชื่อว่างามในที่สุด. งาม ๓ สถาน มีแนวความดังนี้.

ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์เข้าได้ในพวกไหนพึงทราบว่าธรรมนั่นงามโดยสถานนั้นเถิด.

๑๓. ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์

คำว่าประกาศ คือการแสดงธรรมเผยแผ่, คำนี้ใช้เฉพาะพระศาสดา, ถ้าสาวกใช้ อภิวทันติ แปลว่ากล่าวโดยยิ่ง โดยความก็คือประกาศเผยแผ่เหมือนกัน. คำว่าพรหมจรรย์ หมายเอาธรรมวินัยทั้งหมดนั่นเอง. คำว่าพร้อมทั้งอรรถ คือเนื้อความพิสดาร, พร้อมทั้งพยัญชนะ คือคำสรุปความย่อตอนท้ายเพื่อจำง่าย มักผูกเป็นคาถา.

คำว่าบริสุทธิ์ คือไม่เจือด้วยเท็จเทียม, ทรงกล่าวธรรมใดว่าเป็นทุกข์ ก็ทุกข์จริง, ว่าทำอันตรายแก่ผู้ประพฤติ ก็ทำจริง, ว่าสุขก็สุขจริง เป็นต้น. คำว่าบริบูรณ์ คือพร้อมพอที่จะให้สำเร็จประโยชน์ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุด ไม่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่นความรู้ของอุทกดาบสรามบุตร ไปติดเสียแค่อรูปฌานเท่านั้น.

พระพุทธคุณและพระพุทธจริยาทั้งหมดนี้ ควรเราทั้งหลายผู้เป็นศิษย์ของพระองค์ จะกำหนดถือเอาเพื่อปฏิบัติตามควรแก่เพศเป็นแท้.

---

๑. มีที่มาใน เตุก, อํ. ไตร. ล. ๒๑ น. ๒๙ บ. ๔๒.

สมบัติไม่ต้องหาติดตัวมาแต่วันเกิด

ของ

พระอริยเมธี ป. ๙

สมบัติอันนี้มีอยู่ในสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม ไม่ว่าจะเป็นเทวดา มนุษย์ หรืออมนุษย์ ตลอดจนกระทั่งสรรพสิ่งบรรดามีในพิภพนี้ มีอยู่ทุกกาลทุกสมัยทุกเวลา ไม่ขึ้นอยู่กับปัญหาที่ว่า ตัวเราเองจะรู้เห็นหรือไม่ เป็นสมบัติกายสิทธิ์ติดตนไปทุกหนทุกแห่ง ทุกลมหายใจเข้าออก นับแต่วันที่เราได้ถือปฏิสนธิในท้องมารดาเป็นต้นมา ท่านผู้อ่านคงจะนึกเดาได้ถูกว่า สมบัตินั้นได้แก่อะไร ถ้ายังนึกเดาไม่ออก ก็จะบอกให้เสียเดี๋ยวนี้ – ว่าได้แก่ความตายอย่างไรละท่าน ท่านผู้อ่านคงจะแปลกใจแน่ละว่า ทำไมจึงเรียกความตายว่า สมบัติเล่า เพราะความตายเป็นภัยใหญ่หลวงของสัตวโลก สัตว์ทุกรูปทุกนามต้องหวาดสะดุ้งกลัวตายกันทั้งนั้น เพียงแต่ได้ยินคำว่า ตาย ๆ เท่านั้น ไม่มีใครเลยชอบ ทั้งเกลียดทั้งกลัว ใจก็นึกว่าตนได้ยินสิ่งอันไม่เป็นมงคล ถึงแม้ว่าทุกรูปทุกนามหนีความตายไม่พ้น ในขั้นปลายสุดท้ายของชีวิต ก็เดินทางไปถึงจุดจบอันเดียวกันคือความตายก็จริง แต่ก็ไม่เห็นว่า ความตายจะเป็นสมบัติก่อให้เกิดความชื่นชมยินดีได้อย่างไร ควรจะให้ชื่อว่า มหาวิบัติเสียมากกว่าจึงจะ

ถูก ถ้าเราจะมองกันแต่ในแง่ร้ายของความตายตามทัศนะทางโลกฝ่ายเดียว ก็จะเห็นว่าเป็นเช่นนั้นจริง แต่การมองสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงในด้านเดียวแล้วลงโทษว่าไม่ดี ไม่มีคุณประโยชน์ ใช้การไม่ได้เสียเลย จะจัดว่าเป็นความฉลาดได้ละหรือ ควรที่จะได้ย้อนมามองดูในมุมกลับตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาดูบ้าง เพราะคำพังเพยที่เราเคยได้ยินได้ฟังกันมาก็มีอยู่ว่า สิ่งที่มีโทษอย่างมหันต์ ก็ต้องมีคุณอนันต์ เป็นคำพูดที่มีเหตุผลพอที่จะนำมาพิจารณาเปรียบเทียบได้

มิใช่เพราะอาศัยปรัชญาเรื่องตาย ๆ เกิด ๆ นี้ดอกหรือ ซึ่งทำให้เจ้าชายสิทธัตถะ รัชทายาทแห่งกรุงกบิลพัสดุ ประเทศอินเดีย นำมาขบคิดจนเกิดแนวคิดใหม่ ๆ ตกลงแน่พระทัยว่า ธรรมดาของในโลกนี้ มีของคู่เป็นเครื่องแก้กัน เช่นมีมืดแล้วมีสว่างแก้ มีร้อนแล้วมีเย็นแก้ มีทุกข์แล้วมีสุขแก้ เมื่อมีตายแล้วจะต้องมีไม่ตายเป็นเครื่องแก้อย่างแน่นอน จนถึงกับได้ตัดสินพระทัยยอมเสียสละโลกียสมบัติอันมหาศาลทุกสิ่งทุกอย่าง จนกระทั่งพระมเหสีที่ยังสาวและพระโอรสที่ยังเยาว์ เสด็จออกทรงผนวช เพื่อแสวงหาของไม่ตายซึ่งเรียกว่าอมตธรรม ในที่สุดแห่งการปฏิบัติค้นคว้าด้วยวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้าของพระองค์กินเวลานานถึง ๖ ปี จึงได้ประสบสิ่งที่พระองค์ต้องประสงค์ คือแดนไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตาย เรียกว่าได้บรรลุอมตธรรม หรือนิพพาน ตามศาสนโวหารว่า ได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมศาสดาเอกในโลก ไม่มีศาสดาไหนจะเทียมถึงไม่ว่าจะเป็นเทวดาหรือมนุษย์ ถ้าพระองค์ท่านมิได้อาศัยการนำปรัชญาเรื่องตายมาขบ

คิดจนเกิดแนวคิดใหม่ขึ้นในพระทัยดังกล่าวแล้ว ก็เป็นการแน่นอนว่าพระองค์จะต้องครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช เสวยโลกิยสุขสมบัติเยี่ยงสามัญชน จมอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์คือเกิดแก่เจ็บตายเช่นเดียวกัน แต่เพราะค่าที่พระองค์เป็นอัจฉริยมนุษย์บุรุษรัตน์ อุบัติมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชาวโลก จึงมิได้มีพระทัยหลงใหลเพลิดเพลินติดอยู่ในกามสุขสมบัติในโลกบรรดามี เหมือนสามัญสัตว์อื่นๆ

อนึ่ง ถ้าความตายมีแต่โทษอย่างเดียว ไม่มีทางที่จะก่อให้เกิดคุณประโยชน์อะไรเลย ในเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้สัจจะธรรมแล้วทรงประกาศพระศาสนา ก็คงไม่แนะนำพร่ำสอนให้พุทธศาสนิกชนหมั่นพิจารณาคำนึงระลึกถึงความตาย แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ ในบรรดาข้อที่ควรระลึกถึง ๑๐ ประการ ที่พระองค์ตรัสสอนไว้เรียกว่า อนุสสติ ก็มีการพิจารณาระลึกถึงความตาย ซึ่งเรียกว่า มรณัสสติ รวมอยู่ด้วย ในอาคตสถานที่มาในพระสูตรต่างๆ พระองค์ยังทรงแนะนำพุทธศาสนิกชนทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ให้หมั่นระลึกถึงความตายเนืองๆ ก็เพราะการระลึกถึงความตายนั้น มีคุณานุภาพในทางบรรเทาความโลภ โมห์ โทสันธ์ และความประมาท มัวเมาในวัยในชีวิต และในความไม่มีโรคได้เป็นอย่างดีเลิศ ทำให้บุคคลไม่ลืมตน งดเว้นสิ่งที่ควรเว้น บำเพ็ญสิ่งที่ควรบำเพ็ญ มองเห็นประโยชน์สุขของมนุษย์ผู้เกิดมาเป็นเพื่อนตายร่วมโลกเดียวกัน เหมือนของตนเอง ทั้งไม่กล้าทำทุจริตผิดศีลธรรมในที่แจ้งและในที่ลับ คนที่โลภ โมห์ โทสันธ์ ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักพอจนกระทั่งวันตาย เป็นคนลืม

ตาย หมายว่าตนจะอยู่ค้ำฟ้าดินสลาย จึงได้พยายามกอบโกยเอาแต่ผลประโยชน์ของตนถ่ายเดียว จนไม่ลืมหูลืมตาว่า การได้มานั้นเป็นการทุจริตผิดศีลธรรมหรือไม่ ไม่ต้องคำนึงถึงทั้งนั้น การได้มาซึ่งสิ่งที่ตนต้องการเป็นพอ ในที่สุดคนเช่นนี้ก็เอาสมบัติอะไรติดตัวไปไม่ได้แม้แต่ชิ้นเดียว ชั้นที่สุดร่างกายที่ถือว่าเป็นของตน ต้องปรนปรือบำรุงบำเรอมาเป็นเวลาช้านาน ด้วยเครื่องอุปโภค บริโภคที่ดีวิเศษทุกอย่างเท่าที่จะหาได้ ก็ต้องทอดทิ้งปล่อยให้คนอื่นเขาจัดการฝังหรือเผาเป็นเถ้าถ่านถมแผ่นดินไป อะไรจะเอาติดตัวไปในวันสุดท้ายแห่งชีวิตไม่มี นอกจากความดีและความชั่วที่ตัวทำไว้เท่านั้น

อะไรเรียกว่าตาย ตายหมายถึงอะไร ตายมีกี่อย่าง ความหมายของคำนี้ ตามพจนานุกรมอธิบายไว้ว่า ตาย คือความสิ้นใจไม่เป็นอยู่ต่อไป, ไม่ไหวติง เช่นมือตาย ตีนตายเป็นต้น, เสียใช้การไม่ได้ เช่นนาฬิกาตาย, ยืนที่อยู่อย่างเดียว เช่นโป่ถั่วตาย, น้ำที่แห้งแล้วไม่ขึ้นเรียกว่าน้ำตาย, ตายขุย ออกดอกเป็นเม็ดแล้วตาย เช่นไม้ไผ่เป็นต้น, ตายโคม เรียกไข่ที่ตัวตายในระหว่างฟักว่า ไข่ตายโคม, ตายใจ วางใจ เชื่ออย่างไม่สงสัย, ตายซาก ตายแล้วทิ้งร่างแห้งอยู่ สำหรับสัตว์บางชนิดเช่นคางคก แมงมุมเป็นต้น, ตายด้าน ไม่งอกไม่เจริญ โดยปริยายว่าไม่ฟื้นตัว, ตายตัว หมายความว่าอยู่ที่, ตายทั้งกลม ตายพร้อมกับลูกในท้อง, ตายน้อย คือเกือบตาย, ตายฝอย แห้งตายไปเพราะแล้ง เช่นข้าวกล้าเป็นต้น, ตายพราย คือตายเสียแต่ยังไม่ออกผล สำหรับต้นไม้บางชนิด เช่นกล้วยตานี ถั่วแระเป็นต้น, ตายลาภ คือเป็นลาภแน่ หนีไม่พ้น เช่น

คำว่า นางนี้ดีร้ายตายลาภเรา, ตายห่า คือตายด้วยโรคลงราก หรือโรคระบาด, ตายโหง ได้แก่ตายผิดธรรมดา เช่นถูกฆ่าตาย ตกน้ำตาย ผูกคอตาย กินยาตาย เป็นต้น และตายนี้ยังเป็นคำประกอบท้ายประโยค หรือหน้าประโยคคำพูดก็มี หมายความว่าแย่, เต็มที่, ยิ่งนัก, เช่นร้อนจะตาย, หนาวจะตาย, ตายละทีนี้, ตายจริง, ตายแล้ว, และอื่น ๆ อีก ตายนี้จะมีมากมายหลายชนิดตามสำนวนภาษาที่ใช้พูดกันก็ตาม แต่เพื่อจำกัดความให้สั้นเข้า และถูกความประสงค์ในที่นี้ ก็คือความสูญสิ้นชีวิตินทรีย์ที่เป็นอยู่นับเนื่องในภพหนึ่ง ๆ หรือสภาวะที่ตรงกันข้ามกับความเป็นอยู่ เรียกว่าตาย

เมื่อพิจารณากันอย่างยุติธรรมแล้ว ตายไม่ใช่อื่นไกล อยู่ที่ตัวเราท่านแต่ละคนนี่เอง ถ้าถือว่า ชีวิต ความเป็นอยู่ เป็นสมบัติอันล้นค่าที่เราได้มาแต่วันเกิด ตายก็ต้องเป็นสมบัติเช่นเดียวกัน เพราะทั้งสองนี้เป็นคู่กันมีประจำตัวเราทุก ๆ คน ตามสามัญสำนึกของชาวโลกเข้าใจว่า ขณะที่เราดำรงชีวิตเป็นอยู่ในโลกตามปกติทั่ว ๆ ไป เรียกว่า ยังเป็นอยู่ ขณะที่ผิดปกติคือตรงกันข้ามกับเป็นอยู่ เรียกว่าตาย แต่ความหมายตามภาษาธรรมะแล้ว ความเปลี่ยนแปลงอวัยวะทุกส่วนตลอดถึงจิตใจ จะเป็นไปในฝ่ายที่เจริญขึ้น หรือเสื่อมลง ท่านเรียกว่าตายทั้งนั้น เป็นอันว่าเราท่านแต่ละคน ตายอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เพราะร่างกายและจิตใจของคนเรานี้ เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะที่หายใจเข้าออก แต่เป็นของละเอียด ชาวโลกผู้ไม่ได้ศึกษาธรรมทางพระพุทธศาสนา จึงมองไม่เห็นความจริงข้อนี้ ตกลงว่า เป็น กับ ตาย คู่นี้เป็นสมบัติที่ไม่ต้องซื้อหา หรือแสวงหา มี

ประจำตัวมาแต่วันเกิด แต่คนเราส่วนมากไม่ชอบตาย ชอบแต่เป็น ก็เลยขับไสไล่ส่งตายให้กลายเป็นอื่นไป ไม่ยอมรับว่าของเรา จะชอบหรือไม่ชอบไม่เป็นปัญหา เมื่อมันเป็นของเรา คือเป็นก็เรา ตายก็เรา อย่างไม่มีประตูที่จะหลีกได้แล้ว ควรละหรือในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน จะกลัวสมบัติของเรา หรือตัวเรา คือตาย จนถึงกับนั่งงอมือ งอเท้าเสียเปล่าๆ ไม่ยึดเอาคุณประโยชน์จากความตายเสียบ้างเลย เหมือนอย่างผลประโยชน์จาก เป็น ทั้งที่เป็นส่วนคดีโลกและคดีธรรม ซึ่งเราท่านทั้งหลายได้กอบโกยเอาไว้ได้ มากบ้างน้อยบ้าง ตามสมควรแก่กำลังสติปัญญาจะพึงอำนวยให้ จะปล่อยให้แต่ความตายเล่นงานเราท่าเดียวหรือ แม้เราจะเกลียดจะกลัวไม่ยอมให้ตายมาเกี่ยวดองเป็นวงศาคณาญาติด้วย ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ก็ใครเล่าที่ห้ามได้ หรือต่อสู้และป้องกันได้ ไม่ว่าจะโดยอุบายวิธีใดๆ ในที่สุดมันก็เป็นของเราเช่นเดียวกันกับ เป็น นั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ไม่มีวิธีอื่นใดที่ดีไปกว่าวิธีที่เราจะยอมรับเป็นญาติดีกับตาย คือถือว่าตายเป็นสมบัติชิ้นหนึ่งของเราเอง แล้วดำเนินตามแนวที่พระพุทธเจ้าทรงแนะนำสั่งสอนไว้ คือให้ระลึกถึงความตายบ่อยๆ เพื่อจะได้ปลดเปลื้องเสียซึ่งความขยาดหวาดกลัว จะได้ตั้งหน้าพยายามศึกษาค้นคว้าหาของจริง คือความไม่ตายที่เป็นคู่ของความตาย โดยอาศัยการปฏิบัติอบรมกาย วาจา และใจของตน ตามหลักธรรมซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ อันเป็นที่รู้จักกันทั่วไปว่า ศีล สมาธิ ปัญญา บ้าง มรรคมีองค์แปดบ้าง สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานบ้าง ซึ่งความจริงแล้วข้อปฏิบัติ

เหล่านี้ มีท่านผู้รู้หลายท่านได้เรียบเรียงแต่งเป็นตำรามากมายหลายสำนวน ผู้มีความต้องการจะหาได้โดยไม่ยากนัก ในที่นี้จะไม่กล่าวถึงหลักปฏิบัติเหล่านั้นซ้ำอีก เพียงแต่จะชี้ให้เห็นว่า มีอมตธาตุที่ไม่ตายเป็นคู่กับตายอยู่ในตัวเราทุกคน โดยการอนุมานเปรียบเทียบให้พึงตามอัตตโนมัติยาธิบาย

ก่อนอื่นขอให้ทำความเข้าใจเสียด้วยว่า คำว่า เป็น และ ตาย นี้เป็นเพียงบัญญัติให้กับสิ่งที่โลกสมมติทุกอย่าง ทั้งสิ่งที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณ ซึ่งมีอยู่ในสากลจักรวาลเท่านั้น ซึ่งมีหลายหลากเรียกชื่อว่าอย่างนี้บ้าง อย่างนั้นบ้าง อย่างโน้นบ้าง หรือสมมติเรียกกันตามลักษณาการของสิ่งนั้น ๆ ว่า นั่นชื่ออย่างนั้น นี่ชื่ออย่างนี้เป็นต้น เช่นคำว่า คน เราจะค้นหาไม่พบว่าได้แก่อะไร ในเมื่อแยกแยะผู้ที่ถูกเรียกว่าคนออกไปเป็นส่วน ๆ ตัวคนที่แท้จริงหาไม่ได้ จะว่าคนคืออวัยวะน้อยใหญ่ซึ่งเป็นส่วนรูปธรรมมีมือเท้าเป็นต้นก็ไม่ได้ หรือส่วนที่เป็นนามธรรมมีเวทนา สัญญา สังขารเป็นต้นก็ไม่ถูก แม้สิ่งอื่นก็เช่นเดียวกัน จะไปหาตัวจริงของมันตามชื่อที่ชาวโลกเรียกนั้นไม่พบแน่ ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ของในโลกนี้เป็นอะไรเล่า – เป็นธาตุ คือสภาวะที่ทรงตัวของมันอยู่เช่นนั้น โลกทั้งโลกที่เรียกชื่อไปต่าง ๆ นั้น เป็นแต่เพียงธาตุหรือธาตุผสมกันเท่านั้น คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ ผสมกันเข้าโดยธรรมดาตกแต่งบ้าง โดยเหตุปัจจัยปรุงแต่งบ้าง หรือโดยการจัดสรรค์เป็นสังขตธาตุ สภาวะเดิมล้วน ๆ ของธาตุไม่มีอะไรผสม เป็นอสังขตธาตุ ตัวของคนเราทุกคนผสมขึ้นจากธาตุทั้ง ๖ เป็นทั้ง

สังขตธาตุและอสังขตธาตุ แต่เพราะธาตุผสมมากกว่า ตัวอสังขตธาตุที่เป็นสภาวะเดิมที่แท้จริงจึงไม่ปรากฏ ธาตุผสมทั้งหลายคุมกันอยู่ได้ตามกำลังแห่งเหตุปัจจัย เมื่อสิ้นเหตุและปัจจัยแล้ว ก็แยกย้ายไปตามสภาวะเดิมของตน เหมือนทองคำธรรมชาติถูกผสมด้วยแร่ธาตุต่าง ๆ มีดีบุก ตะกั่ว และเงินเป็นต้น ก็กลายไปเป็นธาตุผสมอีกชนิดหนึ่ง ยิ่งผสมธาตุชนิดอื่นให้มากยิ่งขึ้น ทองคำยิ่งไม่ปรากฏและยิ่งกลายสภาพไปเป็นธาตุชนิดอื่นยิ่งขึ้นตามส่วนที่ผสม แต่ทองคำไม่หายไปไหน ยังมีอยู่ในนั้น แต่ไม่มีทางแสดงตัวให้ปรากฏได้ ต่อเมื่อมีเครื่องถลุงหรือเครื่องแยกธาตุต่าง ๆ ที่ผสมกันอยู่นั้นออกให้หมด ทองคำธรรมชาติก็จะปรากฏตามเดิมฉันใด คนเราก็เช่นเดียวกัน ต่อเมื่อถอนสมมติบัญญัติ อัสมิมานะและแยกธาตุผสมต่าง ๆ ออกไปจนเหลือแต่เพียงสักว่าธาตุเท่านั้น ไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตน เรา เขา พิจารณาธาตุโดยความเป็นของว่างเปล่า ดังพระบาลีว่า ธาตุโย สุญฺญโต ปสฺส จงพิจารณาธาตุให้เห็นโดยความเป็นของว่างเปล่า สำรอกสังขตธาตุให้เหลือแต่อสังขตธาตุอย่างเดียว ไม่มีอะไรจะผสมหรือปรุงอีกต่อไป เมื่อนั้นแลชื่อว่า ได้พบของไม่ตายเป็นธรรมะสุดยอดทางพระพุทธศาสนา.

คติธรรม

จิตใจที่มีสติปัญญาคุ้มครองแล้ว ย่อมผ่องใสไม่ขุ่นมัว เยือก-เย็นเป็นสุขไม่ทุกข์ร้อน สามารถขจัดโทษ บำเพ็ญประโยชน์ให้ไพบูลย์

จิตใจที่ไม่ได้ใช้สติปัญญาระวังฝึกฝนอบรมคุ้มครอง ย่อมเศร้าหมองทุกข์ร้อน ด้วยอำนาจความโลภ ความอยากบ้าง โกรธ ความเดือดดาลบ้าง หลง ความยึดถือรูปนามบ้าง เป็นเหตุให้มืดมนดิ้นรนที่จะทำผิด ทำชั่วให้ยิ่งขึ้น ด้วยสำคัญว่าเป็นดี คือเห็นผิดเป็นชอบ เห็นชอบเป็นผิด ท่านจึงว่า จิตพาลย่อมเป็นอกุศล ทำทุกข์ให้แก่ตนและคนอื่น แต่คิดว่าตนทำดี เป็นคนเก่งกล้าสามารถ ไม่เห็นโทษที่เกิดจากการทำทุจริต คิดชั่ว พูดชั่ว ทำชั่ว ที่ตัวจะทำหรือกำลังทำอยู่ หมดกลัว หมดอาย ไร้กตัญญู กลายเป็นคนด้านอวดดียิ่งจองหอง หาทางยักพลิ้ว คดโกงประโยชน์ของผู้อื่น กล่าวเท็จได้ง่าย ๆ ไม่กลัวบาป มุ่งแต่จะให้ได้ความสุข ได้ชื่อเสียงหรือให้ตนเป็นฝ่ายชนะ ไม่คิดถึงฐานะหน้าที่และศีลธรรม ด้วยสำคัญว่า ตนหรือพวกของตนจะได้ใช้สอยให้สะดวกสบาย.

แต่คนที่ได้ของ ๆ ผู้อื่นมาด้วยการทุจริตก็ดี ทำให้ผู้อื่นล่มจมเสื่อมเสียเพราะการทุจริตก็ดี แม้จะยังจับไม่ได้ ยังไม่ถูกทำร้าย เพราะกรรมชั่วยังไม่ให้ผล เขาจะเพลิดเพลินในการทำชั่วนั้นชั่วคราว

ทำให้เขาละเลิงทำชั่วยิ่งขึ้น การทำชั่ว ใจของเขาย่อมชั่วในขณะทำ หากคนอื่นยังไม่รู้ แต่เขาย่อมรู้ว่าเขาเป็นคนทุจริต ต้องซ่อนเร้น ไม่ต้องการให้เจ้าหน้าที่หรือผู้มีศีลธรรมรู้ตาม ตอนปลายหรือต่อไป เขาจะต้องวิบัติจากสมบัติ อำนาจ ยศศักดิ์นั้นไป ตามธรรมดาของสังขาร หรือด้วยอำนาจกรรมที่ทำไว้ แต่นั้น เขาจะเสียใจทุกข์ร้อนไม่มีประมาณ ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทั้งในปัจจุบันและอนาคต ชื่อเสียงดีที่เขาได้มาด้วยทุจริตจะกลับกลายเป็นชื่อเสียงเสีย ถูกสาปแช่งดูหมิ่นเหยียดหยามเป็นต้น เมื่อคนพาลยิ่งแสดงอำนาจฤทธิ์เดชเกินขอบเขตมากเพียงไร ก็ทำให้เขาร้อนรนมากเพียงนั้น เป็นที่รังเกียจของผู้รู้และผู้ใหญ่ย่อมไม่ไว้วางใจ สิ้นหวังจะอุปถัมภ์บำรุงอุ้มชู ผู้น้อยก็พลอยกินแหนงแคลงใจไม่คบค้าด้วย คนจำพวกนี้กว่าจะรู้สึกสำนึกตัว ก็มักสายเกินยากที่จะหาโอกาสแก้ไข เช่นนี้ก็น่าสังเวชนักหนา

ผู้มีปรีชาพิจารณาโทษแห่งการไม่ใช้สติปัญญาระวังฝึกฝนอบรมจิตแล้ว ย่อมตั้งสัจจอธิษฐานมั่น ในอันที่จะใช้สติปัญญาระวังฝึกฝนอบรมจิต ให้เป็นคนอยู่ในคุณธรรมที่เป็นมงคล คือไม่คบคนพาล หมั่นคบบัณฑิต บูชาวัตถุที่ควรบูชา หาโอกาสอยู่ในสถานที่สมควร รีบทำความดีไว้ก่อน ตั้งตนไว้ชอบ หมั่นฟังเสียงสัปบุรุษ มีความชำนาญในการที่ซึ่งเป็นหน้าที่ ศึกษาวินัยดี คือ วัตรจริยา สุภาพ กล่าววาจาดีมีประโยชน์ อุปถัมภ์บำรุงท่านผู้ให้กำเนิดเลี้ยงดูบำรุงมา ตลอดถึงสงเคราะห์ผู้อยู่อาศัยพึ่งพิงตามหน้าที่ จัดการงานที่ทำไม่คั่งค้างเกลื่อนกลั่น ให้ทานประสานไมตรี บรรเทาความตระหนี่

และสงเคราะห์ญาติ ทำการงานแต่ที่ปราศจากโทษ ด้วยงดเว้นจากบาปทั้งปวง ไม่ดื่มสุรา เมรัย มีสติพิจารณาเหตุผลที่เนื่องด้วย กาย วาจา ใจ อยู่ แม้มีคุณสมบัติเทียบดังกล่าว ก็ไม่เมา ไม่ลืมตัว รู้จักเคารพไม่พองลมคือไม่เบ่ง มีความอดทน มีความพอใจตามมีตามได้ มีความรู้จักคุณของสัตว์และวัตถุ มีการฟังธรรมโดยกาล รู้จักอดกลั้นทนทานต่อสิ่งที่ต้องต่อต้าน เป็นคนว่าง่ายไม่ดื้อรั้นไปนอกธรรมวินัย มุ่งหมายเป็นผู้สงบ หรือเห็นความสงบกาย วาจา ใจ และสนทนาธรรมวินัยตามกาล มีความกล้าหาญพากเพียรประพฤติธรรมอย่างประเสริฐ ตามพระอริยเจ้าให้เป็นอริยสัจจธรรม ตลอดถึงทำพระนิพพานให้แจ้ง โลกธรรมถูกต้องก็มิจิตใจไม่หวั่นไหว ไม่เศร้าโศก ผ่องใส ปราศจากธุลีกิเลส มีแต่ความเกษมเป็นนิตย์ ผู้ปฏิบัติได้ดังนี้ มีความสุขเป็นเลิศทั้งในปัจจุบันและอนาคต ไม่แพ้ในที่ทุกสถาน มีแต่ความชื่นบาน น่าคบหาสมาคม เป็นที่เคารพนับถือตลอดกาล ฯ.

ร.ม.ม.

ทางไป

พระเนกขัมมมุนี ป.๗ วัดสัมพันธวงศ์

คำว่า "ทาง" ได้แก่ทางที่บุคคลจะต้องเดิน คือเดินจากสถานที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง ซึ่งตนประสงค์ ทาง ทางโลกมีอยู่ ๓ คือ ทางบก ทางน้ำ ทางอากาศ ทาง ๓ ทางนี้ ย่อมมียานพาหนะ มีเกวียนหรือรถ เรือ เป็นต้น เป็นเครื่องพาไป มีนายสารถีควบคุมดูแลความปลอดภัยและให้ความสะดวกแก่ผู้โดยสารประจำ และทางเหล่านี้ย่อมมีดิน หินขรุขระ คลื่นลม คลื่นอากาศ โดยธรรมชาติสร้างสรรค์มาเป็นธรรมดา แม้จะได้รับการบำรุงให้ดีอย่างไรก็ตาม ก็ไม่วายที่จะหันเข้าสู่ความเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง เพราะทางเหล่านี้เป็นสังขาร ถูกปรุงแต่งขึ้นโดยธรรมชาติบ้าง โดยบุคคลปรุงแต่งขึ้นบ้าง ดีบ้างเลวบ้าง ซึ่งแล้วแต่เหตุที่จะให้เป็นไป ผู้ดำเนินไปจะเลือกเอาตามชอบใจไม่ได้ แต่ถึงดังนั้นก็ย่อมให้สำเร็จความประสงค์ของผู้ต้องการจะไป และเป็นทางสาธารณะไม่ขึ้นแก่บุคคลใด ๆ ไม่มีใครยึดกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของโดยเฉพาะ ผู้ไปจะเป็นใคร ๆ ก็ไปได้ คนจนหรือคนมั่งมี โดยที่สุดแม้แต่คนขอทานก็มีอิสระในทางเช่นนั้นได้เท่า ๆ กัน จะไปเมื่อใด เวลาใด เพียงแต่ชำระค่าโดยสารให้เป็นค่ายานพาหนะ ค่าธรรมเนียมก็ไปได้ หรือ

ไม่มีค่าโดยสารก็เดินไปด้วยเท้าก็ได้ ไม่มีผู้ขัดขวาง หากไปได้ดีหรือได้ประสพอันตราย หรือได้รับความเสียหายขึ้นในระหว่างทางก็ดี ในที่สุดสายปลายทางก็ดี ย่อมเป็นกรณีอันหนึ่งต่างหากไม่ขึ้นอยู่กับทาง

เมื่อกล่าวโดยทั่วไป ทั้งคดีโลก คดีธรรม ท่านแบ่งทางไว้สองทาง เรียกว่า ทุคติ ทางไปร้ายหนึ่ง สุคติ ทางไปดีหนึ่ง ทางทั้งสองนี้ย่อมมีธรรมยานเป็นเครื่องพาไป ความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นอกุศลมูลคือรากเง่าของอกุศล ย่อมนำสัตว์ผู้ประกอบให้ได้รับทุกข์โทษส่วนเดียว เช่นนำให้เกิดในทุคติ วินิบาต อบาย นรก กล่าวโดยตรง อกุศลก็คือกรรมของบุคคลไม่ฉลาด กล่าวคือทุจริต ที่บุคคลทำทางกาย ทางวาจา ทางใจนั่นเอง บุคคลผู้มีอกุศลมูลย่อมประพฤติชั่วได้มากอย่าง ตั้งต้นแต่การหาเลี้ยงชีวิตผิดทำนองคลองธรรม นำให้เป็นคนประพฤติในกรรมชั่ว มีอบายมุขเป็นต้น ตลอดถึงกรรมหยาบที่สุด มีฆ่ามนุษย์ด้วยกันเป็นอวสาน คนเช่นนี้ ท่านเรียกว่าเป็นคนพาล ไม่รู้บุญไม่รู้บาป ย่อมทำตนและคนอื่นให้เดือดร้อน จึงชื่อว่าเป็นผู้ตัดประโยชน์ของตนเสียทั้งในโลกนี้และโลกหน้า อาการกระทำของคนพาลย่อมเป็นทางนำไปสู่ทุคติ คือที่ชั่วถ่ายเดียว เพราะมีธรรมยานฝ่ายชั่วเป็นเครื่องนำไป

ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เป็นกุศลมูล คือรากเง่าของกุศล เป็นการงานของบุคคลผู้ฉลาด กล่าวโดยตรงก็คือ สุจริต ไม่ประพฤติผิดทางกาย ทางวาจา ทางใจ ย่อมนำสัตว์ผู้ประกอบไว้ให้ได้ประสพสุคติโลกสวรรค์ ชีวิตของบุคคลผู้เป็นอยู่โดยธรรมเช่นนี้ เป็นชีวิตอันประเสริฐ เป็นชีวิตที่ประกอบด้วยปัญญา มีแต่

จะนำมาแต่ความสุขกาย สุขใจ เพราะไม่ต้องประสพเวรภัยในที่ไหน ๆ เพราะอาศัยธรรมยานเป็นเครื่องพาไป เพราะฉะนั้น การกระทำในทางทุคติก็ดี ในทางสุคติก็ดี ย่อมแบ่งฐานะให้แก่บุคคลผู้ประกอบไม่เหมือนกัน จะเป็นคนยากจนหรือมั่งมี หรืออย่างอื่นก็ตาม ย่อมแล้วแต่ กุสลากุศล จะยั่นผลให้ พึงเห็นดังพระพุทธภาษิต ซึ่งตรัสไว้ในธรรมบท ขุทกนิกาย ว่า

๑ คพฺภเมเก อุปฺปชฺชนฺติ	บางคน (มิดบ้าง ชั่วบ้าง) ย่อมเกิดในครรภ์
๒ นิรยํ ปาปกมฺมิโน	บางคนมีกรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก
๓ สคฺคํ สุคติโน ยนฺติ	บางคนมีกรรมเป็นเหตุแห่งสุคติ ย่อมไปสวรรค์
๔ ปรินิพฺพนฺติ อนาสวา	บางคน (ละบุญและบาปได้แล้ว) ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน ฯ

อนึ่ง ยังมีอีกทางหนึ่ง คือ อริยมรรค ได้แก่ทางอันไกลจากข้าศึกศัตรู เป็นทางที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ดำเนิน ทางสายนี้มีองค์ ๘ คือ

สมฺมาทิฏฺฐิ ความเห็นชอบ ๑	สมฺมาสงฺกปฺป ความดำริชอบ ๑
สมฺมาวาจา เจรจาชอบ ๑	สมฺมากมฺมนฺต การงานชอบ ๑
สมฺมาอาชีว เลี้ยงชีพชอบ ๑	สมฺมาวายาม เพียรชอบ ๑
สมฺมาสติ ระลึกชอบ ๑	สมฺมาสมาธิ ตั้งใจชอบ ๑

รวมเป็น ๘ องค์ เป็นทางตรงไปสู่ความสิ้นทุกข์ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ไม่ใช่ทางคด อันจะนำให้ผู้ปฏิบัติเป็นไปในทางที่ชั่ว เป็นทางประเสริฐกว่าทางทั้งหลาย เป็นธรรมที่เหินห่างจากภยันตราย ดังภาษิตที่ตรัสประทานไว้ว่า อริยมรรค ประเสริฐกว่าทางทั้งหลาย ทางนี้เท่านั้นที่จะนำบุคคลไปสู่ความบริสุทธิ์ ไม่ใช่ทางอื่น ท่านทั้งหลายจงดำเนินไปตามทางนี้ อันเป็นที่ยังมารและเสนามารให้ลุ่มหลง เพราะเมื่อท่านทั้งหลายได้ดำเนินไปแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ทางนี้เราได้ค้นพบแล้วว่า เป็นที่สลัดเสียซึ่งลูกศร จึงได้บอกแก่ท่านทั้งหลาย ความเพียรอันท่านทั้งหลายต้องทำเอง พระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกทางให้ ชนทั้งหลายได้พินิจดำเนินไปแล้ว จักพ้นจากเครื่องผูกคือมาร ดังนี้ ทางนี้ก็ไม่มีใครผูกขาด ย่อมเป็นสาธารณะทั่วไป จะเป็นหญิงหรือชาย ผู้ใหญ่หรือเด็ก คนมั่งมีหรือคนจน เป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ ก็เดินไปได้ ไม่จำกัดบุคคลชั้นวรรณะหรือเพศภูมิ และสถานที่ดำเนินก็รื่นรมย์สบาย โอ่โถงน่าดูน่าชม ไม่สกปรกโสมมหรือมีภัยใด ๆ ซึ่งจะให้เกิดความสะดุ้งหวาดเสียว เป็นอันตรายแก่ผู้ดำเนิน ถ้าผู้ใดดำเนินถึงที่สุดแล้ว ท่านเรียกว่า ผู้มีทางไกลอันถึงแล้ว ปราศจากความเศร้าโศกเสียใจ ไม่มีความอาลัยห่วงใยในสิ่งทั้งปวง เป็นผู้หมดความเร่าร้อน ทั้งภายนอก (คือกาย) ภายใน (คือใจ) แม้จะยังเดินไม่ถึงที่สุดปลายทาง ก็ยังได้ชื่อว่า เป็นผู้ได้พยายามเพื่อความสุขสมบูรณ์แก่ตนและแก่ประชาชนในวันหน้า ทั้งได้ชื่อว่า เป็นผู้ยึดเอาสารธรรมไว้ได้ ไม่เสียทีที่เกิดเป็นมนุษย์ทั้งที ยังได้บำเพ็ญ

ความคิดกับเขา ไม่ยอมปล่อยชีวิตให้เป็นหมันล่วงไปเสียเปล่าจากประโยชน์ที่ควรได้ควรถึง ทั้งในทิฐธรรมและสัมปรายิกภพ ฉะนี้แล ฯ

ความรู้เรื่องตาย

พระมหาประพันธ์ ศิริรัตน์

เรียบเรียง

คณะเจ้าภาพทั้งบรรพชิต คฤหัสถ์ ผู้จัดการฌาปนกิจศพหลวงพ่อ (ท่านพระครูวินัยธรญาณปทีโป) ขอให้เขียนคติธรรมคำไว้อาลัย หรือเรื่องราวต่าง ๆ สำหรับพิมพ์แจกในงานนี้ ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นอนุศิษย์ อยู่ในความปกครองของหลวงพ่อผู้หนึ่ง เพื่อประกาศเกียรติของท่านผู้ล่วงลับไป ควรเขียนคำไว้อาลัย อันเกี่ยวกับชีวประวัติ หรือคุณงามความดีของท่าน แต่เนื่องด้วยเรื่องทำนองนั้น มีผู้เขียนกันมาก ดังนั้นข้าพเจ้าจึงขอเสนอท่านผู้อ่านด้วย ความรู้เรื่องตาย

ความตายนี้ เข้าใจว่าไม่ค่อยมีใครสนใจอ่าน คงเบือนหน้าผ่านเสียโดยมาก เพียงแต่ชื่อก็ยังไม่อยากได้ยินเสียแล้ว เมื่อใครพูดถึงหรือประสบพบเห็นเข้า ก็รู้สึกเศร้าโศก หดหู่สลดใจ ดูเหมือนไม่มีใครชอบคิดนึกหรือพูดถึง เพราะทุกคนขลาดกลัวความตาย ไม่ชอบตายแต่ถึงจะชอบหรือไม่ก็ตาม ผลสุดท้ายต้องตายด้วยกันทุกคน แต่เพราะโทษที่เราไม่ค่อยใส่ใจนึกคิดนี้เอง พอความตายมันจะเล่นงานเข้าจริง ๆ รู้สึกสะดุ้ง หรือตกใจทุรนทุรายไม่ได้สติเหมือนแขกแปลกหน้ามาบ้าน ไม่รู้จะจัดการอย่างไร ? แต่ถ้าเรานึกคิดอยู่เสมอ ให้คุ้นกับความตาย พร้อมทั้งเตรียมตัวไว้ดีแล้ว

ก็สบายใจ ตายเมื่อไรก็ได้ ไม่รู้สึกสะทกสะท้านอะไร เหมือนคนรู้จักมักคุ้นหรือเพื่อนฝูงมาเยี่ยมกัน ก็จัดการต้อนรับอย่างกันเอง ฉะนั้นจึงควรนึกคิด และหาความรู้เรื่องตายไว้บ้างแหละดี ถ้าท่านต้องการศึกษาเรื่องนี้ เชิญอ่านตามข้าพเจ้าไป

ก่อนที่จะพูดถึงเรื่องตาย ใคร่จะพูดถึงเรื่องชีวิต และของผสมสักเล็กน้อย เพราะความตายมันมิได้สำหรับสิ่งที่มีชีวิต และของที่ผสมขึ้น ส่วนที่ปราศจากชีวิตและธาตุแท้ มันไม่แก่ไม่ตาย เช่น-อนุสาวรีย์ที่ทำด้วยเหล็กหรือทองแดง คงแข็งเผยอยู่ตลอดไป แต่ของผสมขึ้นจากธาตุหลายอย่างรวมกัน และของที่ใช้ผสมนั้นสด ๆ เปียก ๆ เสียด้วย เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า รวมเรียกว่า ธาตุดิน ดีเสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร รวมเรียกว่า ธาตุน้ำ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ไฟที่ยังกายให้ทรุดโทรม ไฟที่ยังกายให้กระวนกระวาย ไฟที่เผาอาหารให้ย่อย รวมเรียกว่าธาตุไฟ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมพัดไปตามตัว ลมหายใจ รวมเรียกว่า ธาตุลม ธาตุดิน - น้ำ - ลม - ไฟ ๔ อย่างนี้ ผสมกันถูกส่วน จึงคุมกันเข้าเป็นรูปเป็นร่าง มีจิตหรือวิญญาณซึ่งเป็นธาตุรู้เข้าอาศัยอยู่ จึงเป็นคนและสัตว์ทั้งหลายให้สำเร็จกิจ ในการกิน ดื่ม ทำ พูด คิด คู้ เหยียด เคลื่อนไหว ไปมาได้ ขาดเสียสักอย่างแสดงกิริยาเช่น

นั้นไม่ได้ เช่นถ้าขาดธาตุดิน ซึ่งมีลักษณะแข้นแข็ง เหลือแต่ธาตุน้ำ - ไฟ - ลม คนเราก็ไม่ต่างอะไรกับโอยั๊วะ ซึ่งเป็นของเหลว ๆ ร้อน ๆ ทรงตัวไม่อยู่ ถ้าขาดธาตุน้ำซึ่งมีลักษณะเอิบอิ่ม เหลือแต่เจ้าพวกธาตุแข็ง ๆ ร้อน ๆ ลม ๆ ก็ไม่เข้าท่า เพราะคู้เหยียดเคลื่อนไหวไปมาไม่ได้ คไม่ต่างอะไรกับรูปปั้น ครั้นขาดธาตุไฟ ซึ่งมีลักษณะร้อนหรือก็เสร็จอีก ในท้อง ในไส้ และร่างกายของเราบูดเน่าหมด ตกลงว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย ผสมถูกส่วนขึ้นจากธาตุหลายอย่าง ซึ่งแต่ละอย่างมีความสำคัญเท่ากัน ขาดเสียไม่ได้

ตามธรรมดาของธาตุมันต้องแยกกันอยู่ การรวมกันเป็นการฝืนธรรมดา แม้แต่ของที่ไม่มีชีวิตชีวา ถ้าประกอบขึ้นด้วยของหลายอย่างรวมกัน มันก็คงอยู่ไม่ได้ตลอดไป เช่น รถ เรือ ซึ่งประกอบขึ้นด้วยเครื่องอะไหล่และสิ่งต่าง ๆ หลายชิ้น นี่เป็นการฝืนธรรมดาที่เห็นง่าย ๆ ก็เพราะไม่ใช่สิ่งเหล่านั้นมารวมกันด้วยความสมัครใจหากแต่ว่าถูกยึดไว้ด้วยน็อตเหนี่ยวไว้ด้วยเกลียว ตรึงไว้ด้วยตะปูเป็นต้น มันจึงทนรวมกันอยู่ ไม่นานมันก็แยกออกจากกัน ตึกร้านโรงเรียน ซึ่งสำเร็จด้วยของผสม คือเอาไม้ เหล็ก หิน อิฐ ปูนทรายมารวมกัน มันก็อยู่ไปไม่ได้นานนัก ต้องแยกกันออก เพราะการรวมกันอยู่อย่างนั้น เป็นการฝืน ธรรมดาเช่นเดียวกัน ดังนั้นเราพอตั้งสูตรได้ว่า สิ่งใดสำเร็จขึ้นด้วยธาตุผสม สิ่งนั้นคงสภาพอยู่ตลอดไปไม่ได้ คือลงสุดท้าย ธาตุเหล่านั้นจะต้องแยกออกจากกันอย่างไม่มีปัญหา

ก็เมื่อชีวิตของคนเราสำเร็จขึ้นจากธาตุผสม คือดิน น้ำ ไฟ ลมรวมกัน มันก็ต้องเป็นไปตามกฎธรรมดาของธาตุผสม คือในที่สุดต้องแยกออกจากกัน ดินเข้าหาดิน น้ำเข้าหาน้ำ ไฟเข้าหาไฟ ลมเข้าหาลม ส่วนวิญญาณธาตุก็ดับหายไป พฤติการณ์อย่างนี้เราเรียกกันว่าตาย

ภาษาพระใช้คำว่า มรณะ หรือ กาลกิริยา ไม่ว่าคนชั้นไหนคงใช้ ๒ ศัพท์นี้เสมอเหมือนกันหมด แต่ในภาษาไทยเรา ใช้ไม่เหมือนกัน คำว่าตาย หมายเอาพฤติการณ์ของคนสามัญ หรือคนชั้นเลวและสัตว์เดียรัจฉานทั่วไป ส่วนผู้ที่มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่ ไม่ใช้คำว่าตาย ใช้คำอื่นแทนตามฐานะของบุคคล คือถ้าเป็นกาลกิริยาของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ใช้คำว่า นิพพาน

พระราชามหากษัตริย์และพระราชินี ใช้คำว่า สวรรคต

เจ้าฟ้าผู้เป็นรัชทายาท ใช้คำว่า ทิวงคต

พระราชชนนี เจ้าฟ้าที่ไม่ใช่รัชทายาท พระองค์เจ้าและผู้ที่มียศทรงกรม ใช้คำว่า สิ้นพระชนม์

เจ้าประเทศราช สมเด็จเจ้าพระยา ใช้คำว่า ถึงแก่พิราลัย

ชั้นหม่อมเจ้า หม่อมราชวงศ์ ใช้คำว่า สิ้นชีพตักษัย

ผู้มีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยา ใช้คำว่า ถึงแก่อสัญกรรม

ชั้นพระยา คุณพระ ใช้คำว่า ถึงแก่อนิจกรรม

พระสงฆ์องค์เจ้าทั่วไป ใช้คำว่า มรณภาพ หรือสิ้นบุญ

ผู้มีบรรดาศักดิ์นอกนี้ และสุภาพชนทั่วไป ใช้คำว่า ถึงแก่กรรม

คนเลว ๆ และสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ใช้คำว่า ตาย หรือ ม่องเท่ง รวมความก็คือตาย ซึ่งหมายถึงความแตกขาดแห่งชีวิตินทรีย์ หมดความเป็น สิ้นหายใจ ไม่ไหวติง เหมือนกัน ที่ยกเอาศัพท์ใช้แทนคำว่าตายมาเขียนไว้ ก็เพื่อให้เป็นประโยชน์กับคนเป็น ที่จะได้ใช้เรียกคนตายให้ถูก

ความตายอย่างที่ว่ามานี้ ไม่ใช่เป็นปรากฏการณ์ที่พิเศษอะไร ทุกคนเคยรู้ ทั้งได้ประสบพบเห็นกันมาคนละมาก ๆ แล้ว และในที่สุดตนเองก็ต้องตาย อันนี้เป็นกฎธรรมดาหนีไม่พ้น ดังกล่าวแล้วว่าเป็นธรรมดาของธาตุมันต้องแยกกันอยู่ การรวมกันเป็นการฝืนธรรมดา ชีวิตร่างกายของคน ซึ่งผสมขึ้นจากธาตุต่าง ๆ ที่ยังรวมกันอยู่ได้นี้ เพราะเราฝืนมันไว้เหนี่ยวรั้งมันไว้ เช่นเมื่อมันหิวจะตาย เราก็กินข้าวกันไว้ พอมันกระหายจะตาย เราก็ดื่มน้ำกันไว้ พอมันเหนื่อยจะตาย เราก็พักผ่อน พอมันร้อนจะตาย เราก็เข้าร่มอาบน้ำ พอมันหนาวจะตาย เราก็ห่มผ้า พอมันไข้จะตาย เราก็รักษาพยาบาลเป็นต้น หาทางป้องกันอย่าให้มันตาย ตามปกติของชีวิตจริง ๆ นั้น มันจะตายเรื่อย ดังนั้นพระท่านจึงเรียกคนและสัตว์ทั้งที่มีชีวิตอยู่ว่า มัจโจ แปลว่า ผู้มีอันจะพึงตายเป็นธรรมดา ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่า ที่เรามีชีวิตอยู่นั้นเป็นการฝืนมันไว้ เพราะเราไม่อยากตาย จึงได้หาทางเหนี่ยวรั้งกันอย่างสุดเหวี่ยง อันที่จริง ความตายซึ่งเป็น

กฎธรรมดานี้ มีส่วนดีอยู่มากเหมือนกัน คือเป็นการบรรลุผลสูงสุด กฎหมายก็ให้อภัย คือไม่มีพระราชบัญญัติมาตราไหนที่จะเอาโทษคนตาย ศัตรูคู่ของล้างของผลาญก็เลิกอาฆาต คนที่รักเราอยู่แล้วก็รักเรามากขึ้น คนที่เกลียดเราหรือเราเกลียดเขา ก็จะได้หมดเสนียดจัญไรเสียที ผู้ที่ถูกเรากีดกันขัดขวางในทางดำเนินชีวิต ก็จะได้หมดคนกีดกันเป็นต้น และทุกคนที่เกิดมา ต้องประสบกับความทุกข์นานาประการ ต้องต่อต้านกับอุปสรรคนานาชนิด ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่ พอตายปั๊บ ? ความทุกข์ทั้งหลาย อันตรายทั้งปวงหมดกัน -- คิดให้ดีไม่น่าจะกลัวตาย และไม่น่าจะฝืนมันไว้ ที่พูดมานี้ไม่ใช่จะพรรณนาคุณความตาย หรือชักชวนให้ท่านผู้อ่านตาย เพื่อจะได้ยังสุกุลก็หาไม่ ความจริงฝืนมันไว้นาน ๆ นั่นแหละดี จะได้ช่วยกันสร้างความดี และทำประโยชน์ไว้กับโลก แต่ที่พูดนี้เพื่อชี้ให้เห็นว่า ความตายนั้น ไม่น่ากลัวอะไรหรอก ? เป็นของธรรมดาสำหรับธาตุรวมที่จะต้องแยกจากกัน และถึงเราจะกลัวมันอย่างไร ๆ หลีกหนี ต่อสู้โดยวิธีไหนก็ตาม มันก็ตายจนได้ แม้พระท่านว่า สิ่งทั้งปวงในโลกเป็นอนิจจัง คือไม่เที่ยงแท้แน่นอนก็ตามเถิด แต่ความตายนี้เป็นของแน่เหลือเกิน คนเราที่กำลังเป็นอยู่บัดนี้อย่างมากอีกร้อยปีตายหมด คนอื่นเกิดแทนที่ต่อไป

ว่ามาถึงตอนนี้ ทำให้เห็นเคล็ดของความตายอีกอย่างหนึ่ง คือความตายนั้น เป็นการผลัดเปลี่ยนกันอยู่ เปลี่ยนกันไป ไม่มีอะไรศูนย์หายไปจากโลก ลองนึกดูก็ได้ ปลาหายไปจากบ่อ ก็ไปอยู่ที่

ตลาด หายไปจากตลาด ก็ไปขึ้นเขียงเข้าหม้อแกง หายไปจากหม้อแกง ก็ไปเพิ่มอยู่บนโต๊ะอาหาร แล้วเรารับประทานเข้าไปคนละเล็กละน้อย ขอโทษเถอะจนกระทั่งถ่ายออกไปรวมเข้าก็ได้ปลาเท่าเดิม ไม่สูญหายไปไหน คนเราก็เช่นเดียวกัน หายไปจากบ้านนี้ ไปเพิ่มอยู่บ้านโน้น หรือหายไปจากบ้านไปเพิ่มอยู่ที่ป่าช้าวัด แม้กระทั่งเขาเผาแล้ว ก็เป็นเถ้าเป็นถ่านต่อไป เป็นอันว่าไม่มีอะไรสูญหายเลย เพียงแต่เปลี่ยนที่เพื่อให้คนอื่นเขามาเกิดอยู่อาศัยต่อไป ก็ดีเหมือนกัน ถ้าไม่ผลัดเปลี่ยนกันเสียบ้าง โลกก็จะเต็มไปด้วยหมู่คนและฝูงสัตว์ เมื่ออัดแอกันมาก ก็จะเกิดแย่งกันกิน แย่งกันอยู่ เป็นเหตุให้รบราฆ่าฟันกัน ถ้าไม่ตายกันเสียบ้างจะยิ่งกว่านี้ เป็นอันว่า ตายเป็นฉากสุดท้ายแห่งชีวิตของแต่ละคน ทีนี้ว่าถึงเหตุที่จะดลบันดาลให้คนตาย ซึ่งมีต่าง ๆ กัน ประมวลเข้าให้สั้นมี ๒ ประการ คือ

๑ กาลมรณะ ตายในเวลาอันสมควร

๒ อกาลมรณะ ตายในเวลาอันไม่สมควร

กาลมรณะ ประการต้น มีเหตุ ๓ อย่าง คือ

ก. สิ้นอายุ หมายความว่าเครื่องสืบต่ออายุหมดแค่นั้น ถึงเวลาอันสมควรแล้วเหมือนใบไม้ที่แก่งอม ย่อมร่วงหล่นไปฉะนั้น พึงเห็นเช่นคนที่แก่มาก อายุ ๑๐๐ ปีล่วงแล้วคนปูนนั้นบางทีไม่เจ็บไม่ไข้ตายเลยก็มี เพราะถึงเวลาที่จะตายแล้ว

ข. สิ้นบุญ หมายความว่า อายุนั้นยังไม่แก่พอที่จะตายก่อนแต่ปัจจัยคือบุญที่จะอุ้มชีวิตให้อยู่ต่อไปนั้นมันขาดลง เหมือนเราไปไหน ๆ ตั้งใจจะไปอยู่นาน ๆ แต่ได้เสบียงหรือเงินไปน้อย ก็จำเป็น

ต้องกลับบ้าน ตัวอย่างเช่น คนที่ตายในวัยหนุ่ม เพราะเป็นไข้เป็นต้น

ค. สิ้นทั้งอายุ สิ้นทั้งบุญ คือประจวบที่อายุและบุญขาดตอนหมดสิ้นพร้อมกัน อกาลมรณะประการหลัง ซึ่งโดยมากเป็นการตายโดยวิสัยที่ผู้อื่นผันให้ตาย เช่น อสรพิษขบกัดตายบ้าง ถูกฆ่าตายบ้าง เป็นต้น บางคนก็มีกรรมมาตัดรอนผลักดัน ให้ตายโดยปัจจุบันทันด่วน อย่างพวกฆ่าตัวตายโดยวิธีต่าง ๆ หรือผู้ที่ประสบอุบัติเหตุ เช่นถูกรถทับตายบ้าง ตกบ่อตกเหวตายบ้าง เป็นต้น การตายโดยลักษณะนี้ เป็นการตายเพราะมีกรรมมาตัดรอน ทั้ง ๆ ที่ผู้นั้นยังไม่ถึงคราวหมดอายุ และหมดบุญก็ต้องตาย เปรียบเหมือนใบไม้ที่ถูกลมพัดอย่างแรง แม้จะยังไม่แก่งอม ก็ต้องหล่นจากต้นจนได้ หรือเมื่อต้นตาย ใบก็ต้องตายตามต้น

การรู้เรื่องตาย ตามที่กล่าวมานี้ ก็เท่ากับรู้กฎธรรมดาของสิ่งทั้งหลาย ไม่ใช่รู้เรื่องตายแล้วจะหาทางป้องกันหลีกหนีความตายได้ เหมือนวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย ที่รู้ว่าโลกหมุนก็ทำให้โลกหยุดไม่ได้ ประโยชน์แห่งการรู้เรื่องตายที่เราจะถือเอาได้ ก็คือเมื่อรู้ว่าทุกคนจะต้องตาย ไม่เลือกเพศเลือกวัย ไม่ว่าชั่วดีมีจนชั้นไหนก็ตายทั้งนั้น จะผิดกันก็แต่ตายร้ายตายดี ตายเร็วตายช้าเท่านั้น ก็จะได้เตรียมตัวเสียให้เต็มที่ ความขลุกขลักทั้งหลาย มันมิได้เพราะไม่ได้เตรียมตัว ถ้าเตรียมตัวดีไม่มีแน่

อีกประการหนึ่ง เมื่อหลีกหนีความตายไม่พ้น ป้องกันตายไม่ได้ ก็ขอให้ตายเพราะหมดชีวิต อย่าให้ตายทั้ง ๆ ที่มีชีวิตอยู่ ที่เรียก

ว่าตายทั้งเป็น การตายอย่างนั้นทั้งเป็นนร้ายยิ่งกว่าตายตามธรรมดามาก เพราะเป็นการถ่วงและทอนความเจริญของตนเอง หมู่คณะและประเทศชาติ ตายทั้งเป็นอย่างว่านี้ หมายถึงคนที่มีร่างกายปกติอย่างคนทั้งหลาย และยังมีชีวิตอยู่ แต่ไม่คิดก่อบกู้ฐานะของ-ตนให้ดีขึ้น ปล่อยใจให้ตายด้าน ปล่อยมือเท้าให้ตาย ทั้ง ๆ ที่ไม่พิการ โดยไม่คิดอ่านและเสริมสร้างประโยชน์อันใดไว้ ปล่อยให้วันเวลาล่วงไป ๆ คนอย่างนี้เรียกว่า ตายทั้งเป็น อย่างที่พระท่านว่า " เย ปมตฺตา ยถา มตา คนประมาทเหมือนคนตายแล้ว " ส่วนท่านที่รู้จักกฎของธรรมดาสังขารว่าเกิดมาแล้วจะต้องแตกดับไปตามสภาพ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท ย่อมประกอบกรณียกิจตามหน้าที่ให้สำเร็จทั้งแก่ตนและผู้อื่น ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า แม้ชีวิตและร่างกายจะแตกดับไปตามวิถีของธรรมดา แต่เกียรติคุณความดียังหวลหอมคงอยู่ต่อไปตลอดกาลนาน อย่างที่พระท่านว่า อปฺปมตฺตา น มียนฺติ ผู้ไม่ประมาทแล้วชื่อว่าไม่ตาย ดังนี้แล ฯ

หลวงพ่อท่านว่า

"เราปล่อยแล้ว เราวางแล้ว"

ที่โรงพยาบาลโรคปอด จังหวัดนนทบุรี ทุกครั้งที่ไปเยี่ยมจะพบร่างที่ผ่ายผอม ซูบซีด นอนอย่างนั่งเหยียดเท้าบนเตียงสปริง ไอโขลก ๆ อยู่เสมอ ร่างกายที่สะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ผิวหนังที่เหี่ยวย่น เท้า—มือบวม เมื่อมีใครมาเยี่ยม เสียงที่ท่านกล่าวปฏิสันถารก็แหบเครือ แม้จะเอี้ยวตัวชำเลืองมองหน้าของคู่สนทนาก็เป็นไปด้วยอิริยาบถที่ขัดสนไม่คล่องแคล่ว ร่างที่ผ่ายผอมเพราะกำลังพรตแต่เพรงกาลนั้น บัดนี้ยิ่งกลับผอมหนักลงอีก เพราะโรคาพาธเข้าบีฑา สายตาแห่งเดียวเท่านั้น ที่ยังฉายพลังแห่งความอดกลั้นทนทาน อันแสดงถึงความไม่ยอมพ่ายต่ออำนาจพยาธิ แม้ว่าร่างกายนั้นจะยอมแล้วโดยอาการออกของการสิ้นพลังงาน คือ การอ่อนระโหยโรยแรงก็ตาม กำลังใจอันสูงยิ่ง ยังคงต่อสู้กับกฎแห่งกรรมของสังขารโดยมิพรั่นพรึง ร่างนั้นนั่นแล้ว แต่ก่อนหน้าจะอาพาธนี้ ในขณะที่แขนทั้งสองยังทรงพลังอยู่ ใคร ๆ ที่สัญจรผ่านวัดสัมพันธวงศ์ แล้วได้ยินเสียงมีดสับไม้ ปั๊ง ๆ — ๆ — ๆ — ๆ จะบอกได้ทันทีว่า นั่น หลวงพ่อเฟื่องกำลังรักษาโรค และผลของเวชศาสตร์โดยไสยคุณของท่านนั้น ฉมังนัก แทบจะกล่าวได้ว่า หายจากโรคาพาธร้อยละห้าสิบเอาทีเดียว ในเมื่อท่านลงมือยอม

รักษาให้ ทั้งนี้โดยไม่จำกัดโรคที่ป่วย ในบางรายแม้ทางแพทย์แผนปัจจุบันไม่รับเยียวยาแล้ว หลวงพ่อก็ยังสามารถรักษาให้หายได้ด้วยกฤตยาคมอันขลัง พฤติกรรมของท่านเช่นนี้ ผู้ที่คุ้นเคยแทบทุกท่านในตัวหลวงพ่อจะเป็นพยานได้ดี แต่ปัจจุบัน โรคที่หลวงพ่อเคยชนะมานั้น กำลังพิชิตหลวงพ่อเข้าให้แล้ว ท่านเองคงทราบความข้อนี้โดยแจ่มแจ้งแก่ใจของท่าน — เป็นแท้ เพราะทุกครั้งที่มีผู้ไปเยี่ยมอาการป่วยของท่าน ท่านจะพูดเสมอว่า "เราปล่อยแล้ว เราวางแล้ว" โดยวาจาที่ท่านพูดเช่นนั้น ทำให้เราสำนึกได้ว่าหลวงพ่อเป็นพระที่อยู่ในคำพระที่แน่นอนมั่นคงแท้

ยังจำพุทธภาษิตได้อยู่หลายข้อ เช่น โรคนิทฺธํ ปภงฺคุณํ ร่างกายนี้เป็นที่พำนักของโรค เป็นของเปื่อยพัง ภิชฺชติ ปูติ สนฺเทโห กายเน่าจะแตก มรณนฺตํ หิ ชีวิตํ ด้วยว่าชีวิตมีความตายเป็นที่สุด อุปาทานํ ทุกฺขํ โลเก ความยึดถือเป็นทุกข์ในโลก ภาราหเว ปญฺจกฺขนฺธา ขันธ์ห้าเป็นของหนัก ภารนิกฺเขปนํ สุขํ ปล่อยวางภาระนั้นเสียเป็นสุข และอื่นๆ อีกมากเป็นต้น

ได้ยินหลวงพ่อท่านพูด "เราปล่อยแล้ว เราวางแล้ว" เช่นนั้นจึงเห็นสมกับภาษิตดังว่านั้นแล้ว โดยคำพูดที่เปล่งออกจากปากของท่านเช่นนี้ ทุกคนจะต้องยอมรับกฎแห่งความจริงอันหนึ่งโดยทั่วไปที่ว่าปรากฏการณ์โดยทางกาย และโดยทางวาจา ทั้งสองอย่างนี้คือปรากฏการณ์ของใจโดยแท้ โดยหลักแห่งความจริงนี้ "เราปล่อยแล้ว เราวางแล้ว" ของหลวงพ่อนั้น จึงถือได้ว่า นั่นคือปฏิกิริยาของใจที่มั่นในคำพระที่แน่นอนและมั่นคงนั่นเอง หากเป็น

สมัยพุทธกาลแล้ว คำว่า "เราปล่อยแล้ว เราวางแล้ว" เช่นนี้ น่าที่จะได้รับคำสาธุการ จากพระพุทธองค์ว่า "สาธุ สาธูติ อภินนฺทิตฺวา" เป็นแท้นั่นเทียว

หมอที่โรงพยาบาลรวมทั้งศิษย์ผู้หวังดีต่อท่าน ได้พยายามเป็นอันมาก ที่จะให้ท่านฉันอาหารมื้อเย็นอีก โดยอ้างว่า ร่างกายที่ป่วยนั้นเป็นร่างกายที่อ่อนแอ ซึ่งจะต้องได้รับการบำรุง เพื่อที่ให้เกิดพลังงาน และมีประสิทธิภาพพอจะต่อต้านกับอำนาจพยาธิ และเป็นการช่วยเสริมคุณภาพของยาที่พยาบาลท่านด้วย ขณะที่หมอพูดกับท่านนั้น ไม่ได้ยิน แต่ท่านพูดให้ทราบภายหลังว่า "หมอเขาจะให้เราฉันข้าวเย็น เราบอกว่าไม่ยอมฉัน แม้มันจะตายก็ยอม เราบวชมาแต่เล็กแต่น้อย จะมาทำลายเสียตอนนี้ เราทำไม่ได้ ครั้งนี้เราเป็นมาก เรารู้ตัว แต่ถึงอย่างนั้น มันคงจะไม่หายเพราะข้าวมื้อเย็นเป็นแน่ เมื่อคืนเราหิว หิวเหลือเกิน ดึกประมาณสักตีสองกว่า ๆ เห็นจะได้ เรานึกถึงว่า แหม! นี่ถ้าเรากินข้าวต้มสักชามมันคงจะชื่นใจมิใช่น้อย เมื่อคิดเช่นนั้นแล้ว รู้สึกว่ามันหิวขึ้นมาก ขึ้นอีก เราจึงคิดสะกดใจห้ามตัวเอง โดยคิดถึงที่เราบวชมาแต่เล็กแต่น้อย จะมาพ่ายแพ้เสียเพียงแค่นี้ น่าเสียดาย เราคิดได้อย่างนี้ ความหิวก็สงบและหลับไป" หลวงพ่อพูดอย่างนี้ ได้ยินกับหูแท้ ใจหนึ่งก็คิดสงสารท่าน ที่ว่าท่านหิวคงจะหิวจริง ๆ และหิวไม่ใช่น้อย และความหิวนั้นเมื่อเกิดขึ้นแล้ว ไม่มีปรมาจารย์แพทย์คนไหนหรือยาขนานใด จะบำบัดให้หายได้ นอกเสียจากยาขนานเดียวคือ "ความอิ่ม" อันว่าความอิ่มนั้นจะเกิดขึ้นได้ดังฤๅ?

ถ้าจะให้ความอิ่มเกิดขึ้นเพื่อบำราบความหิวให้เหือดนั้น จะเกิดขึ้นได้ ถ้าเป็นเจ้าต้องเสวยพระกระยาหาร ถ้าเป็นสามัญชนต้องรับประทาน หรือสามัญศัพท์ว่า กิน หากเป็นบรรพชิตต้องฉัน หลวงพ่อเป็นบรรพชิต เป็นนักพรตผู้เคร่งครัดในพรหมจรรย์ เมื่อความหิวเกิดขึ้นเช่นนั้น แทนที่ท่านจะประพฤติให้ถูกแก่การบำบัดโรคหิว คือฉัน แต่ท่านไม่ทำคือไม่ยอมฉัน อุตสาหะใช้สติปัญญาพิจารณาเห็นคุณค่าแห่งพรหมจรรย์ของท่านว่า ชั่วระยะสี่สิบกว่าปีของอายุแห่งพรหมจริยเพศของท่าน ไม่เคยมีมลทินโทษอันใดมาแผ้วพานให้ด่างพร้อย กลใดเล่าเพียงโอชะแห่งอาหารเพียงมื้อเดียว จะทำลายพรหมจรรย์นั้นเสีย จริยาวัตรของท่านนี้ สมควรนักกับพุทธสาวกพุทธองค์เมื่อจะทรงลุแก่พระสัมโพธิญาณ ทรงคู้บัลลังก์ภายใต้อสัตถพฤกษ์ พร้อมกับพระปณิธานว่า เลือดเนื้อในกายจะเหือดหายไปก็ตามเถิด พระสัมโพธิที่ควรจะลุถึงด้วยความเพียรของบุรุษอันจะพึงมี มาตรว่าเรายังมิถึงอุตตมผลอันนั้นไซร้ จะไม่ทำลายบัลลังก์นี้เสีย เบื้องวันวิสาขะศุภมงคล มกุฎราชกุมารแห่งกบิล-พัสดุ์ ก็เปลี่ยนภาวะจากรัชทายาทผู้สืบสันตติวงศ์ สถาปนาพระองค์ขึ้นเป็นธรรมราชาโดยสมบูรณ์ สรรพสิ่งอากูลทั้งหมดประมวลมีก็พินาศภินทนาการไปสิ้นฉันใด หลวงพ่อไม่ฉันอาหารในเพลาวิกาล ตั้งสติมั่นไม่พรั่นพรึงต่อฉาตกภัยอันบีฑา ก็เสมือนหนึ่ง–จอมศาสดาทรงคู้บัลลังก์ตั้งปณิธาน ผลสุดท้ายก็ผลาญฉาตกภัยอันนั้นให้ภินท์พัง ลุยังแดนเกษมนิทรารมณ์ บรรพชาผลก็เปี่ยมแปล้เป็นไพบูลย์ น่าจะสรรเสริญคุณด้วยคำว่า อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมา

ดุจดวงนิศากรที่พ้นแล้วจากเมฆ งามเป็นเอก เด่นกลางนภากาศ ฉะนั้น

ตลอดเวลาที่หลวงพ่อกำลังเสวยทุกขเวทนาชราพาธอยู่นั้น ดูเป็นที่เข้ากับคำว่า หตฺถปาทา อนสฺสวา คือมือเท้าไม่อยู่ในอำนาจเสียจริง ๆ เท้ามือที่บวมเบ่ง ไม่อยู่ในภาวะเป็นของท่านเสียเลย จะยกมือซ้ายต้องเอามือขวายก คราวต่อไปจะยกมือขวา มือขวาเกิดขัดข้องยกไม่ขึ้น ต้องเอามือซ้ายช่วย นึกดูเถิดสภาพการเช่นนี้สร้างความยุ่งยากให้เพียงไร ? วินัยพระ ของทุกอย่างจะฉันผ่านลำคอ ต้องประเคนกันทุกสิ่ง ยกเว้นเพียงน้ำบริสุทธิ์กับแปรงสีฟันเท่านั้น และพระผู้ซึ่งจะรับประเคนนั้นเล่า หากตัวเปล่าโดยมิได้สวมอังสะ หรือห่มจีวร แล้วรับประเคนก็ยังเป็นโทษอีก หลวงพ่อเป็นพระรูปหนึ่งที่ถือเคร่งนัก แม้ในเรื่องเล็กน้อยเช่นนี้ ของทุกอย่างที่ถวายให้ฉัน จะต้องประเคนทุกครั้ง และทุกครั้งที่รับประเคน จะต้องห่มจีวรหรือมิฉะนั้นก็สวมอังสะ ในตอนท้าย ๆ ของการอาพาธของท่าน แม้ว่าจะหนักเพียบแล้ว จริยาวัตรข้อนี้ของท่านก็ยังเป็นไปโดยสม่ำเสมอ ฉันน้ำชาต้องประเคนใส่ในมือ แล้วยกมือของท่านขึ้นส่งให้ถึงปาก มิฉะนั้นแล้วจะไม่ยอมฉัน ให้ประเคนใหม่จนได้

อันว่าวินัยของพระนั้น ว่ากันว่าถ้าถือเคร่งเกินไปก็ทำตัวให้ลำบาก (อัตตกิลมถานุโยค) หย่อนเกินไปก็เดือดร้อน (วิปฏิสาร) เป็นที่รังเกียจของหมู่คณะ แต่ในกรณีที่หลวงพ่อท่านประพฤตินั้น ท่านทำของท่านเป็นอาจิณปฏิบัติ คือการรับประเคน โดยตัวเองต้องครอง จีวรหรือเพียง แต่สวมอังสะ' และฉันโดยต้องรับประเคนเสียก่อน

แม้ในขณะที่ตัวท่านเองอยู่ในอาพาธหนัก การที่ได้ทำในสิ่งตัวเองเคยทำเคยประพฤติ ก็เป็นสิ่งที่ทำให้ใจเต็ม หากขาดการที่เคยทำเคยประพฤติไปเสีย ใจก็พร่อง จึงเห็นว่า ประพฤติกรรมของหลวงพ่อเกี่ยวกับการประเคนในเวลาอาพาธหนักนั้น คงไม่เป็นการลำบาก (อัตตกิลมถานุโยค) เพราะใจท่านปรารถนาเช่นนั้น

ในสัลลุทเทสปาฐะ มีบาลีอันเป็นพุทธวจนะเตือนภิกษุอยู่ว่า "อนุมตฺเตสุ วชฺเชสุ ภยทสฺสาวี สมาทาย สิกฺขถ สิกฺขา ปเทสูติ" จงเป็นผู้มีปกติเห็นน่ากลัวในโทษสักว่าเล็กน้อย สมาทานศึกษาสำเหนียกในสิกขาบททั้งหลายเถิด" สิ่งชั่วแม้มีประมาณน้อยก็คงสภาพเป็นชั่วอยู่เช่นนั้น เช่นอุจจาระแม้เล็กน้อยเท่าหัวไม้ขีดก็ยังมีกลิ่นเหม็น การละเลยต่อข้อวัตรเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็เป็นเช่นเดียวกับความชั่วนิดหน่อย ซึ่งจะมีผลให้ละเลยต่อข้อใหญ่ ๆ ได้ในวันหลังเหมือนกัน

พรหมจรรย์ของหลวงพ่อ เป็นไปแล้วด้วยความบริสุทธิ์สะอาดเสมือนหนึ่งหยาดน้ำค้างในกลางหาว เพราะหลวงพ่อได้เว้นแล้วในสิ่งอันควรเว้น ประพฤติในสิ่งอันควรประพฤติ ผลอันเกิดจากพรหมจริยเพศของท่านนั้นต่างหาก อันจะพึงตามสนองแก่ท่านเองในปรภพทั้งนี้ เพราะคำพูดของท่านเพียงสองสามคำนั่นเอง "เราปล่อยแล้วเราวางแล้ว" นี่เท่านั้น ทำให้ซึ้งและทราบผลพรหมจรรย์ของท่านได้โดยสมบูรณ์

ความดีอันใด วิทยาการอันใดทุกอย่างที่มีในตัว ที่สุดแม้ใครผู้ใด จะมีความคิดในตัวผมในแนวว่า เป็นคนดีสักคนหนึ่ง สิ่งที่

มนุษย์สมมติเรียกกันว่า ดี และดีอันนั้นที่ผมจะพึงพอมีกับเขาบ้างไม่มาก แม้เพียงแค่หางอึ่ง ความดีอันนั้นก็เกิดขึ้น มีขึ้นได้ เพราะบารมีของหลวงพ่ออบรมพร่ำสอนมาทั้งสิ้นตั้งแต่น้อยคุ้มใหญ่ มาตรว่าความดีของผมในบางกรณี จะมีอานิสงส์กับเขาบ้างแล้ว ขอกรายประมวลมารวมและร่วมกัน เป็นเสมือนหนึ่งมาลาประทีปธูปเทียนสุคนธชาติอันประเสริฐ น้อมเกล้าสมาสักการะแด่ดวงวิญญาณของหลวงพ่อผู้มีพระคุณเทียบเท่าบิดาบังเกิดเกล้า แม้สถิตอยู่ ณ สถานพิมานใด ขอจงรับสักการะด้วยคารวจิตอันทราบซึ้งในพระคุณของท่านตลอดชั่วนิรันดรนิรันดร์ด้วยเถิด.

— คุณวิโส —

อาราธนาธรรมของเก่า

พระสัทธรรมทั้งสามปิฎกนี้ ย่อมโด่งดังไพเราะเสนาะก้อง เปรียบประดุจกลองชัยเภรี พระอริยสัจจ์ทั้งสี่เปรียบประดุจไม้ค้อนที่ขัดขอนลงยังท่ามกลาง ทั้งฝูงสัตว์ที่ขัดขวางก็ทราบสิ้น ตั้งแต่พื้นปฐพีนตลอดสุดถึงพรหมา อันตัวของข้าพเจ้านี้ก็สมมติว่าเป็นท้าวสหัมบดีพรหม ประนมกรอาราธนาพระพรสุภาษิตอันวิเศษ สมเด็จพระโลกุตตมาจารย์ประทานเทศนาธรรม นิมนต์เถิดชินะ พ่อหน่อพระชินสีห์ ช่วยแนะนำในทางที่จะพ้นภัยในสังสารทุกข์ ให้ถึงซึ่งวิมุตติสุข สุโข ปโพธนีเย ปริสายมชฺเฌ ยังปโพธนียสัตว์ให้ตรัสรู้ ในท่ามกลางแห่งบริษัทก็มีด้วยประการฉะนี้......

หลวงพ่ออนุสรณ์

"ปอดทั้งสองข้างของหลวงพ่อเสียหมดแล้ว" เป็นเสียงกระซิบจาก นายแพทย์วิโรจน์ กรรณสูต ในวันหนึ่งเมื่อข้าพเจ้าไปเยี่ยมหลวงพ่อ ทำให้ข้าพเจ้าวาบหวิวและรู้สึกว่า ถ้าหากท่านเป็นอะไรไปก็น่าเสียดายที่คนดีของโลกจะต้องสูญสิ้นไปอีกหนึ่งคน ข้าพเจ้าไม่ท้อถอยง่าย ๆ ข้าพเจ้ายังหวังอยู่ว่าท่านอาจหายจากโรคได้ ข้าพเจ้าพยายามวิ่งเต้นหาหมอมาช่วยคุณหมอวิโรจน์รักษา แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะนายแพทย์ดี ๆ และสามารถไม่ค่อยยินดีมา ข้าพเจ้าร้อนใจ เพราะเห็นอาการของหลวงพ่อน่าวิตกมาก จึงหาอุบายที่จะให้ท่านไปรักษาตัวที่โรงพยาบาล ซึ่งตามปกติท่านไม่ยอมไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลใด ๆ ทั้งนั้น เพราะเคยปรากฏว่าไม่ชอบ แต่ข้าพเจ้ามาจินตนาว่า ขืนให้รักษาตัวอยู่ที่กุฏิต่อไป คงไม่มีทางรอด ข้าพเจ้าจึงได้เชิญนายแพทย์ไพบูลย์ เอื้อทวีกุล แห่งโรงพยาบาลศิริราชมาชี้แจงเหตุผล ท่านจึงได้ยอมไปรักษาตัวที่โรงพยาบาลเมืองนนทบุรี ตามความมุ่งหมายของข้าพเจ้า

ในชั้นแรก ๆ ข้าพเจ้าดีใจที่เห็นอาการของท่านดีขึ้น มือเท้ายุบบวมไปมาก ครั้นต่อมาอาการกลับทรุดหนักลง ๆ เพราะฉันอาหารไม่ได้ และตอนเย็นท่านก็ไม่ยอมฉันอาหารเหมือนพระสงฆ์องค์อื่น ๆ ร่างกายก็ผ่ายผอมไปทุกวันเป็นที่น่าวิตกมาก ข้าพเจ้าจึงได้

หารือกับท่านขุนศิริราชมัชกรรม จะควรทำอย่างไรดี ในที่สุดเห็นว่าควรรับท่านกลับกุฏิดีกว่า ท่านขุนศิริราชมัชกรรม จึงได้จัดการรับท่านกลับกุฏิ เมื่อวันจันทร์ที่ ๑๘ มีนาคม ๒๕๐๐ และท่านก็ได้รักษาตัวอยู่ได้ต่อมาอีก ๑๐ วัน จึงถึงมรณภาพ ในวันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๐๐ อันนำมาซึ่งความวิปโยคโศกสลดเป็นอันมากแก่มวลญาติพี่น้องและศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ตลอดถึงผู้ที่คุ้นเคยรักใคร่เคารพนับถือ

พระครูวินัยธรญาณปุปผิโป (เฟื่อง นิติการ) หรือหลวงพ่อวัดเกาะ (วัดสัมพันธวงศ์) ซึ่งเป็นฉายาที่ใคร ๆ รู้จักดี เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเคารพนับถือมาก ข้าพเจ้าได้ปวารณาตัวเป็นศิษย์ท่านมาแต่ พ.ศ. ๒๔๖๘ ท่านเป็นผู้ที่บรรดาศิษย์และประชาชนเป็นอันมากเคารพนับถือ ทำไมจึงมีสาธุชนนับถือท่านมากนั้น ตามความเห็นของข้าพเจ้าอาจไม่ตรงกับผู้อื่นทุกกรณีก็ได้ แต่ในทัศนะของข้าพเจ้า เห็นว่า

๑. หลวงพ่อ เป็นผู้ที่ดำรงอยู่ในพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด

๒. ประกอบไปด้วยเมตตากรุณาต่อผู้ที่ไปมาหาสู่ มีอัธยาศัยอันดีงามและละมุนละไมต่อผู้ที่มาติดต่อ ไม่เลือกชั้นวรรณะ เป็นผู้ที่สม่ำเสมอต่อบุคคลทั่วไป หวังแต่จะให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญรารวยและก้าวหน้าในกิจการงานอันเป็นหน้าที่ของตน ๆ

๓. พยายามบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้แก่ผู้ที่ได้รับเคราะห์กรรมต่าง ๆ อย่างมหัศจรรย์ ซึ่งนายแพทย์ปริญญารักษาไม่ได้ เช่นผู้ถูกผีเข้า เจ้าสิง ถูกคุณ ถูกพราย ลมเพลมพัด มีสติแปรปรวน

ไปจากปกติชน ซึ่งมิได้มีมูลเหตุมาจากโรคธรรมชาติ หลวงพ่อสามารถรักษาหายมาแล้วเป็นจำนวนมากราย โดยไม่เคยเรียกร้องสิ่งใดเป็นค่าตอบแทนจากคนไข้เลย นอกจากดอกไม้ ธูป เทียนเท่านั้น ซึ่งเป็นที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปแล้ว นอกจากนี้ เมตตามหานิยม อันเป็นความขลังทางจิตศาสตร์ของท่านก็เคยบันดาลผลแก่บรรดาสานุศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือมาแล้วมากมาย

๙. เป็นผู้ที่ทำอะไรทำจริง เป็นต้นว่า จะบำเพ็ญกุศลด้วยตนเองหรือช่วยเหลือผู้อื่นในภาวะกิจอันเป็นบุญเป็นกุศล ท่านก็อำนวยงานสำเร็จเป็นผลดีทุกคราว ทั้งเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งความมีระเบียบเรียบร้อยในกิจการทั้งปวง สมควรเป็นตัวอย่างที่ดี โดยเฉพาะในกุฏิของท่านจะเห็นได้ว่าสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ต้องจัดวางเป็นที่เป็นทางและเรียบร้อยจริง ๆ พื้นกุฏิต้องรักษาไม่ให้มีรอยขูดรอยต่าง ตู้ โต๊ะ ต้องจัดวางให้งามตาและสะอาด ปราศจากฝุ่นละออง เด็กซึ่งพักอาศัยอยู่กับท่านก็ต้องมีระเบียบ ต้องตื่นแต่เช้ามืด และท่องหนังสือกันลั่น ก่อนแปรงฟันทุกวันเป็นนิจ

คุณธรรมอันดีงามของหลวงพ่อดังกล่าวมานี้ แม้องค์ท่านจะได้ล่วงลับไปแล้ว แต่คุณธรรมอันนี้ก็หาได้สิ้นสูญตามสรีระร่างกายของท่านไปด้วยไม่ ยังคงประทับจิตใจพวกเราบรรดาสานุศิษย์ทั้งหลาย และผู้ที่เคยเคารพนับถือท่านไปอีกชั่วกาลนาน.

พันตรี ประกิตติ์ เจียระวาณิช

ตื่น–ตื่น–ตื่น

◎ จง คิดปลุกตัวให้ ทันกาล
ตื่น นอนรีบทำงาน หมั่นไว้
จาก ความเกียจสันดาน ชั่วช้า นาพ่อ
หลับ พอหายเหนื่อยไซร้ อย่าให้เกินควร

◎ แต่ เมื่อมีความรู้ ยศศักดิ์
อย่า ริทะนงตัวนัก ยิ่งรู้
ตื่น คกเหมือนมะพร้าวจัก ขาดญาติ มิตรนา
ตัว ดีก็ขาดผู้ แซ่ซ้องสรรเสริญ

◎ ตื่น เกิดชาวพุทธผู้ รักธรรม
ใจ สว่างบาปกรรม ห่อนใกล้
จาก โมหะเครื่องปิดงำ สัจจะ ธรรมนำ
หลง หายคลายทุกข์ได้ ปราชญ์ซ้องสาธุการ

มหาญาโณ ป.

รายนามคณะศิษยานุศิษย์ และ ผู้ที่เคารพนับถือ

ร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายหลวงพ่อ พระครูวินัยธร ฌาณปฺปทีโป

แต่วันที่ ๒๘ มีนาคม– ๗ กรกฎาคม ๒๕๐๐

วันที่	นาม	รับเป็นเจ้าภาพ
๒๘ มีนาคม	คุณเปล่งศรี วงศ์ทองเหลือ	สวดอภิธรรม
๒๙ ,,	คุณสุพัฒน์ คุณสงวน เล็กไพจิตร	,,
๓๐ ,,	บำเพ็ญกุศลโดยทุนส่วนรวม	,,
๓๑ ,,	คุณจำลอง คุณบุญชู อรัญนาค	,,
๑ เมษายน	คุณธงชัย พุทธคุณ	,,
๒ ,,	นายห้างคุนกี่ ยสเส	,,
๓ ,,	บำเพ็ญกุศลสัตตมวารศพ โดยคณะศิษยานุศิษย์ ร.ต.ต. อุฬาร และ คุณนายเยญจะ ศรีสัจจัง	,,

วันที่	นาม	รับเป็นเจ้าภาพ
เสาร์ที่ ๖ เมษายน	คุณนายสำเภา ติงสภัทย์	สวดอภิธรรม
,, ๑๓ ,,	คุณวิจิตร โกไศยกานนท์	,,
	คุณนายประทิน พรรณเชษฐ์	บังสุกุลถวาย
,, ๒๐ ,,	คุณใช้ คุณบรรจง ธรรมสุจริต	สวดอภิธรรม
,, ๒๗ ,,	น.อ. วิเชียร ชุ่มวิจิตร ร.น. และคุณนาย	,,
เสาร์ที่ ๔ พฤษภาคม	คุณนายเชื้อ โกวศิริ คุณนวลจันทร์ คุณน้อมจิตร	,,
,, ๑๑ ,,	คุณนายถนอม พวงทอง (ศรีรัตน สามแยก)	,,
พฤหัสที่ ๑๖ ,,	บำเพ็ญกุศลปัญญาสมวารศพ โดยคณะศิษยานุศิษย์	,,
	คุณมนู ยูประพัฒน์ (สำนักงานหอกฎหมาย)	,,
เสาร์ที่ ๑๘ ,,	คุณจำลอง คุณบุญชู อรัญนาค	,,

วันที่	นาม	รับเป็นเจ้าภาพ
เสาร์ที่ ๒๕ พฤษภาคม	คุณสงวน สาลิตานนท์ (นายอำเภอนครชัยศรี)	สวดอภิธรรม
เสาร์ที่ ๑ มิถุนายน	คุณมนู โกสุม	,,
,, ๘ ,,	พล.ร.อ. หลวงพลสินธวาณัติก์ และ คุณหญิง	,,
,, ๑๑ ,,	ขุนศิริราชมัชชกรรม และ คุณนาย	,,
,, ๒๒ ,,	คุณประสพศักดิ์ ณ จัมปาศักดิ์	,,
,, ๒๙ ,,	คุณบุญเชิด คุณหวล สุทัศนานนท์ (ส. สำราญไทยแลนด์)	,,
ศุกร์ที่ ๕ กรกฎาคม	ครบสัตมวาร คุณดำริห์ คุณอรทิพย์ สรณิยภัทร์	,,
เสาร์ที่ ๖ ,,	คณะศิษย์ พลวินิต วัดสัมพันธวงศ์	,,
อาทิตย์ที่ ๗ ,,	ทำพิธีฌาปนกิจศพที่ วัดสัมพันธวงศ์	

ผู้มีอุปการะเป็นพิเศษ

ท่านเจ้าคุณ พระรัชชมงคลมุนี	ประธานจัดงาน ฯ
ท่านเจ้าคุณ พระเนกขัมมมุนี	ช่วยเหลือในการปฏิสันถาร ต้อนรับแขก ฯ
ท่านเจ้าคุณ พระอริยเมธี	ช่วยเหลือในการติดต่อพิมพ์หนังสือแจกในงานฌาปนกิจ ฯ
ท่านพระครูธรรมสารวิจิตร	พิมพ์หนังสือ ช่วยในงานฌาปนกิจอีก ๑ เรื่อง ฯ
พระมหาสุขุม ปญฺญาสิริ	ช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ เกี่ยวในการศพ ฯ
พระมหาจำปา ญาณสิริ	ช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ เกี่ยวในการศพ ฯ
พระมหาประพันธ์ อินฺทวํโส	ช่วยเหลือในกิจการต่าง ๆ เกี่ยวในการศพ ฯ
พล. ต.ต. หลวงอรรถสิทธสุนทร	ประธานฝ่ายคฤหัสถ์, แนะนำในกิจการบางอย่าง.
คุณใช้ คุณบรรจง ธรรมสุจริต	เป็นเจ้าของหีบทอง และลองในใส่ศพ. เป็นเจ้าภาพจัดไทยทานถวายพระสวดมนต์ จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวาร และปัญญาสมวาร
คุณบุญเชิด คุณหวล สุทัสนานนท์	ออกทุนในการพิมพ์หนังสือ ญาณประทีป แจกในงานฌาปนกิจ

	เป็นเจ้าภาพ จัดไทยทาน ถวาย พระสวดมนต์ จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวารและปัญญาสมวาร อำนวยความสะดวกเรื่องรถ รับ-ส่งพระสวดมนต์
ร.ต. อุพาร ศรีสัจจัง และคุณนายเบญจะ	เป็นผู้จัดการเรื่องเมรุ, โฆษณาเรื่องการบำเพ็ญกุศล, เป็นเจ้าภาพจัดเครื่องไทยทานพระสวดมนต์ จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวารและปัญญาสมวาร อำนวยความสะดวกเรื่องรถรับ-ส่ง พระสวดมนต์
ขุนเจริญมัชชการ และคุณนาย	เป็นเจ้าภาพ จัด ไทยทาน ถวาย พระสวดมนต์ จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวารและปัญญาสมวาร
พ.ต. ประกิตติ์ เจียระวาณิช และคุณนาย	เป็นเจ้าภาพจัดไทยทาน ถวาย พระสวดมนต์ อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป
คุณสุพจน์ คุณอัมพร นิลวรางกูร	เป็น เจ้าภาพจัด ไทยทาน ถวาย พระสวดมนต์ เป็นช่างจัดดอกไม้หน้าพระ และศพตลอดมาทุกเสาร์ อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป



คุณชวลิต ชวลิตานนท์	เป็นเจ้าภาพจัดไทยทาน ถวาย พระสวดมนต์ อำนวยความสะดวกในเรื่องรถ รับ–ส่ง พระสวดมนต์ อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป
นายห้าง บริษัทคุนกี่ ยสเส	อำนวยความสะดวกในเรื่องรถรับ–ส่ง พระสวดมนต์ อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป
คุณจำลอง คุณบุญชู อรัญนาค	อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป
คุณนายเชื้อ โควศิริ	เป็นเจ้าภาพจัด ไทย ทาน ถวาย พระสวดมนต์ อำนวยความสะดวกเรื่องอาหาร และกิจการทั่วไป
คุณณรงค์ คุณลำดวน มั่งสุวรรณ์	จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวารและปัญญาสมวาร อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป
คุณวิจิตร คุณ......โกไศยกานนท์	จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวารและปัญญาสมวาร อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป
คุณนายสำเภา ติงสภัทย์	จัดอาหารถวายพระในงานสัตตมวารและปัญญาสมวาร อำนวยความสะดวกในกิจการทั่วไป

คุณจรัล คุณสายใจ บัญญาพริ้ง เจ้าของรูปขนาด ๒๔ นิ้ว พร้อม
กรอบ (ตั้งหน้าศพ) อำนวยความ
สะดวกในกิจการทั่วไป

คุณนายเปล่งศรี วงศ์ทองเหลือ ส่งอาหาร เพล แก่ ภิกษุ สาม เณร
(ที่กุฎิพูลวินิต) อำนวยความ
สะดวกในกิจการทั่วไป

คุณผสม เนียมมงคล เสนอข่าวการบำเพ็ญกุศล ทางวิทยุ
กระจายเสียง อำนวยความสะดวก
ในกิจการทั่วไป

การฌาปนกิจศพหลวงพ่อคราวนี้ นับว่าเป็นวาระที่เราคณะศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือมีโอกาสได้ถวายความนับถือ ด้วยการน้อมเครื่องขมาสักการะบูชาพระคุณท่าน ก่อนเวลาที่สรีระร่างกายของท่านจะสูญ สลายแปรสภาพ เป็นเถ้าถ่านไปด้วย แรงเพลิง ยนจิตกาธาร นั้นเป็นครั้งสุดท้าย เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ท่านผู้ล่วงลับ เพื่ออนุโมทนาในเจตนาดีของทุกท่านที่เป็นศิษย์และผู้ที่เคารพนับถือ ซึ่งได้อุตส่าห์สละกำลังกาย กำลังใจ กำลังทรัพย์ ร่วมกันจัดการบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย แต่วันมรณภาพมาจนถึงวันฌาปนกิจนี้ จึงได้รวบรวมรายนามของแต่ละท่านที่มีอุปการะให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีมารวมพิมพ์ไว้ด้วย หากท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านก็คงจะปิติยินดีอย่างยิ่งที่ได้แลเห็นความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว แม้ว่า

ท่านจะสูญสิ้นชีวิตไปแล้วก็ตาม ด้วยกุศลเจตนาที่เหล่าบรรดาสานุศิษย์ ผู้ที่เคารพนับถือ ได้ร่วมกันบำเพ็ญถวายนี้ จงเป็นปัตตานุโมทนามัยกุศล บังเกิดแล้วแก่ท่าน (หลวงพ่อ) โดยสมบูรณ์ หากวิญญาณของท่านจะสถิต ณ สถานพิมานใด เมื่อได้ทราบขอท่านจงโมทนาในส่วนกุศลเจตนานั้นด้วยเทอญ.

จากศิษย์





พิมพ์ที่ โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา
ถนนบำรุงเมือง ข้างวัดสระเกศ พระนคร
นายทรงวุฒิ วิโรภาส ผู้พิมพ์และโฆษณา
โทรศัพท์ ๒๒๙๐๙